

Aleksandar Saša Zeković

LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA U PRAKSI

*Zbirka izjava, komentara i
autorskih tekstova*

Donator

ROYAL NORWEGIAN EMBASSY

Norveška kraljevska ambasada

Publikaciju je dijelom finansiralo
Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava Vlade RCG

Stajališta u publikaciji predstavljaju lične stavove autora
i ne odražavaju nužno stavove
Norveške kraljevske ambasade i Vlade RCG

Aleksandar Saša Zeković
Ljudska i manjinska prava u praksi

Ilustracija na koricama
Dimitrije Popović
«Molitva», bronza, 1993

Biblioteka IZVJEŠTAJI

Urednica
Daliborka Uljarević

Izdavači:
Centar za građansko obrazovanje
www.cgo.cg.yu

Centar za razvoj nevladinih organizacija
www.crnvo.cg.yu

Recezeni:

Prof. dr Nebojša Vučinić,
direktor Centra za ljudska prava Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore

Dr Čedomir Bogićević,
sudija Vrhovnog suda Republike Crne Gore

Prijevod:
Vera Šćepanović

Lektura i korektura:
Sanja Mijušković

Priprema i štampa:
Studio MOUSE

Tiraž:
500 primjeraka

Aleksandar Saša Zeković

LJUDSKA I MANJINSKA PRAVA U PRAKSI

Zbirka izjava, komentara i autorskih tekstova

Podgorica, 2006.

Sadržaj

Predgovor	009
Uvod	012
1. Crna Gora i proces suočavanja s prošlošću	
1.1 Rat kao privredna i razvojna šansa Crne Gore	017
1.2 Akcija “Oprosti nam Dubrovniče”	019
1.3 Uloga i odgovornost policije u ratnim pohodima	020
1.4 Reagovanja ratnika	021
1.5 Inicijativa Koalicije za istinu i odgovornost	024
1.6 Neprihvatljiva odluka Savjeta ministara SiCG	025
1.7 Nad pljevaljskom Bukovicom ipak istina	026
1.8 Da li je Crna Gora spremna da preispita svoju bližu prošlost	032
1.9 Mediji i prioriteti tranzicije društva	033
1.10 Potrebna parlamentarna debata o kršenju ljudskih prava u prošlosti	036
1.11 Gdje je oružje koje su građanima dijelile partije	037
1.12 Denacifikacija (dešovinizacija) potrebna Crnoj Gori	038
1.13 Dan Srebrenice u Crnoj Gori	041
1.14 Obustaviti marketing zločinaca u Crnoj Gori	043
1.15 Suočavanjem s prošlošću do novog identiteta i imidža Crne Gore	044
2. Crna Gora i manjinski narodi	
2.1 Reforma obrazovanja i novi udžbenici s aspekta zastupljenosti manjina	051
2.2 Učešće manjinskih naroda u kulturnom životu Crne Gore	057
2.3 Mediji i manjinski narodi	064

3.	Bošnjaci i Muslimani u Crnoj Gori	
3.1	Primjeri diskriminacije Bošnjaka i Muslimana u Crnoj Gori	075
3.2	Kršenje prava na stanovanje i adekvatan smještaj podgoričkim Muslimanima.....	102
3.3	Slučaj Bošnjakinje Murise Ekmečić	106
4.	Albanci u Crnoj Gori	
4.1	Problemi sa nostrifikacijom univerzitetskih diploma.....	113
4.2	A ka qytetarë akademikë të dorës së dytë.....	118
4.3	Korišćenje imena na maternjem jeziku	124
4.4	Slučaj Albanke Vere Lazari sa Cetinja.....	128
4.5	Sa učešća na dijalog večeri o položaju Albanaca u Crnoj Gori	130
5.	Hrvati u Crnoj Gori	
5.1	Učešće Hrvata u javnom životu na lokalnom nivou	137
5.2	Primjeri diskriminacije pripadnika hrvatske manjine.....	141
5.3	Otpuštanje radnika iz Mornaričko-tehničkog remontnog zavoda u Tivtu	148
6.	Romi i Egipćani u Crnoj Gori	
6.1	Primjeri diskriminacije pripadnika zajednica Roma i Egipćana	153
7.	O položaju vjerskih manjina u Crnoj Gori	
7.1	Razgovor sa reisom Rifat efendijom Fejzićem.....	175
7.2	Da li u građanskom društvu smije biti vjerske distance...	178
7.3	Selektivno suzbijanje nelegalne gradnje u Baru.....	181
7.4	Netolerancija prema malim vjerskim manjinama.....	182
8.	Važni događaji i društveni procesi u Crnoj Gori	
8.1	Popis stanovništva u Crnoj Gori.....	185
8.2	Pismo ministru prosvjete povodom debate o nazivu školskog predmeta	187

8.3	Podizanje državne zastave i multikulturalna Crna Gora.....	189
8.4	Pismo premijeru povodom širenja lažnih informacija u javnosti.....	191
8.5	Gledište o reformi zatvora u Crnoj Gori	193
8.6	Povodom posjete ambasadora zemalja Evropske unije Crnoj Gori	198
8.7	Usvajanje Zakona o pravima pripadnika manjinskih naroda	202
	Bilješka o autoru.....	207
	Summary.....	209
	Reviews	211
	About the author.....	213

PREDGOVOR

Studija Aleksandra – Saše Zekovića, o nekim važnim aspektima primjene manjinskih i ljudskih prava u Crnoj Gori u posljednjih nekoliko godina, predstavlja značajan publicističko-teoretski doprinos sagledavanju i razumijevanju ove izuzetno osjetljive i delikatne pravno-politikološke, socijalne i kulturološke problematike. I to kako zbog tematike koju Zeković analizira, tako i zbog načina na koji to čini.

Predmet analize su socio-političke prilike u Crnoj Gori posljednjih godina, posmatrane u kontekstu raspada bivše SFRJ, kao i teži slučajevi kršenja ljudskih, a naročito manjinskih prava značajnog dijela građana Republike Crne Gore. S tog aspekta Zeković razmatra ulogu crnogorske vlasti, posebno policije, u ovim procesima, nužnost suočavanja s prošlošću, denacifikaciju i lustraciju, saradnju sa Haškim tribunalom, ulogu medija, riječju – pitanja društvene i pojedinačne odgovornosti za zloupotrebe vlasti i česta kršenja ljudskih prava. Posebna pažnja posvećena je problemima manjina i konkretnim slučajevima kršenja manjinskih prava, diskriminaciji i nejednakom tretmanu pripadnika većine manjinskih naroda u ovom periodu u Crnoj Gori. Zekovićeva studija predstavlja važno istorijsko i političko svjedočanstvo o događajima koji se ne smiju zaboraviti – da se nikada više ne bi ponovili.

Analizirajući konkretne slučajeve kršenja ljudskih i manjinskih prava u Crnoj Gori, Zeković promišlja njihove uzroke i posljedice i dolazi do veoma korisnih zaključaka i sugestija u vezi sa praktičnim regulisanjem i zaštitom pojedinih, važnih pitanja u oblasti ostvarivanja ljudskih i manjinskih prava. To se posebno odnosi na problem upotrebe jezika, zastupljenosti manjina u sadržajima reformisanih nastavnih planova i programa, obrazovanja na manjinskim jezicima, ispoljavanja slobode vjeroispovijesti i sprečavanja njene političke zloupotrebe.

Kao značajan prilog inače prilično skromnoj literaturi posvećenoj problematici ljudskih prava u Crnoj Gori, ova studija će, i zbog svog praktičnog i zbog svog teorijskog nivoa, svakako postati obavezno štivo za sve poslenike ovog humanističkog i emancipatorskog koncepta.

Prof. dr Nebojša Vučinić

DRAMATURGIJA ZBILJSKOG

Vječno se zida, uvijek, ista kuća bića.

Niče

Prosvijećenost je, kaže Kant, izlazak iz stanja samoskriljene nezrelosti, koja se javlja onda kad njen uzrok ne leži u nedostatku razuma nego u pomanjkanju odlučnosti i hrabrosti da se njime služi i bez tuđeg uticaja. Zbog toga, nastavlja Kant, imaj hrabrosti da se služiš sopstvenim razumom – Saper aude.

Granice prava određuje ljudska svijest i razum, a ideja prava postaje ideja slobode, ističe Hegel. U tom smislu je i crnogorski mudrac Sula Radov istakao ontologiju prirodnog prava što iz razuma izvire: “Prava postoje, ona se otkrivaju. Prava se ne propisuju, ona se štite.” Na čemu onda počiva ljudska sloboda, kao ultima ratio ljudskog bića, pitanje je na koje je odgovor dao Perikle: tajna slobode počiva u hrabrosti. Potrebna je – kao moralna vrednota i građanska vrlina, karakterna osobina – hrabrost da se u dijalogu, toleranciji duha i poštovanja ljudskog dostojanstva, u zajednici s ljubavlju i umom, emocionalnim i racionalnim, postavi na pijedestal imanentna vrijednost čovjekova: ličnost (persona), kao najviši stadij individue, koju posjeduje samo onaj čovjek koji drugoga smatra sebi ravnim. Zbog toga je, kako smatra Lajbnic, ius caritas posljednji stadij prava. Hladna misao ne pušta duboke žile. Krila joj daju strast i emocije, jer u emocijama ima više razuma nego u razumu emocija (S. Kjerkegor).

Mlad, darovit, spoznajno utemeljen, građanski orijentisan, filantropski nadaren, strastveni i hrabri poznavalac i istraživač gnoseologije i prakse ljudskih i manjinskih prava, Aleksandar Saša Zeković, u svojoj hrestomatskoj studiji “Ljudska i manjinska prava u praksi” otkriva, od izvora do utoka, njihovu ontologiju – moralnu prirodu čovjekovu. Takođe i aksiologiju – da su kulturološko bogatstvo i civilizacijska ljepota, jednaki daru istraživačkog žara i epistemološkoj radoznalosti o prirodi i teleologiji ljudskih i manjinskih prava. Zeković pokazuje visoku svijest o potrebi, i cilju, da se u dinamici socijalnog života pronađu uzročnici, ali i fenomenološki oblici, kršenja i negacije ovih prava, predočavajući nam dramaturgiju životnih događaja koju je oblikovao čudesni scenarij afirmacije i negacije ljudskih nagona.

Zbog toga je ova studija najplemenitiji spoj teorijskog i praktičnog, doktrinarnog i istraživačkog, normativnog i stvarnog, racionalnog i emocionalnog. Kao takva, ona čini dragocjeni doprinos ostvarivanju, zaštiti i unapređenju ljudskih i manjinskih prava, jačanju svijesti o njihovom poštovanju i afirmaciji njihove moralne prirode. Zeković to čini kroz znalački uređenu strukturu knjige, metodološko utemeljen istraživački postupak koji sigurno vodi do krajnjeg cilja, sa jasnim silogističkim elementima logičkih sudova i vrednosnih ocjena, a sve u svjetlu međunarodnih standarda što ih je utvrdilo civilizovano čovječanstvo.

Zekovićeva studija “Ljudska i manjinska prava u praksi” pokazala je i afirmisala naučno-istraživačko geslo crnogorskog likurga dr V. Bogišića: “Moraš dobro razumjeti stvar, da bi je dobro izrazio.”

Dr Čedomir Bogićević,
sudija Vrhovnog suda Crne Gore

UVOD

U ovoj knjizi predstavljeni su konkretni slučajevi i činjenja koji mogu biti od koristi javnosti u prepoznavanju politike kršenja ljudskih prava.

Knjiga predstavlja izbor već objavljenih izjava, komentara i tekstova. Budući da nas upoznaje sa skupom istraživanja, izazova, iskustava i preporuka koje se tiču ljudskih prava, ona je i koristan istraživački dokument o stanju ljudskih, uglavnom manjinskih, prava u Crnoj Gori u posmatranom razdoblju. Kao dokument, ona može poslužiti da ukaže na postojeće stanje i pozove na unapređivanje ljudskih prava u budućnosti.

Ova knjiga ne samo da govori o domaćim i međunarodnim standardima, već se i stalno poziva na njih, istovremeno pružajući uvid u najreprezentativnije primjere kršenja ljudskih prava, odnosno dajući pregled incidenata koji se odnose na gotovo sve crnogorske manjinske narode. Kao rezultat individualnog ili grupnog rada, sabrano je oko 200 incidenata koji se odnose na poštovanje prava Bošnjaka/Muslimana, Albanaca, Hrvata i Roma u Crnoj Gori.

Knjiga je značajna i zato što se, poslije duže pauze koja je nastupila nakon objavljivanja dragocjenih dokumenata Demokratskog foruma za ljudska prava i međunacionalne odnose Crne Gore i Centra za demokratiju i ljudska prava, kod nas pojavljuje dokumentovana građa o praksi realizacije ljudskih prava.

Prikupljeni materijal ukazuje na nedostatak određenih propisa, ali i na značajan raskorak između postojećih normi i konkretne stvarnosti, na temelju čega možemo zaključiti da smo još uvijek društvo sa nedovoljno razvijenom kulturom ljudskih prava.

No, ova knjiga pruža još jednu potvrdu da Crna Gora ima sopstvenih snaga, da ima mogućnosti i, posebno, da u njoj ima pojedinaca koji, nezavisno od odobrenih projekata i donatorskih trendova, ne propuštaju priliku da principijelno reaguju, da se oglase, ukažu na posljedice i pozovu na odgovarajuće postupanje u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Kako je cilj publikacije da utiče na razvoj svijesti o poštovanju ljudskih i manjinskih prava na nivou cijelog društva, vjerujem da će biti od koristi teoretičarima, praktičarima, studentima, istraživačima, aktivistima, novi-

narima, predstavnicima međunarodnih organizacija, građanima uopšte, jednom riječju svima koje, u različitim formama i situacijama, zanimaju pitanja realizacije, odnosno stvarnog uživanja ljudskih i manjinskih prava. Može biti korisna i donosiocima odluka – ne samo informativno, već i u pogledu izvlačenja pouka i zaključaka, značajnih za donošenje i realizaciju političkih strategija i odluka. Konačno, namjera je autora i izdavača ove knjige da doprinesu snažnijem i kritičkom zalaganju za poziciju ljudskih prava u Crnoj Gori, odnosno da podstaknu široki krug korisnika, kojima je namijenjena, na upoznavanje, razmišljanje i debatu o stanju i perspektivi ljudskih i manjinskih prava. To smatramo važnim, kako danas, tako i u nastupajućem vremenu koje Crnoj Gori donosi brojne izazove u pogledu konsolidacije njenog državnog statusa i uključivanja u proces evropskih integracija.

Neki od tekstova vjerodostojno prenose ono što su, u svojim nalazima, analizama, saopštenjima i izvještajima, objavili određeni mediji ili nevladine organizacije.

Kao istraživač kršenja ljudskih prava, imao sam priliku da se susretmem s brojnim slučajevima diskriminacije pripadnika manjina u Crnoj Gori. Ovdje je dat pregled jednog broja incidenata koje sam registrovao lično i putem monitoringa štampe, ili zahvaljujući radu organizacija za zaštitu ljudskih prava.

Autor

***Crna Gora
i proces suočavanja s prošlošću***

UNIŠTAVANJE I "SPAŠAVANJE"

nezavršeni srednjoškolski i vještici studenti, čiji je neoborivi literarni alibi činjenica da su više napisali nego pročitali knjiga, svih desetak s mukom naučenih psovaka fraza upotrijebili za diskvalifikaciju akademika Mijovića, kojega ni svijetu ne treba posebno predstavljati, a pogotovo ostalih članova, nazivajući ih izlajpelim arheolozima, istoričarima, botaničarima, koji u životu nijesu napisali makar jednu deseteračku pjesmu, a kamoli stvorili zbirku poput "Gavrana u kišnom mantilu" ili neku poemu o Žutoj gredi, vještici inspiraciji službenih crnogorskih pisaca. Svevidljiva "dva oka u glavi", Ilije Lakušića, Miodraga Tripkovića, Milorada Boškovića, Petra Četkovića, lako su otkrili šta se iza beda valja. "Drljevičko-štedimlijska koncepcija Crne Gore", "patološka mržnja prema Srbima", "mauzolejska koncepcija" snaga koje najviše "dopri- nosa razaranju Jugoslavije". Izdaja, vele- izdaja, suspenzija svesrpske (Kostićevog) korigenja - vapili su službeni i policijski koopiranti crnogorski pisci.

Posebno nadahnuće literarnom pljuvanju uvis predstavljalo je odlaganje (ne odbijanje) Kongresa Međunarodnog PEN kluba da raspravlja o zahtjevu crnogorskih penovaca za prijem u svjetsku asocijaciju. "Pobjedini" pobjednički naslovi: "Suze PEN-a razmetnoga", "Od PEN-a ni pomena", "PEN nije ilegalan"... samo ilustruju ushićenje antipenovaca. Tada ni Predrag Matvejević (koji je "po protekciji ili ključu" postao potpredsjednik Međunarodnog PEN kluba i dobnik najznačajnijih svjetskih literarnih priznanja, a tvrdio je da Crna Gora, potovu njena literatura, ima veće pravo na međunarodno priznanje nego status kolonije i "provincije provincije" i da je priznavanje Crnogorskog PEN-a samo stvar procedure), nije za crnogorske, više usmene nego pismene, pjesnike predstavljao iliti drugo do" književno-estradne Lepe Brehe bezvredne hrvatske književnosti". Srbožder koji je, iskoristivši "lažno jugoslovenstvo" ostvario svoje "egocentrične ciljeve" (postao potpredsjednik Međunarodnog PEN-a), a zatim se uz pomoć "crnogorskih separatista" potrudio da uništi dokaze svog kvaziliterarnog trijumfa (to je ono što je, kad drugi nije smio, javno bronja Šešelja, Gojka Doga, Demaćija, samo je puko demokratsko pretvaranje). Potegli su i krunske argumente. Kako može postati PEN centar u državi koja nema državnost, koja se odrekla nacionalnosti i jezika - pitali su se "rušioći Lovčena za radii vaspostavljanja Srpskog Olimpa". Kako može nastati Crnogorski PEN bez učešća narodnog voljom izabrane vlasti i njihovog "službeno probudnog dijela".

Jednostavno. Međunarodnom arbitražom svjetskih PEN centara. Njihova odluka je, izuzimajući neshvaćenog pred- stavnika velikosrpske filijale, bila jednoglas- na - ispunjavaju se svi uslovi i svi kriterijumi. Ako se zbog jezika i nacionalnosti ne buni Hrvatska, nema razloga ni Srbija. Srpski penovac se utjesio iskustvima srpske politike, istući naknadno da će primijeniti taktiku velikosrpske upotrebe Bajramija i dva Kostića. Ubacivši u Crnogorski PEN centar nekoliko crnosrba i umjesto jednog imati dva glasa.

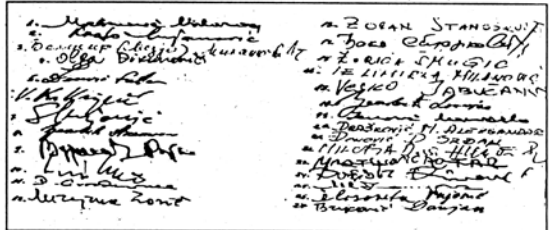
Veljko MATOVIĆ

Ako su naivni patrioti, u početku okupacije Dubrovnika, i mogli progutati zvaničnu priču da napadamo kako bismo odbranili Boku, možda i Ulcinj - što bi dubinu ofanzivnog dejstva pomjerilo do Splita - ili njenu metamorfozu u odbrani Srba od ustaško-fašističkog terora (koji dobrovoljno sa genocidnim Dubrovčanima, zahvaljujući energičnim oslobodiocima skapavaju od gladi), sada i sljepi vide da je, pored vaspostavljanja srpskog Dubrovnika (za srpski etnitet, po navici, ginu uglavnom Crnogorci), osim ratnog plje- na (pronto rečeno: pljačke), kao motiv, malo što se kao ratni cilj vidi.

Ovaj najstariji, sramno vaskršni motiv ratovanja u početku manifestovan "sit- nim vojničkim samoposluživanjem" (te sitnice koje nijesu mogli vući po frontu najteče za otremali kući konvojima solidarnosti ili kolima čije su dubrovačke registracije prekrivane napisima TO i JNA). Posebna humanost, a i samopožrtvovanje (bilo je i žrtava) ispoljena je

samo zahvaljujući desetak radnika ISRO "Obod", za koje ne znamo jesu li samoinicijativno ili organizovano pritekli u pomoć dva- tri dana poslije oslobođenja Cavtata, kako bi demontirali mašine i dislocirali ih na sigurno mjestu u Nikšiću, Titogradu i na Cetinju. Šta je kome pripalo u diobi ovog krvavo stečeno, ratnog plijena teško je saznati. Pogotovo što su se u diobu, priča se, umiješali i pojedini privatnici. Ali, sa sigurnošću se zna da je Makarjevskim nasljednicima pripala najavertnija mašina za rotoprint obrastaru štampa, elektronske foto-komore i kompletna oprema za ofset pripremu. Vjerovatno i još poneka sitnica. Pun kamion.

Je li ovo poklon za hrabro vojničko držanje Cetinjana (teško se udapaju u nemilosrd- nu rušilačku koncepciju ratovanja), ili je to prilog obilježavanju 500-godišnjice najstarije štamparije na slovenskom jugu - teško je reći. Teklo je i ustanovilo jesu li sa ovim poklonom upoznati republički i opštinski funkcioneri. U

u spašavanju krava konovoskih farmi, koje, po drugi put mijenjajući državljanstvo (sad su "rasne mliječne njemice") dodijeljene su crnogorskim štočarima na oporavak i poljotanje strukture, inače lošeg stočnog fonda. Nađene su i spašene izuzetno vrijedne numizmatičke zbirke srebrenjaka (zlatnike je izlagao jedan dobrovoljac po nikšićkim kafanama), koje su nemarni mještani izgubili, a sada su pohranjeni u trezorima Narodne banke Crne Gore. Šuškalo se podosta o tome da se na jedvite jade spisa namalo jeftina oprema sa Čitpa i trajno zbrinuta na Tivatskom aerodromu.

Da sve te priče nijesu "zlurade izmitiljine radi podriivanja autoriteta, morala i humanosti JNA", pokazuje i najnovije spašavanje nove i skupocjene opreme iz "zapaljene štamparije iz Cavtata (tačnije Dub- ca)". Naime, radi se o nedavno izmjenjenoj štampariji "Ivo Gubelić" iz istorijskog jezgra Dubrovnika, koja je stradala u "nužnim operativnim dejstvima" (valjda su i u njoj bili utvrđeni fašisti i bjelosvjetski plaćenici), a

svakom slučaju, zbog te ratne koristi svaki pošteni Crnogorac crveni, što potvrđuje i protestna peticija građana eks prijestonice. V.M.

"RASPODJELA RATNOG PLI- JENA"

Najstarije protestujemo protiv zvanično-vojnog "dodjeljivanja" ratnog plje- na - razmontirane opreme dubrovačke štamparije Izdavačko-štamarskom preduzeću "Obod" Cetinje, koje je, činom privatavanja i dopremanja na Cetinje, obrukalo sebe, Cetinje i Crnu Goru, posebno u predstojećoj julu- larnoj 500-godišnjici slavne "Obod" štamparije.

Zahitjevamo od IŠP "Obod" Cetin- je i nadležnih u ISRO Cetinje da se javno otreknu ovog opljačkanog "poklona" i da ga vrate nedobronajmerno "darodavcu", "oslo- bodiocu" Dubrovnika od "ustatkih mašina, opreme i sirovina".

Građani i prijatelji Cetinja: (slijedi 27 potpisa)

RAT KAO PRIVREDNA KATEGORIJA

UNIŠTAVANJE i "SPASAVANJE"

Ako su naivni patrioti, u početku okupacije Dubrovnika, i mogli progutati zvaničnu priču da napadamo kako bismo odbranili Boku, možda i Ulcinj – što bi dubinu ofanzivnog dejstva pomjerilo do Splita – ili njenu metamorfozu o odbrani Srba od ustaško-fašističkog terora (koji dobrovoljno, sa genocidnim Dubrovčanima, zahvaljujući energičnim oslobodiocima skapavaju od gladi), sada i slijepi vide da se, pored vaspostavljanja srpskog Dubrovnika (za srpski entitet, po navici, ginu uglavnom Crnogorci) i ratnog plijena (prosto rečeno pljačke), malo šta može izdvojiti kao motiv i kao ratni cilj.

Ovaj najstariji, sramno vaskrsli motiv ratovanja, u početku manifestovan kao "sitno vojničko samoposluživanje" (te sitnice koje nijesu mogli vući po frontu najčešće su otpremali kući konvojima solidarnosti, ili kolima čije su dubrovačke registracije prekrivane napisima TO i JNA). Posebna humanost, a i samopožrtvovanje (bilo je i žrtava) ispoljena je u spasavanju krava s konavoskih farmi, koje su, po drugi put mijenjajući državljanstvo (sad su "rasne mliječne njemice"), dodijeljene crnogorskim stočarima na oporavak i poboljšanje strukture, inače lošeg, stočnog fonda. Nađene su i spasene izuzetno vrijedne numizmatičke zbirke srebrenjaka (zlatnike je izlagao jedan dobrovoljac po nikšićkim kafanama), koje su nemarni mještani izgubili, a sada su pohranjene u trezorima Narodne banke Crne Gore. Šušvalo se podosta o tome da se na jedvite jade spasla nimalo jeftina oprema sa Čilipa i trajno zbrinula na Tivatskom aerodromu.

Da sve te priče nijesu "zlurade izmišljotine radi podrivanja autoriteta, morala i humanosti JNA", pokazuje i najnovije spasavanje nove i skupocjene opreme iz "zapaljene štamparije iz Cavtata (tačnije Dubca)". Naime, radi se o nedavno izmještenoj štampariji "Ivo Čubelić" iz istorijskog jezgra Du-

brovnika. Štamparija je stradala u "nužnim operativnim dejstvima" (valjda su i u njoj bili utvrđeni fašisti i bjelosvjetski plaćenici), a samo zahvaljujući deseterici radnika IŠRO "Obod" – za koje ne znamo jesu li samoinicijativno ili organizovano pritekli u pomoć (dvadeset tri dana poslije oslobođenja Cavtata) – mašine su demontirane i dislocirane na sigurna mjesta u Nikšiću, Titogradu i na Cetinju. Šta je kome pripalo u diobi ovog krvavo stečenog ratnog plijena, teško je saznati. Pogotovo što su se u diobu, priča se, umiješali i pojedini privatnici. Ali, sa sigurnošću se zna da je Makarijevim nasljednicima pripala najsavršenija mašina za rotoprint obostranu štampu, elektonske foto-komore i kompletna oprema za ofset pripremu. Vjerovatno i još po koja sitnica. Pun kamion.

Je li ovo poklon za hrabro vojničko držanje Cetinjana (teško se uklapaju u nemilosrdnu rušilačku koncepciju ratovanja), ili je to prilog obilježavanju 500-godišnjice najstarije štamparije na slovenskom jugu – teško je reći. Teško je i ustanoviti jesu li s ovim poklonom upoznati republički i opštinski funkcioneri. U svakom slučaju, zbog te ratne koristi svaki poštenu Crnogorac crveni, što potvrđuje i protestna peticija građana eks prijestonice.

V.M.

RASPODJELA RATNOG PLIJENA

Najoštrije protestujemo protiv zvanično-vojnog "dodjeljivanja" ratnog plijena – razmontirane opreme dubrovačke štamparije Izdavačko-štamgarskom preduzeću "Obod" Cetinje, koje je, činom prihvatanja i dopremanja na Cetinje, obrukalo sebe, Cetinje i Crnu Goru, posebno u predstojećoj jubilarnoj 500-godišnjici slavne "Obod" štamparije.

Zahtijevamo od IŠP "Obod" Cetinje i nadležnih u SO Cetinje da se javno odreknu ovog opljačkanog "poklona" i da ga vrate dobronamjernom "darodavcu", "oslobodiocu" Dubrovnika od "ustaških mašina, opreme i sirovina".

Građani i prijatelji Cetinja (slijedi 27 potpisa)¹

¹ Tekst i peticija, čiji je potpisnik, među ostalim građanima i prijateljima Cetinja, i autor ove publikacije, objavljeni su u crnogorskom nezavisnom nedeljniku *Monitor*, petak, 15.novembar 1991; Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija.

Akcija crnogorskih nevladinih organizacija i političkih stranaka*

OPROSTI NAM, DUBROVNIČE

Dubrovnik – “Oprosti nam, Dubrovniče”, neformalna mreža građana, nevladinih organizacija i političkih stranaka Crne Gore uputila je na adrese dubrovačke gradonačelnice Dubravke Šuice i njezinih zamjenika pismo sljedećeg sadržaja:

“Koristimo priliku upoznati vas da su naše organizacije – koje čine građani Crne Gore, apsolutno svjesni zločina prema Dubrovniku, Hrvatskoj i Evropi, i ljudi koji su u 1991. godine pružili snažan otpor ratnoj politici ondašnje Crne Gore i ukazivali na sramnost i istorijsku neoprostivost crnogorskog pohoda na drevni Dubrovnik – formirale neformalnu mrežu, trajnog karaktera, pod nazivom ‘Oprosti nam, Dubrovniče’.

Povodom obilježavanja jedanaest godina napada na drevni Dubrovnik, u toku oktobra mjeseca u Crnoj Gori će se realizovati mirovna akcija pod nazivom ‘Oprosti nam, Dubrovniče’, u sklopu koje će se, u cilju opšteg crnogorskog izvinjenja, u nekoliko crnogorskih opština organizovati mirovne protestne šetnje/stajanja i sakupljanje potpisa da svaki crnogorski grad dobije svoju Dubrovačku ulicu.

U mrežu su dobrodošli svi oni kod kojih je sazrela svijest o počinjenom zločinu i nepravdi, sa ciljem podsjećanja na besmislenost crnogorskog ratnog pohoda, upućenja izvinjenja, podsjećanja na punu istinu o napadu na Dubrovnik te uspostavljanja novih odnosa između Crne Gore i Hrvatske.”

Pismo odaslano 1. listopada potpisali su predstavnici sljedećih institucija i udruga: član Predsjedništva Socijaldemokratske partije Crne Gore i predsjednik Mladih SDP-a Nikola Borozan, izvršni direktor NVO kluba “Građanska kuća”, Cetinje, Nikola Đurašković, koordinator kancelarije u Podgorici Fonda za humanitarno pravo Aleksandar Saša Zeković, predsjednica Parlamenta mladih Crne Gore Ana Perović, predsjednik Crnogorskog neozelenaškog pokreta prof. Sreten Zeković, Studentski kulturni centri Cetinja i Crne Gore i Bokeljski centar za toleranciju iz Tivta.

* Dnevnik *Slobodna Dalmacija*, 3. oktobar 2002, Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija.

NEOPHODNO ISPITATI ULOGU POLICIJE TOKOM RATOVA

Podgorica /MINA/ - Grupa nevladinih organizacija, koje se bave zaštitom ljudskih i manjinskih prava i podsticanjem regionalne saradnje, uputila je zahtjev Ministarstvu unutrašnjih poslova da rasvijetli ulogu tog organa u ratnim događanjima devedesetih godina.

“Cilj nam je bio da se crnogorskoj javnosti predoči na koji je način MUP učestvovao u ratnim događanjima sa tadašnjom Jugoslovenskom narodnom armijom i kako je pomagao formiranje dobrovoljačkih odreda”, kazao je agenciji MINA koordinator Fonda za humanitarno pravo, Aleksandar Zeković.

Prema njegovim riječima, svaka reintegracija i odgovorna saradnja mora biti utemeljena na iskrenoj opredijeljenosti da se javnosti saopšti istina o prošlosti.

“Smatramo da građani Crne Gore još ne znaju šta se događalo devedesetih i da još nijesu svjesni naše odgovornosti”, rekao je Zeković.

On vjeruje da će i susjedi i međunarodna zajednica cijeniti sve napore da se građanima saopšti istina.

“Bez suočavanja javnosti sa istinom neće biti istinskog pomirenja, ni unutar same Crne Gore”, zaključio je Zeković.

* Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija, nezavisni dnevnik *Vijesti*, 29. januar 2003, rubrika "Društvo", str. 9.

***Borci ratova od 1990. godine reagovali
na zahtjev da se preispitaju ratna dešavanja
na dubrovačko-hercegovačkom ratištu****

TVRDE DA HRVATSKI LOBI INSTRUIRA CRNOGORSKE NVO

Podgorica /MINA/ - Udruženje boraca ratova od 1990. godine Crne Gore ocijenilo je juče da hrvatsko-haški lobi preko nevladinih organizacija beskrupulozno "utjeruje" hrvatsku verziju priče o proteklim ratnim dešavanjima na dubrovačko-hercegovačkom ratištu 1991. godine.

Udruženje je reagovalo na zahtjev grupe nevladinih organizacija (NVO) upućen crnogorskom Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP), da rasvijetli ulogu tog organa u ratnim događanjima devedesetih godina.

"Hrvatsko-haški lobi nastoji da Crnoj Gori i njenim građanima nametne jednostranu krivicu za ta dešavanja", navodi se u saopštenju Udruženja.

Udruženje boraca ratova od 1990. smatra da je zabrinjavajuće što je zahtjev grupe NVO crnogorskom MUP-u koordiniran sa najavom predsjednika Hrvatske Stjepana Mesića da će tražiti 15 miliona eura od SR Jugoslavije, na ime ratne odštete, kao i sa svjedočenjem nekadašnjeg zamjenika komandanta odbrane Dubrovnika Iva Šimunovića, koji je pred Haškim tribunalom saopštio da je bivša JNA bila agresor koji je imao snage, ali ne i hrabrosti, da zauzme Dubrovnik.

To udruženje je pozvalo Vladu Crne Gore da se javno odredi prema tvrdnji koordinatora Fonda za humanitarno pravo Aleksandra Zekovića, da je crnogorski MUP početkom 90-ih pomagao formiranje ratnih dobrovoljačkih odreda i zajedno sa tadašnjom JNA učestvovao u ratnim događanjima.

* Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija, nezavisni dnevnik *Vijesti*, 31. januar 2003, rubrika "Društvo", str. 8.

**Saopštenje Udruženja boraca ratova
od 1990. godine Crne Gore***

NARUČENE PRIČE EKSPozITURA I AKTIVISTA HAŠKOG TRIBUNALA

Povodom štetnog djelovanja i sve agresivnijeg učestalog javnog istupanja najamnika iz crnogorskog nevladinog sektora, koji za novac haško-hrvatskog lobija i drugih inostranih organizacija beskrupulozno konstruišu afere po Crnoj Gori u cilju utjerivanja krivice Crnoj Gori i Srbiji za izbijanje i posljedice ratova od 1991. godine, Udruženje upozorava da se radi o gruboj zloupotrebi slobode nevladinog djelovanja i očekuje adekvatnu reakciju nadležnih državnih organa.

Koliko pojedine nevladine organizacije daleko idu i njihovi aktivisti nisko padaju u naručivanju i kupovini laži za optuživanje pripadnika crnogorske Teritorijalne odbrane i MUP-a za protekla ratna dešavanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, govori ispovijest izvjesnog Dragića Bulatovića iz Bijelog Polja, koju je prošle nedjelje prenijela Revija D. Između ostalog, naknadni pokajnik Bulatović javno je ustvrdio da je bivša JNA 1991. godine maltene namjerno ubijala svoje pripadnike, među kojima i 15 Nikšićana, samo da bi za to optužila Hrvate. Cilj je ovakvih monstruoznih i sličnih izmišljotina, nad kojima su se zgrozile porodice i saborci poginulih boraca i časni građani, prebacivanje ratne krivice sa ino-gazda nevladinih inkvizitora na one koji su legalno i časno branili svoju zemlju, uz bezočni pokušaj da se uhodanom metodom upornog ponavljanja laži i navodnog razumijevanja za sve žrtve proteklih ratova izmanipulišu porodice palih boraca.

Kako je jasno da je Bulatovićeva priča o navodno nelegalnom formiranju dobrovoljačkih ratnih jedinica u Crnoj Gori tokom 1992. godine u tijesnoj vezi sa pojačanim aktivnostima Haškog tribunala u Crnoj Gori i Srbiji i sa istaknutim zahtjevima susjednih zemalja za plaćanjem ratne odštete, Udruženje

* Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija, dnevnik *Dan*, 9. februar 2003, rubrika "Hronika", str. 9.

neće komentarisati sadržaj njegove naručene priče, uključujući i tvrdnju da mu zbog "otvaranja duše" prijete opasnost likvidacije od domaće Vojne i Državne bezbjednosti. Umjesto toga, upozoriće na drugi dio Bulatovićeve tvrdnje da mu bezbjednost u Crnoj Gori garantuje gospođa Nataša Kandić i njeni saradnici iz nevladinog Fonda za humanitarno pravo. Dakle, isti oni koji su skoro javno prozvali i osumnjičili crnogorski MUP za učešće u proteklim ratnim dešavanjima u Hrvatskoj i promovisali "isposlovanu" međunarodnu presudu na štetu Crne Gore u slučaju nasilja nad danilovgradskim Romima. Otkuda potiče moć ove i sličnih nevladinih organizacija u Crnoj Gori i čemu, odnosno kome one služe, Udruženju je odavno jasno. Međutim, zvaničnoj Crnoj Gori, izgleda, još nije jasno kuda vodi безусловna saradnja sa Haškim tribunalom i njegovim ekspoziturama i aktivistima u Crnoj Gori, kaže se u saopštenju koje je potpisao Radan Nikolić.

NEOPHODNO USVOJITI DEKLARACIJU O SARADNJI SA MEĐUNARODNIM KRIVIČNIM TRIBUNALOM U HAGU*

Koalicija za istinu i odgovornost – inicijativa za utvrđivanje istine i odgovornosti za nedjela u neposrednoj prošlosti, apeluje na sve poslaničke klubove da doprinesu što skorijem procesuiranju i usvajanju predložene Deklaracije o punoj i безусловnoj saradnji sa Međunarodnim krivičnim tribunalom u Hagu, koju je krajem februara mjeseca Skupštini uputio Pokret za mir i toleranciju.

Pozdravljajući nedavno usvojene izmjene Zakona o saradnji sa Haškim tribunalom, smatramo da je neophodno usvajanje predložene Deklaracije i u samoj Skupštini Crne Gore jer bi se time iskazao jasan politički stav i potvrdila spremnost crnogorskog parlamenta da podrži međunarodnu pravdu.

Učesnici Konferencije o kršenju ljudskih prava u prošlosti, održane u Podgorici prošlog mjeseca, preporučili su parlamentu Crne Gore da otvori debatu o kršenju ljudskih prava u prošlosti i postupcima za prevladavanje prošlosti, ocjenjujući da bi ta debata generisala neophodnu političku volju i dovela do društvenog konsenzusa u osudi etničkih zločina i preuzimanju odgovornosti za počinjena nedjela.

Crna Gora bi ovim činom potvrdila svoju namjeru, i pravo, da pripada svijetu demokratskih društava i nacija.

Koalicija za istinu i odgovornost poziva sve crnogorske nevladine organizacije, pojedince i poštovaoce vladavine prava, da u kancelariji Fonda za humanitarno pravo u Podgorici pristupe potpisivanju Deklaracije, u cilju doprinosa suočavanju s prošlošću, kao prioritnog zadatka društva u tranziciji.

Za Fond za humanitarno pravo

Za Građanski centar za denacifikaciju

Aleksandar Saša Zeković
koordinator

Mihailo Vujošević
direktor

* Pismo je putem e-mailing lista upućeno crnogorskom NVO sektoru, aprila 2003.

NEPRIHVATLJIVA ODLUKA SAVJETA MINISTARA DRŽAVNE ZAJEDNICE*

Parlament mladih Crne Gore, Crnogorski ženski lobi, Bokeljski centar za toleranciju, Udruženje građana Bukovice, NVO klub Građanska kuća, Ženski medijski centar Crne Gore, "Odraz" Tivat, Fond za humanitarno pravo, Evropski centar za prava manjina, lokalna omladinska vijeća Budve, Kotora i Tivta, Građanski centar za denacifikaciju i Studentski kulturni centar, protestuju povodom odluke Savjeta ministara Srbije i Crne Gore o dodjeli materijalne pomoći državljanima SiCG koji su se dobrovoljno predali Haškom tribunalu, smatrajući je neprihvatljivom u situaciji kada ni državna zajednica, ni države članice nijesu ni na jedan ozbiljan način pružile pomoć žrtvama kršenja ljudskih prava koja su u vezi sa oružanim sukobima.²

Pozivamo Savjet ministara Srbije i Crne Gore i Vladu RCG da kao svoj prioritet postave revitalizaciju pljevaljske Bukovice, obnovu kuća i stvaranje svih uslova za povratak i normalan život protjeranog stanovništva, da mu obezbijede pravičnu nadoknadu štete i da se hitno i istinski angažuju u trajnom ekonomskom zbrinjavanju porodica putnika nestalih u stanici Štrpci, zapošljavanju njihovih članova, naročito mladih obrazovanih ljudi koji godinama čekaju zapošljenje. Porodice nestalih putnika zaslužuju najveće državno poštovanje i vlast treba da učini sve da to i iskaže.

Smatramo da se ovo pitanje moglo riješiti na nivou država članica i da je Crna Gora sasvim nepotrebno učestvovala u kreiranju ove odluke.

* Saopštenje potpisala grupa NVO putem NVO e-mailing liste, 10. juna 2003. Saopštenje je poslato medijima, političkim partijama i međunarodnim organizacijama – Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija.

² Iste NVO, uključujući Ligu žena glasača u Crnoj Gori, Udruženje građana Bukovice i Žensku grupu "Stella", predložile su (*Pobjeda*, 1.mart 2003, rubrika "Aktuelnosti", str. 6) da se jedna ulica ili trg u glavnom gradu i prijestonici Republike posvete oteim i stradalim putnicima iz voza u stanici Štrpci.

NAD BUKOVICOM IPAK ISTINA

"Rad na suočavanju s prošlošću, događajima vezanim za ratove 90-ih, 'kopanje' po mračnim stranama naše nedavne prošlosti, suprotstavljanje zadanim istinama, traženje skrivenih priča, sudbina i raznih viđenja istina – iznimno je zahtjevan, kompleksan i osjetljiv." (Quaker Peace & Social Witness)

Knjiga "Bukovica, 1992-1995", autora Jakuba Durguta, (izdavač „Almanah“) svjedoka i žrtve progona na etničkoj i vjerskoj osnovi, niže slike događaja i ljudi koji pred oružjem, pritiskom i bez zaštite napuštaju domove, bez nade da im ima povratka. Publikacija "Bukovica", u izdanju privatne fondacije N.Kandić iz Beograda, dokument je o Muslimanima/Bošnjacima u Bukovici u vrijeme oružanih sukoba u Bosni i Hercegovini i crnogorskoj podršci politici Slobodana Miloševića.

Ova dokumenta o prošlosti izazvala su značajnu pažnju javnosti.

Suočavanje s prošlošću, ličnom i kolektivnom, veoma je odgovoran i bolan proces. Kao istraživač kršenja ljudskih prava, imao sam priliku, krajem juna 2003. godine, da prisustvujem jednom mjesnom skupu koji je bio posvećen publikacijama o pljevaljskoj Bukovici i organizovan s namjerom da se navodi iz tih publikacija demantuju.

Ono što je svakako dobro jeste da su gotovo svi učesnici skupa podržali suočavanje s prošlošću i shvatili ga kao jedini mogući vid pomirenja i obnavljanja duha zajedništva. Ipak, to je za neke bila i prilika za obnavljanje određenih ranijih zabluda, reaktiviranje neistina i iznošenje sasvim nebitnih i neargumentovanih stvari. Do danas vlasti nijesu pristupile nadoknadi štete prognanima iz Bukovice, niti stvaranju uslova za njihov bezbjedan povratak, što već godinama zagovaraju crnogorske nevladine organizacije.

U nastavku slijedi tekst objavljen u *Pljevaljskim novinama* ("Oblak laži nad Bukovicom", *Pljevaljske novine*, 1.jul 2003, str. 5, autor M.Knežević – arhiva Centra za dokumentaciju i istraživanje ljudskih prava u Podgorici).

U jednoj učionici Osnovne škole "Bratstvo jedinstvo" u Kovačevićima, 28. juna održan je zbor građana ove mjesne zajednice na temu "Dešavanja u Bukovici 1993-1995. godine". Šezdesetak prisutnih pozdravio je predsjednik

mjesne zajednice Momčilo Dačević, dok je uvodno izlaganje podnio šef mjesne kancelarije Branko Stevanović. Od pozvanih, na zboru su se pojavili poslanici SNP-a u republičkom parlamentu Momčilo Vučetić i dr Miloje Pupović, sekretar SO Pljevlja Budimir Tanjević kao predstavnik lokalne samouprave, predstavnici podgoričke kancelarije Fonda za humanitarno pravo na čelu sa koordinatorom Aleksandrom – Sašom Zekovićem. Namjeru žitelja Bukovice da razgrnu "sjenku nad Bukovicom, aktuelizovanu ne njihovom voljom i namjerama već knjigama o Bukovici Fonda za humanitarno pravo (izvršni direktor Nataša Kandić) i Jakuba Durguta iz Pljevalja", nisu prihvatili MUP RCG-Centar bezbjednosti Pljevlja, Vojska Srbije i Crne Gore, autori pomenutih knjiga, odseljeni građani Bukovice i ostali poslanici republičkog parlamenta s područja pljevaljske opštine. Na zboru Bukovičana, uz gotovo jednosatno kašnjenje, pojavila se i ekipa Televizije Crne Gore.

Iznoseći svoje viđenje događanja u Bukovici u vrijeme ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini, Branko Stevanović je između ostalog rekao:

"Sve časne i poštene građane Bukovice jako su potresle, pa čak i šokirale razne neistine iznesene u dva navrata na Televiziji Crne Gore, u emisiji 'Sjenka nad Bukovicom', u informativnoj emisiji 'Dnevnik' iste televizije, u dnevnom listu *Publika* i knjigama autora Jakuba Durguta i Nataše Kandić, odnosno Fonda za humanitarno pravo. Ljudi se pitaju: Pa, gdje to mi živimo? Gdje se sve ovo dešavalo? Istinu treba reći, pa ma koliko ona bila bolna. Istina miri ljude, podvale i laži zavađaju.

Želimo ovim putem da stavimo tačku na sve ovo, jer treba se učiti na greškama i ne ponavljati ih, da argumentima i istinom autorima neistina i laži kažemo – dosta. Želimo svim dobronamjernima da kažemo: Nemojte nas zavađati, nemojte mešetariti sa strane i nemojte remetiti naše dobre međukomšijske i međunacionalne odnose. Treba ostaviti na miru ove poštene ljude i treba im izaći u susret i pomoći, jer mi i dalje želimo da gradimo još bolje međunacionalne i međukomšijske odnose.

Istina, užasno je bilo teško živjeti u Bukovici devedesetih godina. Ovdje je za vrijeme rata u Bosni ostao samo odaviše lud i hrabar, ili onaj koji se nije imao gdje skloniti. Najteže je bilo onima koji su imali malu djecu. Uvijek je bila prisutna strepnja ko sve može naići i sa kakvim namjerama. Bukovicu su pohodile razne vojske, regularne jedinice Vojske Jugoslavije i policije, Vojska Republike Srpske, 'Zelene beretke' i drugi.

Međunacionalna previranja počinju osnivanjem nacionalnih stranaka u

Bosni, tako da i kod nas, u Bukovici, dolazi do osnivanja nacionalnih stranaka. Na prvim višestranačkim izborima u Crnoj Gori jedina nacionalna stranka koja je postigla uspjeh u Bukovici bila je Stranka demokratske akcije, dok su ostale imale veoma mali broj glasova. Demokratska partija socijalista, tada jedinstvena i podržana uglavnom glasovima pravoslavnih birača, osvojila je tada jedan odbornički mandat u SO Pljevlja, isto kao i SDA. Ako ovome dodamo da su se na popisu iz 1991. godine skoro svi Muslimani izjasnili kao Bošnjaci i da govore bošnjačkim jezikom, mora se priznati da se jedan vid nacionalizma prvo pojavio kod Muslimana. A jedan nacionalizam izaziva drugi..."

Stevanović je u svom izlaganju naveo "brojne primjere neistina iz knjige 'Bukovica' Fonda za humanitarno pravo", posebno one koji se odnose na navodno uništenu i devastiranu imovinu Muslimana, jednostran pristup kao i zaobilaženje nekih krupnih događaja, poput, zarad očuvanja mira, zataškanog slučaja ubistva pripadnika VJ Vujoša Dajevića, masakra koji su u čajničkim selima Ponikve, Trpinje i Trojan počinile muslimanske jedinice, u kojima je bilo boraca iz Bukovice, a koje su prešle preko teritorije Crne Gore, činjenicu da je otmici grupe bukovičkih Muslimana od strane Vojske Republike Srpske prethodila otmica srpskih boraca i civila počinjena sa teritorije Crne Gore, kao i da su kasnije razmjenom svi oslobođeni. Stevanović je rekao da je mir bez Vojske i policije bio, a i sada je nemoguć, navodeći brojne primjere njihove humanosti i profesionalnog obavljanja posla. Podržavajući ideju povratka na ove prostore, Stevanović smatra da će sve ostati mrtvo slovo na papiru ako se uslovi života u Bukovici iz temelja ne promijene...

U raspravi su uzeli učešća brojni građani Bukovice. Tako je Radovan Obradović javno svjedočio o samoubistvu svoga komšije, Muslimana, dok je Ismeta Stovrag priče o progonu muslimanskog življa nazvala neistinama, naglašavajući da ona nikada nije imala problema sa svojim komšijama Srbima. Dragomir Kalajdžić Kalaja, električar iz Bukovice, citirajući navode o sebi iz "Kandićkine knjige", rekao je da je u Bukovicu došao 1993. godine, da nikada nije nosio ničiju uniformu i da o njegovom ponašanju mogu svjedočiti svi žitelji Bukovice, ali da se nakon ove knjige osjeća kao žrtva jer više ne može mirno otići u Goražde, zbog čega će podnijeti privatnu tužbu protiv autora knjige. Rajko Obradović je kazao da su ljudi odlazili za boljim životom a ne zbog progona, navodeći primjer sedam muslimanskih kuća u njegovom komšiluku iz kojih niko nije otišao, dok je Rada Stevanović oštro zamjerila autorima knjige što nisu čuli i drugu stranu, rekavši da je i sama sa dvoje

djece preživjela golgotu ratom okružene Bukovice. Citirajući iz *Pljevaljskih novina* izborne rezultate u Bukovici iz 1990. godine, kao i svoje navodno učešće u zaplašavanjima i progonima iz pomenute knjige, Dragan Jelovac je ukazao na apsurdnost tvrdnje da se iz Bukovice odselilo 800 Muslimana – ako ih je, po popisu iz 1981.godine, bilo 560, a i sada ih dosta živi u Bukovici. Ekonomske migracije potpuno su zanemarene, tvrdi on, navodeći primjer Radivoja Dajevića, čije je domaćinstvo 1992. godine imalo 12 članova, a isti sada živi sam. Smatra da nova bavljenja Bukovicom imaju svađalačke namjere i poziva humanitarce da dođu i na licu mjesta se uvjere u stanje imovine odseljenih, kao i da mještani Bukovice podnesu kolektivnu tužbu protiv Nataše Kandić zbog neistina koje je iznijela.

O tome da su Muslimani prodavali svoju imovinu, što sada ne pominju, svjedočio je Božidar Barac, koji je rekao i da je kod autora knjige "Bukovica", Jakuba Durguta, u tom vremenu pronađeno oružje ("kalašnjikov, bomba i mina"). O prodaji imovine, što se sada potpuno drugačije predstavlja, govorio je i Radoš Jolović. Milo Kovačević iz Srpskog Goražda ispričao je da je 1989. godine bio svjedok šverca oružja u mrtvačkim sanducima – od strane Muslimana – što je označio suprotno njihovim običajima i tradiciji. On je to prijavio policiji, zbog čega je kasnije bio i na službenom razgovoru u Goraždu, kome su prisustvovali policajci iz tadašnje BiH i Centra bezbjednosti Pljevlja.

Kasim Hadžić je rekao da nije bilo lako u to vrijeme živjeti u Bukovici, da je bilo slučajeva maltretiranja sa obje strane, ali da se sada o svemu "pregoni", ističući da njegova porodica nije imala ozbiljnijih problema, kao i da sada žive i imaju normalne odnose sa svojim komšijama. Vaso Obradović je ustvrdio da je pretučen od strane Muslimana, da ima spisak tadašnjih pripadnika "Zelenih beretki" iz Bukovice, kao i stvari i imovine koju su opljačkali. Ilija Bošković ("živim na 300 metara od granice") "doživio je da mu stoka više puta bude pljačkana", pa je za njom išao čak do Srbinja, o čemu ima i pismene dokaze od policije i SFOR-a. Brane Mašić, jedan od onih koji su na prevaru uhapšeni na teritoriji Crne Gore, odvedeni u Goražde i kasnije razmijenjeni, rekao je da je među onima koji su ga hapsili prepoznao Muslimane iz Bukovice, naglasivši takođe da postoje svjedoci i materijalni dokazi zločina u čajničkim selima (Trpinje i dr.) i umiješanosti Muslimana iz Bukovice u iste. Igor Topalović smatra da najnovije pisanje kvare međunacionalne odnose u Bukovici i da bukovički Muslimani, kada preko

ljeta dođu da obiđu svoju imovinu, svojim komšijama Srbima kažu da oni nisu izjavili ono što je napisano, ili da njihove izjave nisu vjerno prenesene. I Branko Stevanović je naveo da je u knjizi Fonda pomenut u negativnom kontekstu, što "sa gnušanjem odbacuje", ističući da je tokom rata u Bosni 10-12 Muslimana iz Bukovice poginulo u "Zelenim beretkama". Istovremeno je, kao satisfakciju, tražio javno izvinjenje i demanti autora knjige za ono što je izrečeno na njegov račun.

Poslanik Momčilo Vučetić je rekao da teret utvrđivanja istine za ono što se u Bukovici dešavalo devedesetih godina stoji, prije svega, na državnim organima Crne Gore, od tadašnjeg i sadašnjeg predsjednika Vlade Mila Đukanovića, pa dalje po hijerarhiji vlasti, predlažući da se građani Bukovice obrate predsjedniku Vlade za konačno utvrđivanje istine o Bukovici. Poslanik Miloje Pupović takođe se založio za utvrđivanje pune istine, kako bi se isključile zlonamjerne medijske manipulacije, kojih očigledno ima i previše i koje imaju mračne ciljeve. Sekretar SO Pljevlja Budimir Tanjević izrazio je zadovoljstvo što skup nije jednonacionalni i što su iznesena neposredna i iskrena sjećanja i mišljenja koja na ubjedljiv način govore da se povjerenje u ove krajeve vratilo.

Koordinator Fonda za humanitarno pravo iz Podgorice Aleksandar Saša Zeković govorio je o principima na kojima se zasniva djelovanje Fonda, ističući da njih zanima kršenje ljudskih i manjinskih prava bez obzira kad, gdje i kome se dogodilo i da ih u djelovanju rukovodi načelo istine, rekavši da su se u pisanju zbornika rukovodili izjavama žrtava i analizom medijske dokumentacije, a da su na konferenciju organizovanu tim povodom pozvali predstavnike svih relevantnih strana. Time su, rekao je odgovarajući na primjedbe da je knjiga jednostrano i tendenciozno napisana, svi imali priliku da kažu svoju verziju, što oni nisu učinili.

Zekovićevo izlaganje izazvalo je buru negodovanja mještana, koji su demantovali da su pozive za konferenciju dobili, pa je Blažo Kotlaja, pripadnik Vojske SCG, rekao da istine nema i ne može biti kad je u knjizi zastupljena samo jedna strana, te da je način rada Fonda svađalački, a 80% napisanog – neistina. Dragomir Kalajdžić Kalaja ilustrovao je to tvrdnjama iz knjige o tome da je kuća Samije Vranj devastirana, a imovina opljačkana, pozvavši prisutne da obiđu pomenutu kuću, koja je u blizini, u koju vlasnica dolazi i boravi u istoj "uvijek kad su izbori i kad zajedno idemo na glasanje". Većina prisutnih, kao i novinari, poslanici i predstavnici Fonda, obišli su kasnije

pomenutu kuću, koja izgleda kao i sve napuštene kuće u tom ili drugim krajevima, bez tragova pljačke, paljenja ili obijanja. Dragan Jelovac smatra da način kako je pravljen knjiga Fonda daje nadu ljudima da će eventualno dobiti nekakav novac za navodno uništenu imovinu, što ih u suštini i navodi na iznošenje neistina.

Poslije višečasovnog rada, zbor je završen konstatacijom predsjedavajućeg da Bukovičani više ne mogu dozvoliti iznošenje neistina preko svojih leđa, a da u utvrđivanju pune istine očekuju podršku državnih organa, policije, Vojske i lokalne samouprave. Na zboru su raspravljana i neka tekuća pitanja iz života ove mjesne zajednice.

M. Knežević

Zeković: Da li je Crna Gora spremna da preispita nedavnu prošlost*

NEOPHODNO SUOČAVANJE SA ŠTRPCIMA, BUKOVICOM...

“Još nijesmo u potpunosti prepoznali što se to kod nas zbivalo i što smo mi prvo sebi samima uradili, pa onda okruženju”, ističe Zeković

Podgorica, *Antena M* – U istoriji svakog naroda mogu se pronaći “džepovi” prošlosti, kojima se društvo povremeno vraća u zavisnosti od aktuelne političke situacije. Šta je suočavanje s nedavnom prošlošću i koliko je Crna Gora spremna za proces? Prema mišljenju koordinatora NVO Fond za humanitarno pravo Aleksandra Zekovića, Crnogorci još nijesu u potpunosti spremni.

“Još nijesmo u potpunosti prepoznali što se to kod nas zbivalo i što smo mi prvo sebi samima uradili, pa onda okruženju”, ističe Zeković.

“Suočavanje s prošlošću u velikom dijelu zavisi i od političke volje i interesa političkih elita”, smatra historičar Šerbo Rastoder.

Rastoder vjeruje da se početno preispitivanje prošlosti uglavnom sprovodi u okvirima sukoba različitih političkih elita, đe “jedna drugu na neki način pokušavaju situirati ili pozicionirati kao glavne krivce za sadašnje stanje”.

Na pitanje koliko je tačno da bez simboličnog gesta izvinjenja nema pomirenja na prostoru bivše Jugoslavije, Zeković ocjenjuje da je to samo jedan korak.

“Za očekivati je da crnogorska politička elita konačno pokrene preispitivanje deportacije bosanskih izbjeglica iz Herceg Novog, pitanje zločina u Kaluđerskom Lazu u Rožajama, pitanje pljevaljske Bukovice, otmice putnika u Štrpcima, da pokrene pitanje kršenja prava ljudi koji su pripadali antiratnom pokretu i koji su doživljavali užasne stvari, počev od gubitka posla, fizičkih maltretiranja, i, svakako, pitanje obeštećenja žrtava.”

Suočavanje s prošlošću je proces od poricanja, preko istine, do pomirenja. Saopštavanje istine o prošlosti može pomoći budućnosti, smatra Zeković. Bez saopštavanja potpune i dokumentovane istine ne možemo govoriti o procesu pomirenja i reintegracija u Crnoj Gori.

* FHP dokumentacija, dnevni list *Publika*, 5.decembar 2003, rubrika “Politika”, str. 3.

SUOČAVANJE SA SOPSTVENOM PROŠLOŠĆU

Nedavno sam bio u prilici da odgledam podgoričku (pret)premijeru dokumentarnog filma "Rat za mir", u proizvodnji nezavisne produkcijske kuće "Obala".

To je bila prilika da se suočimo, jasno i dokumentovano, odnosno podsjetimo naše neposredne prošlosti. Utisak koji sam stekao motivisao me je da iniciram jednu građansku inicijativu.

Razmišljanje o našoj neposrednoj prošlosti neminovno upućuje na odgovornost medija. Kada je riječ o crnogorskoj nacionalnoj Radio-televiziji, ta je odgovornost višestruka i upravo bi ova kuća, u trenucima javne diskusije o RTV pretplati i modalitetima finansiranja njenog rada, odnosno pojačanih zahtjeva prema građanima, suočavanje s prošlošću morala prepoznati kao jedan od prioriteta sopstvene tranzicije.

Savjet ove kuće ima ozbiljnu ulogu, moralnu obavezu i odgovornost da učini sve u njegovoj moći da RTCG snažnije zakorači u proces suočavanja sa neposrednom prošlošću. Stoga su NVO inicirale upućivanje izvinjenja crnogorskoj javnosti i svima onima koje je izvještavanje RTCG u prošlosti vrijeđalo, povrijedilo i kojima je nanijelo patnje.

U ovoj namjeri nas je ohrabrila činjenica da veći dio članstva Savjeta Radio-televizije Crne Gore čine predstavnici civilnog društva, koje, trenutno možda u najvećoj mjeri, baštini vrijednosti one ne-ratno raspoložene, razumne i poštene Crne Gore.

Proces suočavanja s prošlošću i pomirenja na regionalnom, ili širem nivou, otpočeo je i već proizvodi konkretne posljedice. Međutim, stiče se utisak da se u samoj Crnoj Gori nedovoljno govori o tome kao o prirodnoj potrebi, potrebi našeg unutrašnjeg pomirenja i suočavanja sa sopstvenim nasljeđem.

* List *Građanin*, br. 30, mart 2004, str. 15 – Centar za dokumentaciju i istraživanje kršenja ljudskih prava – Dokumentacija.

Određeni koraci već su učinjeni. Sve su češće emisije o ovoj temi i šira javnost napokon ima priliku da sagleda ono što se dogodilo i uvidi sopstvene zablude. Počela su lična, grupna, institucionalna, pa i etnička preispitivanja. Generalno govoreći, u Crnoj Gori se, zahvaljujući i RTCG, stvara takav medijski prostor koji gleda otvoreno na proces suočavanja s prošlošću, odnosno na pitanja istine, odgovornosti i pomirenja..

Ipak, čini se da bi jedan korak morao prethoditi svima drugima. Bolje rečeno, bio bi ohrabrujući za budućnost. To je pitanje suočavanja nacionalne Radio-televizije sa sopstvenom prošlošću u pogledu ratnih događanja i ozbiljnih kršenja ljudskih prava, odnosno njenog neposrednog doprinosa svemu tome.

Nažalost, Radio i Televizija Crne Gore bili su glavni promotori crnogorske ratne politike, nosioci medijske manipulacije građanstvom u cilju ostvarenja njihove podrške velikonacionalnim i ratnim ciljevima tog vremena.

Prilozi koje je emitovala ova radijska, odnosno TV kuća često su bili ispod svakog standarda, podstičući i neprestano hrabreći borbeni moral stanovništva i djelujući u pravcu opravdavanja svrhe, smisla i cilja svake ratne i slične operacije.

Takvim je informisanjem veliki broj crnogorskih građana doveden u zabludu; nerijetko su nam servirane poluistine ili potpune izmišljotine, što je kod značajnog broja proizvelo doživljaj i sliku stvarnosti koja je bila potpuno drugačija od istine i realnosti.

Takvo izvještavanje uništilo je do tada razvijan koncept multikulturalne Crne Gore i njen ugled u svijetu, podstaklo otvoreno ispoljavanje netrpeljivosti prema manjinskim narodima i kao posljedicu ostavilo veliki etnički jaz i međuetničko nepovjerenje.

Određeni novinari RTCG ponašali su se krajnje subjektivno, pristrasno i neodgovorno. Film koji sam pomenuo bio je prilika da se podsjetimo krajnjeg neprofesionalizma i sramotnog djelovanja onih koji su sebe smatrali, ili se još uvijek smatraju, novinarima.

Sramota, nažalost, nije samo njihova. Mislim da je, nakon otpočete transformacije i, vjerujem, istinske deideologizacije nacionalne Radio-televizije, vrijeme da se ovi mediji zaista okrenu budućnosti i to tako što će se sasvim jasno distancirati od dijela sopstvene prošlosti iz perioda rata na području bivše SFRJ.

Izvještavanje nacionalne Radio-televizije nanijelo je velike patnje i

probleme brojnim našim građanima, posebno onima koji su pokušavali da daju doprinos zaustavljanju rata i nacionalizma i buđenju crnogorske savjesti i razuma.

Ta su lica medijski satanizovana, protiv njih je vođena užasna medijska kampanja čiji je cilj bio da ih diskredituje – kao ljude, stručnjake, roditelje, prijatelje.

Zbog takvog medijskog ambijenta trpjeli su i bližnji tih lica: otpušteni su sa posla, ili se nijesu mogli zaposliti, bivali su maltretirani i ponižavani na poslu, u školi, na fakultetu, a uz to su godinama živjeli, i društveno i privatno, u izolaciji, dok im je od dijela javnosti nematan status "državnih neprijatelja" i drugorazrednih građana.

Savjet bi trebalo da uputi preporuku uredništvu da RTCG razvijaju kao medij koji će se dosljedno, suštinski i sistematski baviti ovom problematikom, budući da je odgovornost ove medijske kuće najveća – i zbog njenog rada 90-ih godina prošlog stoljeća, i s obzirom na ukupnu razvijenost medijskog prostora.

Neophodno je da sadašnje strukture i uredništvo RTCG proglase diskontinuitet sa medijskom politikom kršenja ljudskih prava i vrijeđanja ljudskog dostojanstva.

Mislim da bi takav pristup doprinio povratku povjerenja u RTCG, kao i izgradnji jednog novog i modernog medijskog lika i kredibiliteta.

Inicijativu su, za sada, podržala tri člana Savjeta. Ostali čute, imaju pametnijeg posla, ne slažu se sa njom, ne uvažavaju njenog podnosioca, ili su pak mišljenja da RTCG ima prećih poslova od suočavanja sa sopstvenom prošlošću.

Inicijativa Aleksandra Zekovića za obeštećenje žrtava iz devedesetih*

RASVIJETLITI PROŠLOST

Podgorica /MINA/ - Istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori Aleksandar Saša Zeković inicirao je juče kod predsjednika Odbora za ljudska prava Skupštine Crne Gore Rifata Rastodera i poslanika Krsta Pavićevića održavanje parlamentarne debate o kršenju ljudskih prava u prošlosti. On je ocijenio da u Crnoj Gori postoji društvena i politička volja da se konačno počne sa istinskim suočavanjem s prošlošću i odgovorno prihvate šanse koje donosi evropska budućnost.

"U središtu pažnje javnosti još je nerasvijetljeni slučaj deportacije izbjeglica državljana Bosne i Hercegovine iz Crne Gore, iz 1992. godine, slučaj pljevaljske Bukovice i brojni drugi koji nijesu dobili odgovarajući epilog zasnovan na utvrđivanju istine i odgovornosti", rekao je Zeković. On smatra da je u pripremu posebnog skupštinskog zasjedanja potrebno uključiti predstavnike nevladinih organizacija, medija, nezavisne intelektualce i novinare koji su doprinijeli da se kršenja ljudskih prava ne zaborave.

"Crna Gora bi trebalo da potvrdi, i kroz usvajanje odgovorajućeg akta u Skupštini, opredjeljenje za diskontinuitet sa politikom kršenja ljudskih prava u prošlosti", kazao je Zeković. On je zaključio da bi Crna Gora trebalo da se izvini i uputi preporuku nadležnim državnim organima za pravično obeštećenje onih koji su bili žrtve zahvaljujući činjenju, odnosno nečinjenju zvanične Crne Gore.

* Objavljeno u dnevnom listu *Publika*, 22.jul 2004, rubrika "Politika", str. 4; Arhiva Centra za dokumentaciju i istraživanje ljudskih prava.

Povodom nelegalnog posjedovanja i nošenja oružja na javnim mjestima*

NEOPHODNO SJETITI SE DOKUMENATA IZ VREMENA KADA SU POLITIČKE PARTIJE NAORUŽAVALE CRNOGORSKE GRAĐANE

NVO sektor već godinama radi na programima reformi crnogorskog društva. Jedna od mnoštva dobrih inicijativa iz reformske NVO mreže "Akcija" odnosi se na nelegalno posjedovanje i nošenje oružja na javnim mjestima. Da bi aktivnosti postigle puni uspjeh, treba imati na umu da je Crna Gora sa ovim problemom počela da se suočava početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, kada se naoružavanje građana smatralo sasvim ispravnim i korisnim. Gotovo svi politički subjekti, izuzev partija okupljenih u tadašnjem antiratnom i državotvornom pokretu, dijelili su oružje svojim pristalicama i naoružavali ih. Magacini narodne municije godinama su bili dostupni prijateljima tadašnjih vladajućih struktura. Da bi akcija ostvarila uspjeh, nelegalno posjedovanje oružja mora biti predmet stalne pažnje i u budućnosti. NVO koje aktivno rade na ovom programu trebalo bi da traže od mjerodavnih pravosudnih i policijskih organa da uzmu u obzir spiskove lica kojima su partije svojevremeno dijelile oružje, koje i danas čuvaju ili ga, što je često slučaj, koriste u lovu. Ti spiskovi su i danas dostupni nadležnim organima. Konsultujući ih, možemo dobiti prave podatke o tome koliko je oružja ostalo kod građana.

* Ova izjava, kao lični komentar, objavljena je u dnevnim novinama *Dan i Pobjeda*, od 15. januara 2005.

DA LI JE DENACIFIKACIJA ILI DEŠOVINIZACIJA POTREBNA CRNOJ GORI

Denacifikacija znači potpuno uništenje nacističke ideologije, raskid sa nazadnom prošlošću jednog naroda i jedne države. Riječ je o relativno mladom procesu, koji je u Evropi, po prvi put, zvanično utemeljen na Krimskoj i Postdamskoj konferenciji, dogovorom saveznika iz Drugog svjetskog rata. Tom procesu morao je biti "podvrgnut" svaki njemački i austrijski državljani stariji od 18 godina.

Denacifikacija predstavlja sistem mjera za suzbijanje fašističke ideologije i odstranjivanje iz javnog i društvenog života onih elemenata koji vode do uspostave fašizma i nacizma. U našim prilikama, denacifikacija znači pripremanje uslova za rekonstrukciju crnogorskog života na demokratskim temeljima, uz eliminisanje nacističkih i fašističkih elemenata i njihovog uticaja na društveno-ekonomski i politički život. Radi se o potrebnom i poželjnom procesu, i tek ćemo njegovim okončanjem istinski ući u period napretka i razvoja. Denacifikaciju treba doživjeti kao važan preduslov za istinsko zaživljavanje i utemeljenje demokratije i proces stvaranja uslova za njen razvitak u Crnoj Gori.

Program denacifikacije crnogorskog društva trebalo bi da otpočne stvaranjem široke koalicije građanskih i progresivnih snaga. Uz političke partije, nevladine organizacije su su subjekti koji, skupa sa drugim društvenim grupama, mogu dosta učiniti na kreiranju potrebne svijesti za prihvatanje i realizaciju procesa denacifikacije, a zarad pospješivanja demokratizacije ekonomskog i političkog života.

U Crnoj Gori denacifikacija, prije svega, znači raskid sa velikodržavnim projektima, velikosrpstvom i velikosrpskim organizacijama. Denacifikacija se, dakle, prvenstveno odnosi na velikosrpski nacionalizam, na njegovo

* Iz gostovanja Aleksandra Saše Zekovića u emisiji podgoričkog *Radija Gorica*, povodom predstavljanja Pokreta za denacifikaciju, februar 2001, FHP dokumentacija.

suzbijanje i potiskivanje iz Crne Gore, u kojoj ima duboke korijene, istorijske i političke.

Na prostorima bivše Jugoslavije, nacizam i fašizam obnovljeni su stvaranjem Socijalističke partije Srbije. Ovaj politički subjekt nastao je kao spoj nacizma i neokomunizma, pa se SPS prepoznava, i prepoznaje, kao soc-nacistička. Po duhu, metodama i ciljevima, soc-nacizam ima sve atribute klasičnog nacizma i fašizma. Prije svega, etničko čišćenje i isticanje parole "jedan narod, jedna država, jedan vođa". Ta ideologija, čije je oživotvorenje proizvelo zločine i patnju na gotovo svim bivšim jugoslovenskim prostorima, uključujući Srbiju i Crnu Goru, i dalje je opasna jer je poprimila druge, na prvi pogled demokratske, organizacione forme. Ona predstavlja spoj klasičnog velikosrpskog i velikodržavnog projekta iz XIX vijeka, koji vodi porijeklo od Garašanina, zatim postkomunističkog nacionalizma, koji je u suštini unitarizam, i srpskog pravoslavnog fundamentalizma.

Procesu denacifikacije mora biti podvrgnut svaki agresivni nacionalizam, dakle onaj koji pretenduje na tuđe teritorije i tuđi identitet, tj. na nečiju državnost i/ili kulturu. Na prostorima bivše Jugoslavije jedan velikonacionalizam je rađao drugi. Pored snažnog srpskog, isticali su se i velikohrvatski i velikoalbanski nacionalizmi.

Nacifikaciju karakteriše totalitarizam, sila, nasilje, prijetnje, izazivanje straha, ratne psihoze, ratovi... Nacifikacija je najveći neprijatelj građanske demokratije, slobode duha, ljudskih prava, pa i načela državne samostalnosti i, vrlo aktuelnog, prirodnog i neotuđivog prava građana na samoopredjeljenje.

Proces nacifikacije u Crnoj Gori održavaju uglavnom određene srpske ili prosrpske partije, nevladine organizacije, udruženja i institucije. One se, između ostalog, samo deklarativno i demagoški izjašnjavaju za referendum o državno-pravnom statusu Crne Gore, a u suštini nalaze i iznalaze načine i sredstva da to pravo ospore. Danas se više i ne skrivaju iza te "demokratske" retorike, već kontinuirano izazivaju sukobe, krize, prijetnje, podgrijavaju podjele, koje su zapravo proizveli, odnosno izmislili, njihovi ideološki, vjerski i politički prethodnici.

Crnogorsku nacifikaciju karakteriše stalno "sijamstvo" između određenih elemenata crkve, vjere, politike i države. Obnavlja se stara, srednjovjekovna politika državne vjere. Time se u Crnoj Gori nacifikacija zakriljuje i teološko-vjerskim oreolom. To se posebno jasno ispoljava u isključivosti i netoleranciji određenih pripadnika "svetosavlja u Crnoj Gori" prema katoličanstvu i islamu, ali i prema samomislećim Crnogorcima pravoslavne vjere.

Mnogi u Crnoj Gori crkvu doživljavaju kao bastion nacifikacije, koji program denacifikacije ne bi smio zaobići. Prema mnogima, osnov srpskog nacionalizma je crkva. Crkveni nacizam, odnosno "tvrda svetosavska linija", datira iz druge polovine XIX vijeka, a utemeljili su ga Justin Popović i vladika Nikolaj Velimirović. Oni su, prema mišljenjima mnogih autora, najvećeg neprijatelja svog pravoslavnog fundamentalizma i državne vjere vidjeli u istinskoj demokratiji. Navešću riječi vladike Nikolaja Velimirovića o Adolfu Hitleru, tvorcu nacizma:

"Ipak se mora odati poštovanje vođi Adolfu Hitleru, što je kao prost čovjek iz naroda uvidio da je nacionalizam bez vjere jedna anomalija, jedan hladan i nesiguran mehanizam. I evo u XX vijeku on je došao na ideju sv. Save i kao laik preduzeo u svom narodu onaj najvažniji posao koji priliči jedino svetitelju, geniju i heroju... A nama je taj posao završio sveti Sava. Otuda je srpski nacionalizam, kao stvarnost, najstariji u Evropi."

Njemački nacizam je otvoreno proglasio neke narode i rase nižim od Germana i zalagao se za njihovo potpuno istrebljenje. No, nije poricao nijednu naciju ili narodnost – za razliku od velikosrpskih ekstremista, koji jasno poriču postojanje pojedinih nacija, među kojima i crnogorske, sa ciljem da njihove pripadnike asimiliraju, da nestanu. To je takođe oblik istrebljenja, odnosno genocida, prije svega duhovnog i zato dugoročno najopasnijeg.

Denacifikacija treba da proizvede konačnu i potpunu ravnopravnost svih vjera i nacija i učini sve političke opcije legalnim i legitimnim.

Denacifikacija znači sekularizaciju društva u cjelini, odnosno doprinos jačanju građanskog društva koje zrači pluralizmom i nacionalnom, vjerskom i političkom tolerancijom.

DAN SREBRENICE U CRNOJ GORI*

Istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori, Aleksandar Saša Zeković, sredinom juna uputio je inicijativu premijeru Milu Đukanoviću da Vlada Crne Gore 11. jul proglasi Danom žalosti i da se crnogorsko društvo time pridruži svjetskoj osudi svakog genocida i etničkog čišćenja, uz njegovanje kolektivnog pamćenja na događaje u Srebrenici.

Suočavanje s prošlošću je prioritetan zadatak društva u tranziciji. Taj proces u Crnoj Gori ne treba doživljavati poput nekih, uglavnom konzervativnih i desničarskih snaga, kao sukob ili obračun političkih elita, već kao odgovorno i iskreno opredjeljenje cijelog društva.

Izgradnja održive demokratije, obnavljanje međuljudskog i međuetničkog povjerenja, obnavljanje unutrašnjih, uz razvijanje regionalnih i drugih integracija, prevazilaženje nasljeđa prošlosti i odbacivanje hipoteke kolektivne odgovornosti – nije moguće bez istinskog suočavanja s prošlošću.

Jula ove godine obilježava se desetljeće najužasnijeg zločina nakon Drugog svjetskog rata. Snage bosanskih Srba, ohrabrene višestoljetnim šovinizmom prisutnim na ovim prostorima, pravoslavnom fundamentalizmom i pasivnošću međunarodne zajednice, 11. jula 1995. godine izvršili su zločin nad nedužnim civilnim stanovništvom u Srebrenici, s jasnom namjerom da unište postojanje Bošnjaka-Muslimana kao nacionalne i vjerske grupe i sprovedu u djelo velikosrpstvo, kao nacionalni i državni projekat utemeljen na genocidu i ništenju drugih.

Na taj dan, civilizovani svijet njegovaće kolektivno pamćenje na taj zločin, ozbiljniji od svakog drugog zločina, uz podsjećanje da se svi odgovorni moraju privesti pravdi, a da svako poricanje ili odobravanje zločina protiv čovječnosti znači gotovo saučesništvo u istom i nepoštovanje prema nedužnim žrtvama.

Smatrajući da Crna Gora, njeni zvaničnici, državni organi, politički

* Objavljeno u *Pobjedi*, 26.jun 2005, rubrika "Dnevnik", str. 2. Pismo predsjedniku Vlade RCG, upućeno 17. juna 2005. – FHP dokumentacija.

subjekti, mediji i civilno društvo treba zajednički da ohrabre proces suočavanja s prošlošću i svojim činjenjem promovišu stav da efikasno kažnjavanje genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti predstavlja snažan činilac prevencije, zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, jačanja povjerenja, razvitka saradnje među narodima i unapređenja međunarodnog mira i bezbjednosti, Zeković je uputio inicijativu da Vlada Republike Crne Gore proglasi 11. jul Danom žalosti.

Taj će se datum u čitavom svijetu obilježiti kao Dan Srebrenice. To je prilika da njegovimo naše kolektivno pamćenje, iskažemo poštovanje prema nedužnim žrtvama i njihovim familijama, unaprijedimo svijest i znanje javnosti o postojanju zločina i jasno se, kao država, distanciramo od politike kršenja ljudskih prava u prošlosti.

OBUSTAVITI DALJU PRODAJU PROPAGANDNOG MATERIJALA SA LIKOM RADOVANA KARADŽIĆA

Istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori Aleksandar Saša Zeković apelovao je danas na nadležne državne i lokalne organe da onemoguće dalju prodaju propagandnog materijala koji promovise lica optužena za genocid i ratne zločine, posebno ona koja su godinama nedostupna pravdi.

U mnogim mjestima, posebno na Crnogorskom primorju, moguće je kupiti razne predmete i majice sa likom Radovana Karadžića, što devalvira ponudu istinskih turističkih suvenira i, uopšte, imidž naše turističke ponude.

Zeković je pozvao i turističke poslenike da preporuče obustavu dalje prodaje ovih predmeta. Gosti Crne Gore su i državljani iz okruženja, posebno iz Bosne i Hercegovine, koji se, zbog ovog promotivnog materijala, neprimjerenog civilizacijskim i turističkim vrijednostima, mogu osjećati nesigurno, uz stalno podsjećanje na doživljeno u toku ekspanzije velikodržavne i nacionalističke politike, koju je snažno, pored ostalih, vodio sam Karadžić.

Nakon ljetovanja, naši bi gosti mogli otići sa snažnim utiskom da je Crna Gora pogodno tle za zaštitu ratnih zločinaca i da nije jasno distancirana od politike kršenja ljudskih prava u prošlosti, zaključio je Zeković.

* Poziv je, početkom avgusta 2005, objavljen u više crnogorskih štampanih i elektronskih medija.

STVARANJE NOVOG IDENTITETA

Četiri priče pred put za Egipat, ili slike avgustovskih razmišljanja o Crnoj Gori i aktuelnostima u njoj

Priča 1

Crna Gora je otpočela proces suočavanja s nedavnom prošlošću. Do sada su tom procesu isključivo doprinosili mediji i NVO aktivisti, ili žrtve kršenja ljudskih prava koje su imale priliku da o tome javno govore (prevashodno zahvaljujući aktivnostima FHP, advokatske kancelarije Prelević i novinara g. Š.Radončića). Neki imaju utisak, da li zbog nejasne ili neprecizne upotrebe riječi i termina, da crnogorska vlast i nije svjesna da je zaključivanjem sporazuma sa Hrvatskom o naknadi ratne štete, u stvari, započela upravo ono što godinama nazivamo prioriternim zadatkom društva u tranziciji. Lično mislim da dileme više nema i da će se vlast potruditi da se sa započetim djelima nastavi. Istina, neki će reći ili da taj proces nije iskren, ili da neće biti dovoljno uspješan ukoliko ga vode određeni pojedinci i to još "negativci" iz prošlosti. Ne treba, međutim, zaboraviti kontekst u kojem se Crna Gora danas nalazi, posebno njenu težnju da obnovi svoju državnost. U tom poslu potreban joj je novi identitet i pomoć – posebno susjeda, koji, opet, imaju uticaja na druge centre moći.

Izgradnja održive demokratije, obnavljanje međuljudskog i međuetničkog povjerenja, obnavljanje unutrašnjih, uz razvijanje regionalnih i drugih integracija, prevazilaženje nasljeđa prošlosti i odbacivanje hipoteke kolektivne odgovornosti nije moguće bez istinskog suočavanja s prošlošću.

Aktivnosti crnogorskog državnog vrha povodom konačnog otklanjanja posljedica crnogorskog pohoda na Dubrovnik za punu su podršku i pohvalu. One govore da Crna Gora napokon želi da razvija mudru državnu politiku, utemeljenu na odgovornosti – prema svima: prema svojim susjedima, ali i prema svojim građanima, koji, izgleda, još nijesu došli na Vladin dnevni red. Ne sumnjam da hoće. Ali, zašto još čekati i pravim imenom ne nazvati

protjerivanje Bošnjaka/Muslimana iz pljevaljske Bukovice, otmicu iz voza na stanici Štrpci, crnogorsko ponašanje u akciji deportovanja bosanskih izbjeglica, nepotrebna stradanja crnogorskih mladića na raznim ratištima... Sve su to crnogorske sramote, ništa manje sramotne od pohoda, ubijanja i pljačke po Dubrovniku.

Trebalo bi da crnogorska vlada proglasi prioritetnom revitalizaciju pljevaljske Bukovice, obnovu kuća i stvaranje svih uslova za povratak i normalan život protjeranog stanovništva. Takođe i obezbjeđenje pravične nadoknade štete familijama žrtava kršenja ljudskih prava u vezi sa oružanim sukobima, kao i familijama palih boraca, zatim trajno ekonomsko zbrinjavanje familija nestalih putnika u stanici Štrpci, zapošljenje njihovih članova, naročito mladih obrazovanih ljudi koji godinama čekaju posao. Sve ove žrtve zaslužuju najveće državno poštovanje i vlast mora učiniti sve da to poštovanje i iskaže.

S druge strane, Podgorica bi, kao bogat grad, mogla ojačati crnogorski integritet time što bi, snažnije nego do sada, pokazala solidarnost sa opštinama koje su u lošijem položaju. Tako bi se, na primjer, kao poklon glavnog grada, dječja zabavišta (osim u Zagrebu i Konavlima) mogla izgraditi i u Andrijevi, Pljevljima, na Žablaku ili Cetinju.

Priča 2

Lustracija, kao mjera suočavanja s prošlošću, polazi od toga da su građani bili žrtve, ali i saučesnici totalitarnih i nacionalističkih režima. Zbog (svima znanih) prilika, lustracija u Crnoj Gori, ako je uopšte i bude, neće značiti diskvalifikaciju na javnoj sceni svih oni koji su u ranijem sistemu ili periodu bili protivnici demokratije i ozbiljno doprinosili kršenju ljudskih prava. Kako zapaža ugledni slovenački pravnik Andraž Zidar, "protokom vremena i završavanjem razdoblja tranzicije smanjuje se legitimitet lustracije, pa prema tome i mogućnost njenog uvođenja". Dodajem – i mogućnost istinskog demokratskog preobražaja, tim prije što neki u lustraciji vide priliku da iz javnog života uklone svoje političke protivnike, koje na demokratskim izborima već godinama ne mogu poraziti.

Ideološki, komunizam je u Crnoj Gori zamijenjen nacifikacijom i velikodržavnim ambicijama, umjesto demokratijom i tržišnom ekonomijom. Stoga treba ozbiljno razmisliti o inicijativi da državni parlament, makar putem

deklaracije, proglasi diskontinuitet Republike sa politikom kršenja ljudskih prava u prošlosti, u komunističkoj i neposredno postkomunističkoj Crnoj Gori. Tak korak ne bio bio suviše bolan i ne bi podgrijavao ionako ozbiljne i velike crnogorske podjele, a snažno bi utemeljio novi identitet Crne Gore. Ako smo i minimalno privrženi lustraciji, onda smo, kako veli Vacval Klaus, okrenuti budućnosti.

Priča3

Naši zvaničnici, bar oni koji sjede u Vladi, nemaju običaj da odgovore na inicijative iz civilnog društva, posebno ne na one koje se tiču procesa suočavanja s prošlošću. Da li zato što ih smatraju besmislenim i nepotrebnim (poput članova Savjeta RTCG, koji kažu da se crnogorska Radio-televizija nema kome izviniti – šta reći na to?), da li zato što nešto konstruktivno i dobronamjerno shvataju kao provokaciju i podsjećanje na sopstvenu prošlost, ili što, u svom i u životu države koju vode, smatraju nebitnim neke face iz NVO koje im pišu, poput, recimo, mene? Odgovori na sva ova pitanja su, bar dijelom, potvrdni.

Nedavno mi jedna "bitna faca" ponudi pomoć da "gore" progura neku od mojih brojnih inicijativa. Razmislih i rekoh, sjetivši se ortaka Cimba: "E, ne vala." Ponuda tog poslovno vještog policajca nije mi se nešto slagala sa konceptom javnog zastupanja i lobiranja, kojem smo učeni i kojem, mi iz tima CRNVO, učimo druge. Zadržaću ostvareni kontakt ("svako je bitan"), koji će mi, uz mitropolitiski blagoslov, valjda brzo naći i zapošljenje – u svojoj, ekonomskoj, ili drugoj struci, svejedno. Samo da se, eto, i ja, na radost mojih dobrih i dragih roditelja, skrasim i primim u službu, državnu naravno. Podrazumijeva se da ću sam sebe prijaviti "Zidu", koji vodi projekat posvećen diskriminaciji mladih pri zapošljenju, i to pošto pod uticajem MMF-a gotovo prestaje 15-godišnja ekspanzija zapošljavanja mladih na temelju političke podobnosti.

Priča 4

Podgorica se gradi. Prema medijima, posebno onih koji lica iz NVO tretiraju kao "nebitne face", gradiće se diljem Crne Gore, u primorskoj i sjevernoj regiji. Ne brinite, neće ostati zapostavljena ni planinsko-dolinska regija (ko ne zna da ona u Crnoj Gori doista postoji, neka pođe na sajt crnogorske

zajednice opština). Mediji upozoravaju da će naše planinske vrhove napasti bolest zvana "metalic church multiplex". Ista napada noću, iz vazduha, nakon čega se konkretni planinski vrh metalno okapeli. Upućeni, inače bliski SPC u Crnoj Gori, ističu da je ova bolest plemenita i da je inkubirala više stoljeća (čekajući pronalazak finog metala i helikoptera), podsjećaju Crnogorce na istorijske dugove, dodajem zablude i besmislice... Moram nešto priznati. Iako kažu da ova bolest nije opasna, ja sam prestravljen. Nijesam veseliji ni zbog puta u Egipat. Kako živim u potkrovlju, na vrhu jedne prilično visoke zgrade u Podgorici, a s obzirom na svoju grešnost, ne bi me čudilo da vojni helikopter, po povratku s Lovćena (koji su uspješno odbranile Lovćenske straže, kojima je politički komesar moj otac) metalnu crkvicu spusti baš na moj krov. Za svaki slučaj, zvao sam majku u Sarajevo i obavijestio je o ovoj pošasti što je napala domovinu nam milu. Savjetovao sam joj da ubrza isplatu poreza za stan, da je sutra, pošto se krov metalno okapeli, ne nađu jadi oko dokazivanja vlasništva. U Podgorici su, inače, svi ažurni i možda se baš nađe način, a đe ima volje ima i načina, da se kapela s vrha naše zgrade prije uklopi u plan nego ona s vrha Rumije i Bjelasice.

Šalu na stranu, rekoh sebi, nije ovo kafe pauza nego pisanje teksta za magazin *Građanin*. Bez pretjerivanja, situacija je prilično ozbiljna. Ne zbog priče političara (poput u ozbiljnosti dežurnog potpredsjednika parlamenta g. Kujovića), već zbog ozbiljnog nedostatka dijaloga i tolerancije i neozbiljnog ponašanja svih onih koji bi trebalo da se ponašaju odgovorno, ali i zbog (re)aktiviranja još jedne crnogorske podjele. Desničarske snage su, izgleda, sa riječi prešle na djela, otvoreno ignorišući ovozemaljske zakone te načela pravednog i odgovornog života u civilizovanom i građanskom društvu. Pristalice velikodržavne politike, vjerovatno predviđajući skori državni razlaz Crne Gore i Srbije, trude se da radikalizuju prilike i osvoje što više pozicija i poena, pa bili to i planinski vrhovi. Koje će, kasnije, "srpski" opjevati u pjesmi i priči. U radikalizaciji prilika ne odmažu im ni pojedini političari i javne ličnosti iz suverenističkog bloka. Kako se u tome ponašaju nevladine organizacije, koje bi trebalo da budu glas razuma? Pojedine NVO za ženska ljudska prava prepoznale su ozbiljnost situacije i, posebno, moguće posljedice. Ali, to su izrazile u tzv. ograničenoj javnosti, putem e-mailing, NVO liste, na kojoj nije rijetka ni pojava nacionalizma i šovinizma, neprimjerenog NVO. O prilikama ćute i ekspertske NVO koje bi, kao ugledne u oblasti prepoznavanja i prevazilaženja konflikata, izgradnji dijaloga i mira, trebalo da daju svoj do-

prinos. Valjda smo se svi okrenuli svojoj mucu i bavljenu projektima. Zašto bi se, uostalom, bavili bilo čime što ne piše u našim projektima. NVO sektor već godinama čuti o pojavi i sve snažnijem djelovanju desničarskih NVO. Sjetimo se izjava i pisama predsjednika "Srpskog korpusa", organizovanja mitinga podrške bjeguncu Ratku Karadžiću od strane "Matice brda"... Da, bilo je i onih koji su se veselili, "kao mala deca", što Skupština Crne Gore nije osudila srebrenički zločin. Ipak, nećemo ih zaboraviti.

Samoregulacija nam je neophodna, jer ćemo tako biti u mogućnosti da, glasno i jasno, saopštimo da razne desničarske grupe ne dijele vrijednosti NVO sektora, koji je privržen ovovremenim civilizacijskim i demokratskim principima rada i djelovanja. Kada razmišljam o fašizmu u Crnoj Gori, sjetim se koliko je pokojni Miško Vujošević bio u pravu kada se zalagao da se denacifikacija proglasi državnim i obaveznim programom. U našim prilikama, denacifikacija znači dešovinizaciju i pripremanje uslova za rekonstrukciju crnogorskog života na demokratskim temeljima, uz eliminisanje nacističkih i fašističkih elemenata i njihovog uticaja na društveno-ekonomski i politički život.

Crna Gora i manjinski narodi

I DALJE NEDOVOLJNA ZASTUPLJENOST MANJINSKIH NARODA

I pored toga što su udžbenici istorije za osnovne i srednje škole u posljednje dvije godine bitno inovirani, te više ne daju osnova za primjedbe koje su im s razlogom već duže upućivane, u procesu izrade novih programa pripadnicima manjinskih naroda mora se posvetiti značajnija pažnja. Takvo opredjeljenje ohrabrilu bi koncept građanske i multikulturalne Crne Gore.

Pregledom udžbenika iz istorije, koje je 2003. godine izdao podgorički Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, zaključuje se da nijedan od autora udžbenika (V, VI, VII i VIII razred) za osnovnu školu nije pripadnik nekog od manjinskih naroda koji žive u Crnoj Gori. Hrišćanstvo i islam su, kao svjetske religije, ravnopravno zastupljene u udžbeniku za VI razred. U dijelu u kojem se govori o islamu, između ostalog, stoji: "Nova religija je zahtijevala da vjernici vjeruju u zagrobni život i da učestvuju u 'svetim ratovima' protiv 'nevjernika'." Prema mišljenju učenih islamskih vjernika u Crnoj Gori, s kojima sam razgovarao, radi se o pogrešnom ili neodmjerenom konceptu rečenice, koji školska đeca mogu dvosmisleno shvatiti. Takođe, vjerovanje u zagrobni život istaknuto je kao bitna, vodeća karakteristika islama, što nije tačno. Oni smatraju da je koncept trebalo bitno promijeniti, opredijeliti se za drugačiji, možda i širi pristup, ili uopšte i ne objaviti citiranu rečenicu. I pojedini srednjoškolski profesori misle da, s jedne strane, pomenuta rečenica pruža jako malo informacija, a s druge, da đeca na osnovu nje mogu steći utisak da se radi o karakteristikama islama, kao religije, čija se navodna agresivnost i militantnost ističe, odnosno da to može proizvesti predrasudu. Ranofeudalna srpska država Raška i makedonski Sloveni predstavljeni su na dvije strane udžbenika, hrvatska ranofeudalna država na nepune dvije strane, država dukljanskih Slovena na četiri strane, Zeta u doba Vojislavljevića takođe na četiri strane. U lekciji u kojoj se govori o naseljavanju Slovena na Balkansko poluostrvo i odnosu prema starosjediocima

* Dnevni list *Publika*, 26. decembar 2003, rubrika "Aktuelno", str. 10. Objavljeno i u magazinu *Gradanin*, br. 28, decembar 2003, str. 10 i 11.

samo se u jednoj rečenici među storosjediocima pominju Arbanasi. U dijelu o Južnim Slovenima, od XII do XV vijeka, o Srbiji se govori na četiri strane, o Zeti u doba Nemanjića na dvije, o Bosni i Dubrovniku na po četiri strane. Albanci u srednjem vijeku predstavljeni su na dvije strane. Borba Srbije protiv Osmanskog carstva predstavljena je na četiri strane, kao i crnogorski dinasti Balšići i Crnojevići.

U udžbeniku istorije za VII razred predstavljena su balkanska društva u periodu 1830-1860. Srbija je predstavljena na dvije, Hrvati na jednoj, Bosna i Hercegovina takođe na jednoj strani. U dijelu u kojem se govori o usponu političkih pokreta na Balkanu (1860-1878) političke prilike kod Hrvata predstavljene su na jednoj strani, kao i sama Bosna i Hercegovina, s posebnim, pozitivnim osvrtom na tadašnje multikulturalne odnose. Takozvani Bokeljski ustanak iz 1869. godine predstavljen je na pola strane, a albanski duhovni i kulturni preporod na nešto više od pola strane. Slabo se govori o kulturnim i drugim prilikama u sredinama koje tada nijesu bile, a danas jesu, sastavni dio Crne Gore.

U dijelu koji nosi naslov "Crna Gora od 1878. do 1905." jedna strana je posvećena odnosu crnogorske države prema muslimanima i katolicima. Poseban segment, pod naslovom "Crnogorski muslimani", na pune četiri strane govori o islamizaciji i kulturi; pomenuti su i zločini crnogorske kraljevske vojske prema muslimanima u novopripojenim krajevima, a korektno su obrađena i kršenja imovinskih prava.

Predstavljene su i prilike na Balkanu poslije 1878. godine: Srbija 1878 – 1903, na jednoj strani, političke prilike kod Hrvata skoro na cijeloj strani, Bosna i Hercegovina pod austrougarskom vlašću na više od jedne strane, a nacionalni pokret Albanaca i stvaranje albanske države – na pola strane.

Bosansko-hercegovačke i hrvatske prilike na početku XX vijeka predstavljene su na dvije, odnosno jednoj strani, dok je Kraljevina Srbija predstavljena na dvije strane.

Udžbenik istorije za VII razred sadrži i 115 pitanja i zadataka za učenike, koji se nalaze na kraju svake posebne jedinice. 39% ovih pitanja odnosi se na crnogorske državne i nacionalne prilike, na albansku istoriju 2,6%, na hrvatsku istoriju, prilike u Hrvatskoj i crnogorske katolike 11%, na BiH istoriju i crnogorske Muslimane 10%, na srpsku istoriju i kulturu 14%, na međunarodne prilike 23,3%.

Interesantno je pomenuti da se u jednom od zadataka od učenika traži

da nabroje po pet turskih i italijanskih riječi koje su se odomaćile u našem jeziku. Ni u jednoj jedinici, međutim, ne govori se o životu Hrvata i Albanaca u Crnoj Gori.

U izdanju udžbenika "Poznavanje društva za IV razred" iz 2003. godine, u lekciji "Stanovništvo u Crnoj Gori", pri opisu nacionalnog sastava Republike nijesu pomenuti Romi i Bošnjaci. Mišljenja sam da je jako važno od malena decu navikavati na prisustvo Roma, posebno imajući u vidu njihov težak položaj, kao i na korektnu upotrebu naziva za pojedine narode.

Crnogorska, albanska i muslimanska nošnja predstavljene su na fotografijama, ali se posebno govori samo o crnogorskoj.

U lekciji koja govori o crnogorskim opštinama neke opštine su predstavljene veoma šturo. Uopšte nijesu predstavljeni Plav i Rožaje, jedine opštine u kojima bošnjaška i muslimanska nacionalna manjina imaju većinu i u kojima se nalazi značajno spomeničko blago.

U segmentu "Od raseljavanja do naseljavanja" govori se o seobama Slovena, ali se ne pominju starosjedioci, kao ni činjenica da nijesu svi stanovnici Crne Gore slovenskog porijekla. O istoriji ili istorijskim događajima drugih naroda, sem o Crnogorcima, nema ni riječi.

U udžbeniku "Istorija za prvi razred gimnazije" (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2002), čiji su autori Slavko Vukčević, Milada Kasumović i Goran Marković, ravnopravno su predstavljeni hrišćanstvo i islam, opisane su prve južnoslovenske države, ali Iliri nijesu obrađeni nijednom nastavnom jedinicom, dok se romanizovani Iliri pominju samo na jednom mjestu, u nastavnoj jedinici "Južni Sloveni – naseljavanje Balkana".

Od tri autora koji su pisali udžbenik "Istorija za drugi razred gimnazije" nijedan ne pripada manjinskim narodima koji žive u Crnoj Gori. Srednjovjekovni period Srbije predstavljen je na četiri strane, Bosne na tri, Dubrovnika na četiri. Albanci u srednjem vijeku obrađeni su na dvije strane, Srbija u borbi protiv Osmanskog carstva na četiri strane, na kojima se govori o izmišljotinama i lažnim mitovima vezanim za bitku na Kosovu. U jedinici "Balkanski narodi u XVI i XVII vijeku" Srbija je predstavljena na jednoj, Bosna i Hercegovina na pola strane, Hrvatska i Dubrovnik na nepune tri strane. Pola strane posvećeno je i kratkom ujedinjenju Crne Gore sa Bokom. U jedinici "Balkanski narodi u prvoj polovini XIX vijeka" o Kneževini Srbiji govori se na jednoj strani, isti prostor dobile su i Bosna i Hercegovina i Hrvatska, dok je tom periodu albanske istorije posvećeno pola strane.

Autori udžbenika “Istorija za treći razred gimnazije” (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgoriva, 2003) su Đorđe Borozan, Saša Knežević i Sait Šabotić. U okviru jedinice “Balkan između Osmanskog carstva i Habsburške monarhije u XVI i XVII vijeku” govori se o Srbiji (jedna strana), Bosni i Hercegovini (pola strane), o Albancima (jedna trećina strane), Hrvatskoj i Dubrovačkoj republici (tri strane). O ujedinjenju Crne Gore sa Bokom govori se na pet strana, a da nijednom nije pomenuta riječ Hrvat. U jedinici “Balkanski narodi u prvoj polovini XIX vijeka” o kneževini Srbiji govori se na skoro dvije strane, O Bosni i Hercegovini na jednoj, o Albancima i Hrvatima na po jednoj strani i posebno o Dubrovniku na pola strane. U sklopu sadržaja o usponu nacionalnih pokreta na Balkanu do Berlinskog kongresa, srpskom “Načertaniju” posvećena je jedna strana, dok se o ilirskom pokretu i hrvatsko-ugarskoj nagodbi govori na nepune dvije strane. U okviru jedinice “Crna Gora u doba knjaza Nikole do početka Veljeg rata”, na pola strane se govori o Bokeljskom ustanku iz 1869. godine. U jedinici “Prilike na Balkanu od Berlinskog kongresa do balkanskih ratova” o Srbiji se govori na dvije strane, o Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj na po pola strane, a u istom obimu predstavljena je i Prizrenska liga.

Po jedna strana posvećena je konfesionalnim odnosima i položaju Muslimana u Crnoj Gori.

Tri rečenice posvećene su pobuni mornara u Boki 1918. godine, uz navođenje tri imena i isticanje da se radi o Hrvatima.

Na svega pola strane piše se o stvaranju Albanije.

Udžbenik “Istorija za četvrti razred gimnazije”, (Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2003)) napisala je grupa istaknutih crnogorskih istoričara, među kojima i Šerbo Rastoder, ugledni bošnjački intelektualac. U ovom udžbeniku dvije strane posvećene su Albaniji između dva rata, a na pola strane se govori o kulturnim prilikama Albanaca u socijalističkoj Crnoj Gori. Takođe je mnogo korektnije nego ranije predstavljen raspad SFRJ i rat u bivšoj Jugoslaviji.

Udžbenici iz Republike Srbije

Crna Gora je nastavila s praksom uvoza dijela udžbenika iz Srbije za potrebe svog obrazovnog sistema. Udžbenik “Geografija za VI razred osnovne škole” (drugo izdanje, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003)

u posebnoj jedinici govori o zemljama Balkanskog poluostrva, pri čemu je data i tabela naroda i nacionalnih manjina Balkana. Samo se u slučaju Hrvatske i broja Hrvata i Srba u njoj navode današnji i podaci iz 1991. godine, što navodi na zaključak da je samo u toj zemlji došlo do promjena u brojnosti pripadnika određenih etničkih grupa.

U predstavljanju Makedonije, u naslovu jedinice se koristi i naziv Vardarska Makedonija, što ostavlja utisak da se radi o zvaničnom nazivu zemlje.

U podnaslovu lekcije koja govori o Albaniji ističe se "duga samoizolacija", kao bitna karakteristika ove države. Za karakteristike drugih zemalja odabrane su neke geografske specifičnosti, a jedino se u slučaju Albanije referiše na njenu istoriju. U istoj lekciji, u dijelu u kojem se pominje jezik, nacionalno ime "Albanci" poistovjećuje se s nazivima "Šiptar" i "Arbanas", što kod dece može stvoriti utisak da je sasvim svejedno kojim će imenom zvati ovaj narod. Upravo je posljedica ovakovog pristupa u obrazovanju to što znatan dio stanovništva u Srbiji i Crnoj Gori Albance zove "Šiptarima", što oni doživljavaju i prepoznaju kao uvredu.

U Bosni i Hercegovini, koja se predstavlja kao zemlja dva ravnopravna entiteta, u zvaničnoj su upotrebi tri jezika; navode se srpski, hrvatski i "tzv. bosanski", iako je ovaj treći jedan od zvaničnih, legitimnih i priznatih jezika. Usput, entiteti BiH nijesu ravnopravno predstavljeni (RS na skoro dvije, a FBiH na jednoj strani).

U predstavljanju Hrvatske napominje se da se od SFRJ "odvojila kao samostalna država u građanskom ratu 1992. godine", što ne odgovara istini, budući da je Hrvatska proglasila samostalnost 1991. godine. U uvodnom dijelu, posvećenom predstavljanju zemlje, sasvim se neprimjereno govori više o procentu Srba u njoj prije osamostaljenja nego o zemlji samoj, pri čemu je dat i grafički prikaz procentualnog učešća srpskog stanovništva u Hrvatskoj.

Kada se govori o Sloveniji, u uvodnom dijelu se ističe da je ona "skoro jednonacionalna zemlja, pa je zato i nije zahvatio građanski rat koji je pratio raspad SFR Jugoslavije", što kod dece može proizvesti predstavu o povezanosti pojma višenacionalnog i građanskog rata.

U udžbeniku "Geografija za VIII razred osnovne škole", u jedinici posvećenoj Jadranskoj oblasti, između ostalog stoji: "Izuzev zaliva Boke Kotorske, ostali deo jugoslovenske obale Jadranskog mora slabo je razuđen". Potom boldovanim (masnim) slovima piše: "Prevlaka je prirodno nedeljiv deo

Boke Kotorske, čuvar ulaza u veliki zaliv i izlaza iz njega”. I dalje: “Prevlaka je kroz istoriju uvek pripadala državi kojoj je pripadala i Boka.”

U jedinici o migracijama kaže se: “Posle Drugog svetskog rata, oko 450.000 stanovnika nemačke nacionalnosti vratilo se iz Vojvodine u svoju matičnu zemlju.”

Udžbenik ima i posebnu jedinicu “Srbi van granica naše zemlje”.

U lekciji o Republici Srpskoj, o njoj se ne govori jasno kao o sastavnom dijelu Bosne i Hercegovine. Navodi se da je to prirodno bogata zemlja i da su gotova sva ravničarska područja “bivše Bosne i Hercegovine” pripala ovom entitetu.

Djelotvorno učešće manjinskih naroda u reformi obrazovanja

Reformu nastavnih planova i programa u Crnoj Gori vodi Savjet za nastavne planove i programe, u kojem se na funkcijima predsjednika i sekretara, kao ni predsjednika komisija za predškolsko obrazovanje, osnovnu školu i gimnaziju, ne nalazi niko iz redova manjinskih naroda. Od 29 članova ovog Savjeta samo su dvojica pripadnici manjinskih naroda, te tako čine nepunih 7% ukupnog članstva. U Komisiji za predškolsko vaspitanje i obrazovanje, od 11 članova jedan je Albanac. U Komisiji za osnovno obrazovanje, od 16 članova dvoje su pripadnici bošnjačkog odnosno muslimanskog naroda i čine 12,5% sastava Komisije. Komisija za gimnazije broji 15 članova, a dva su pripadnici manjinskih naroda (13,3%). U članstvu Komisije za obrazovanje odraslih – nema pripadnika manjinskih naroda. U 17-članjoj Komisiji za stručno obrazovanje jedan je član Albanac, koji je i zamjenik predsjednika Komisije, i time čini 5,8% njenog ukupnog sastava. Savjet ima i sedam koordinatora (za matematiku, društvene nauke, jezike, umjetnost, tehnologiju, prirodne nauke i fizičko vaspitanje) među kojima nijedan nije pripadnik manjinskog naroda.

Na čelu Zavoda za školstvo Crne Gore, koji se bavi utvrđivanjem i obezbjeđivanjem kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada u svim predškolskim, školskim i smještajnim ustanovama učenika, ne nalazi se pripadnik manjinskih naroda. Jedan od pomoćnika ministra prosvjete i nauke je pripadnik manjinskih naroda.

KULTURA – STUB IDENTITETA

Društvo nije demokratsko sve dok njegovi članovi nemaju jednaka prava, slobodan pristup informacijama i dok nije obezbijeđen visok stepen društvene integracije.

Gotovo po svim međunarodnim standardima iz oblasti ljudskih prava, unapređenje zaštite pripadnika nacionalnih manjina doživljava se kao doprinos političkoj i društvenoj stabilnosti. Deklaracija UN o pravima pripadnika nacionalnih, vjerskih i jezičkih manjina, usvojena 1992. godine, ističe prava pripadnika manjina "da efektivno učestvuju u kulturnom, vjerskom, društvenom, ekonomskom i javnom životu". Godine 1998, grupa eksperata sastala se u švedskom gradu Lundu i na tom sastanku su nastale Preporuke o stvarnom učešću manjina u javnom životu. Ovim su dokumentom vladama predložena posebna okvirna rješenja koja bi "olakšala uključivanje manjina u državne okvire i omogućila im da održe sopstveni identitet i karakteristike, unapređujući na taj način dobro upravljanje i integritet države". Preporučuje se razvoj mehanizama koji bi obezbijedili da se interesi manjina razmatraju u okviru odgovarajućih ministarstava, tako što bi, na primjer, postojali službenici zaduženi za pitanja manjina. Takav je odsjek, kod nas, za sada formiran samo u Ministarstvu prosvjete i nauke. Djelotvorno učešće manjina u javnom životu otvara široke mogućnosti dijaloga i stalnih konsultacija i predstavlja dobar instrument rješavanja otvorenih pitanja i sporova "uz očuvanje različitosti, kao uslova za stabilnost društva". Efektivno učešće u javnim poslovima pominje se i u Dokumentu iz Kopenhagena (1990), koji se smatra temeljnim mehanizmom OEBS-a u postavljanju standarda u oblasti manjinskih prava. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina stupila je na snagu 1998. godine, a predviđa obavezu država ugovornica da usvoje odgovarajuće mjere za unapređenje kulturnog života nacionalnih manjina, kao i da poboljšavaju uslove potrebne za očuvanje i razvijanje njihove kulture

* Objavljeno: list *Građanin*, br. 31, jul 2004, rubrika "Ljudska prava", str. 7,8 i 9; Regionalni portal EWI-a, 17. jun 2004; *Hrvatski glasnik*, br. 13, siječanj/veljača 2005, str. 25, 26, 27 i 48.

i identiteta. Član 12 Konvencije govori o obavezi države da njeguje znanje o "kulturi, istoriji, jeziku i vjeri svojih nacionalnih manjina". U članu 15 od država se zahtijeva da stvore neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima, posebno onim koji su od interesa za manjinu. Obezbjedenje stvarnog učešća znači da je društvo ostvarilo svoju punu integrisanost.

Više od jedne decenije Crna Gora, istina relativno skromno, radi kako na primjeni međunarodnih, tako i na razvijanju sopstvenih, mehanizama manjinske zaštite. Prema radnoj verziji zakona o ostvarivanju prava i sloboda nacionalnih manjina, posebnu novinu predstavljaće strategija manjinske politike. Ova bi strategija trebalo da oživotvori zakonska rješenja kojima se obezbeđuju uslovi za nesmetano uživanje i njegovanje posebnosti nacionalnih manjina. Pohvalno je što je zakonom definisan i dio sadržaja buduće strategije koji se tiče kreiranja mjera za veću integraciju Roma u društveni i politički život. Prema rješenjima iz nacрта zakona, manjinama se garantuje pravo izražavanja, čuvanja, razvijanja, prenošenja i javnog ispoljavanja kulturnog i sveukupnog identiteta. Takođe, Crna Gora će razvijati i unapređivati izučavanje istorije, tradicije, jezika i kulture nacionalnih manjina, odnosno obezbijediti zaštitu kulturne baštine nacionalnih manjina i njihovih pripadnika. Nacionalne manjine, prema odredbama tog nacрта, imaće pravo na odgovarajuću zastupljenost u javnim službama, organima javne vlasti i lokalne uprave. Predstavnici nacionalnih manjina imaće mogućnost ulaganja veta na odluke koje se, između ostalog, tiču očuvanja njihovog jezičkog i kulturnog identiteta.

Zahvaljujući inicijativama iz civilnog društva, Crna Gora je danas u procesu konačne izrade strategije svoje kulturne politike. Ovaj proces ne može imati smisla bez odgovornog razmišljanja o nacionalnim manjinama i njihove istinske participacije u njemu. NDC u Crnoj Gori upriličio je, krajem marta ove godine, diskusiju o crnogorskoj kulturnoj politici. Uvodnu riječ je imala ministarka kulture u Vladi RCG Vesna Kilibarda, koja je posebno insistirala na građanskom i multikulturalnom konceptu crnogorske državne politike u oblasti kulture. Podržavajući takav pristup, postavio sam javno pitanje o učešću crnogorskih manjina u razvoju novog koncepta kulturne politike i ulozi manjinskih naroda u kulturnom životu. Naveo sam primjer nacionalnih kulturnih institucija, poput Centralne narodne biblioteke na Cetinju, u kojoj, i pored postojanja istinske potrebe, nema zapošljenog lica

koje je albanske nacionalnosti ili koje tečno govori albanski jezik. Ministarka je saopštila da nije upoznata sa tom problematikom. Već narednog dana sam Ministarstvu kulture ponovo dostavio svoj Izvještaj o učešću pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom životu RCG, što sam, tražeći eventualne sugestije i komentare, već uradio krajem januara 2004. godine.

Na pomenutoj dijalog večeri istaknuti kulturni poslenici razgovarali su o tranziciji naše kulture. Primijetio sam da je tranziciju u sferi kulturnog života nemoguće sprovesti bez: istinskog i odgovornog suočavanja s prošlošću, jasnog i glasnog identifikovanja svih problema, bez personalnih promjena – jer reforme zavise od njihovih nosilaca i realizatora – bez prestanka uplitanja političko-interesnih grupa u procese imenovanja i izbora rukovodilaca važnih nacionalnih kulturnih institucija, ukidanja prakse pronalaska "uhljebljenja" ili "skrovišta" za bivše političare, bez postojanja jasnog programskog i akcionog plana koji će, uz opšti kulturni dijalog, dovesti do izrade dokumenata od nacionalnog značaja u oblasti kulturne politike i, konačno, bez istinskog i odgovarajućeg učešća predstavnika nacionalnih manjina koje istorijski i tradicionalno pripadaju Crnoj Gopri i doživljavaju je kao svoju dom. Ovdje pomenuta Deklaracija UN o manjinama ističe da se "nacionalna politika i programi moraju planirati i sprovoditi uz dužnu pažnju posvećenu legitimnim interesima pripadnika nacionalnih manjina".

Pri razmišljanju o novoj nacionalnoj kulturnoj strategiji treba povesti računa o obezbjeđenju neophodnih pretpostavki za kvalitetan i dinamičan kulturni suživot između onih koji sebe doživljavaju manjinom i onih koji sebe doživljavaju većinom, kao i o prisutnosti manjinskih kultura u crnogorskom društvu. U oblasti kulture, briga države za nacionalne manjine definitivno mora biti veća. Posebno kada je riječ o adaptaciji, održavanju i izgradnji sakralnih i drugih objekata koji su od značaja za nacionalnu manjinu i društvo u cjelini, o razvijanju kulturne autonomije, pružanju podrške u obezbjeđenju stručnog kadra za rad u oblasti kulture, o učešću predstavnika manjina u tijelima koja odlučuju o raspodjeli sredstava (izdavačka, filmska produkcija...). Međunarodni standardi ističu preduzimanje aktivnih mjera od strane države u cilju razvoja kulture, jezika i tradicije pripadnika manjina. Takve mjere neminovno iziskuju dodatna sredstva. "Na isti način na koji država obezbjeđuje budžet za razvoj kulture i jezika većinskog stanovništva, treba i manjinama da obezbijedi sredstva za slične aktivnosti", kaže se u komentarima i tumačenjima Deklaracije UN o manjinama.

Naš dalji kulturni razvoj ići će u pravcu decentralizacije i dekoncentracije kulturnog života i kulturnih institucija. Zato je u oblasti kulture neophodna snažnija komunikacija između lokalnog i nacionalnog nivoa. Odgovornost je Ministarstva kulture da osnaži saradnju, razmjenu informacija, iskustava, mišljenja sa lokalnim kulturnim poslenicima. Možda valja razmisliti o konsultivanju crnogorskog kulturnog kolegijuma, kao stalnog i koordinacionog tijela u kome bi se, pored nacionalnog ministra kulture, nalazili sekretari lokalnih zajednica zaduženi za pitanja kulture.

Pokušaj crnogorske vlade da aktivira rad svog Centra za očuvanje i razvoj kulture pripadnika nacionalnih i etničkih grupa do sada nije uspio. Mandat u oblasti kulture imaće i vijeća nacionalnih manjina, posebno kroz osnivanje svojih kulturnih centara, koji će podsticati pozorišne, muzičke, likovne i književne programe.

U opštini Ulcinj lokalni funkcioner, zadužen i za pitanja kulture, albanske je nacionalnosti. Direktor Centra za kulturu je Albanac, 70% zapošljenih su Albanci. U sklopu Centra djeluje Biblioteka "Mirko Srzentić", čiji je rukovodilac Albanac. Biblioteka raspolaže knjižnim fondom od oko 25.000 naslova, od čega je svega četvrtina na albanskom jeziku. Zbog finansijskih razloga nema redovne nabavke knjiga, ni na albanskom, ni crnogorskom/srpskom jeziku, i u tom pogledu Republika nije obezbijedila nikakvu pomoć. Rukovodilac lokalnog Muzeja je nealbanske nacionalnosti. Ulcinj već godinama ima ljetnji festival pod nazivom "Ulcinjaska ljetnja scena", čiji su finansijski problemi toliko ozbiljni da ugrožavaju njegov opstanak i dalji razvoj. U gradu djeluju tri kulturno-umjetnička društva, od kojih su dva mješovitog nacionalnog sastava.

Lokalni sekretar zadužen za kulturu u Plavu albanske je nacionalnosti. Direktor i sekretar plavskog Centra za kulturu bošnjačke su nacionalnosti, kao i 70% zapošljenih. Crnogorci, odnosno Albanci, učestvuju u strukturi zapošljenih sa 20%, odnosno 10%.

Rukovodilac kino-projekcije, predsjednik lokalnog KUD-a, upravnik biblioteke i Doma kulture u Gusinju – bošnjačke su nacionalnosti. Direktor JP Kulturni centar Bar je Crnogorac. Od ukupnog broja zapošljenih, 20% su Muslimani ili Bošnjaci, 16,6% Srbi, 60% Crnogorci i 3,4% Albanci. U Narodnoj biblioteci i čitaonici "Ivo Vučković" 70% zapošljenih su crnogorske, 20% muslimanske ili bošnjačke nacionalnosti, a 10% albanske. Biblioteka raspolaže fondom od preko 90.000 jedinica, od kojih je 25.000 štampanih djela. U područnom odjeljenju Ostros 90% knjiga je na albanskom jeziku. Opštinski sekretar zadužen za pitanja kulture je lice islamske vjeroispovijesti.

U Beranama nema Muslimana/Bošnjaka na čelu nekog od opštinskih sekretarijata ili službi, niti na dužnostima direktora lokalnih kulturnih ustanova, Centra za kulturu i Polimskog muzeja, kao ni među rukovodiocima neke od organizacionih jedinica ovih javnih ustanova. U Upravnom odboru Centra za kulturu 20% čine Muslimani/Bošnjaci. Biblioteka "Dr Radovan Lakić" ima oko 40.000 naslova, svrstanih u zavičajno odjeljenje, dječje odjeljenje i fond 'rijetke knjige'. Nemaju sredstava za redovnu nabavku knjiga. Za bogaćenje knjižnog fonda uglavnom se koristi odlazak na Međunarodni sajam knjige u Beogradu. Planira se pokretanje izdavačke produkcije. Od ukupnog broja zapošljenih Muslimani/Bošnjaci čine 12,5%, a Hrvati 6,25%. Ostalo su lica srpske ili crnogorske nacionalnosti. U sklopu Centra aktivna je i dječja scena, koja je proizvela nekoliko predstava za najmlađe u kojima su učestvovala đeca iz raseljeničke populacije. Neuključivanje dece romske nacionalnosti objašnjava se udaljenošću njihovog mjesta stanovanja od grada. Centar za kulturu je organizator, a SO Berane pokrovitelj tradicionalne kulturne manifestacije pod imenom "Dani kulture Berana", u okviru koje se organizuju raznovrsni programi. Do sada na ovim manifestacijama nije predstavljena muslimansko/bošnjačka kultura, ili neko od bošnjačko/muslimanskih stvaralaca. Prošle godine je u okviru "Dana kulture Berana" organizovana izložba radinosti monaštva Budimljansko-nikšićke eparhije, dok Islamska vjerska zajednica ni na koji način nije predstavljena.

U Pljevljima, na dužnostima sekretara opštinskih sekretarijata, službi i organa nema Muslimana/Bošnjaka. U Narodnoj biblioteci "Stevan Samardžić" i Zavičajnom muzeju, javnim ustanovama čiji je osnivač SO Pljevlja, direktori i predsjednici upravnih odbora su crnogorsko-srpske nacionalnosti. U ovim ustanovama, kao ni u Domu kulture Pljevlja, nema zapošljenih Muslimana/Bošnjaka.

Svi sekretari opštinskih sekretarijata u opštini Rožaje Bošnjaci su po nacionalnosti. Direktor i preko 90% zapošljenih u Centru za kulturu bošnjačke su nacionalnosti. Centar, inače, aktivno učestvuje u kulturnom i društvenom životu opštine. U toku je otvaranje Gradske biblioteke, koja je već sakupila 20.000 jedinica. Postoji i Zavičajni muzej, kao i privatni muzej u kući porodice Papić. U Rožajama se svake godine održavaju dva dječja festivala, poznata na nacionalnom nivou: "Zlatna staza" i "Zlatna pahulja". Svake godine, krajem septembra, u selu Bašči (nastanjenom Crnogorcima i Srbima) održavaju se književni susreti "Miroslav Đurović". Aktivno radi i

KUD "Ibar", Klub slikara i lokalna književna zajednica, kao i sve veći broj NVO koje pažnju posvećuju alternativnom obrazovanju, kulturi, razvijanju civilnog i građanskog društva, položaju Roma. Godišnje izlazi publikacija pod nazivom *Rožajski zbornik*.

U SO Bijelo Polje 20% sekretara su bošnjačke ili muslimanske nacionalnosti. U JU Centar za djelatnosti kulture "Vojislav Bulatović Strunjo" predsjednik Upravnog odbora je Crnogorac, a Muslimani/Bošnjaci čine 22,2% članstva ovog tijela. Direktor Centra je Bošnjak. U ukupnom broju zapošljenih Muslimani/Bošnjaci učestvuju sa 42,85% dok u gradskoj biblioteci čine jednu trećinu. Bošnjak/Musliman je rukovodilac bjelopoljskog pozorišta, u kojem Muslimani/Bošnjaci čine 75% zapošljenih. Rukovodilac Zavičajnog muzeja je Crnogorac. U Muzeju, kao ni u gradskom bioskopu, među zapošljenima nema Bošnjaka/Muslimana. U Internet centru Muslimani/Bošnjaci čine više od 60% zapošljenih.

U JU Centar za kulturu Tivat direktor nije lice hrvatske nacionalnosti. Od ukupnog broja zapošljenih Hrvata je nešto više od 35%. Godine 2002, Hrvati su u strukturi zapošljenih učestvovali sa 21,42%. Lokalni sekretar za kulturu u Kotoru crnogorske je nacionalnosti. U Odboru za društvene djelatnosti Skupštine opštine Kotor jedan je član Hrvat, čime čini 20% ukupnog sastava. Nema Hrvata na dužnostima direktora lokalnih ustanova i preduzeća. U Upravnom odboru opštinskog Muzeja 40% članova su hrvatske nacionalnosti, pri čemu Hrvati čine 20% od ukupnog broja zapošljenih. U JU Kulturni centar "Nikola Đurković", prema podacima iz 2002. godine, dostupnim NVO sektoru, među zapošljenima nema pripadnika hrvatskog naroda. Pomorski muzej Crne Gore je republička institucija kulture sa sjedištem u Kotoru. Direktorka muzeja je Crnogorka. Ukupno je zapošljeno 15 lica, od kojih 9 crnogorske nacionalnosti, ili 60%, hrvatske 3, ili 20%, i srpske 3, ili 20%. U petočlanom Upravnom odboru (dva člana predlaže sama ustanova) sjede i po jedan član hrvatske i bošnjačke nacionalnosti, čineći tako 40% sastava ovog tijela. Regionalni Zavod za zaštitu spomenika kulture sa sjedištem u Kotoru obuhvata istraživanje i zaštitu pokretnih i nepokretnih spomenika kulture na teritoriji opština Herceg-Novi, Kotor i Tivat. Ukupni broj zapošljenih je 21. Na čelu ove kulturne institucije, koja sredstva obezbjeđuje iz budžeta Republike, preko Ministarstva kulture, ne nalazi se pripadnik nekog od manjinskih naroda u Crnoj Gori.

Direktori i umjetnički direktori podgoričkih javnih ustanova – Gradsko pozorište, Kulturno-informativni centar "Budo Tomović", Muzeji i galerije

Podgorice, Dječji savez i Narodna biblioteka "Radosav Ljumović" – nijesu pripadnici manjinskih naroda. U Ministarstvu kulture pomoćnik ministra za kulturnu baštinu je Musliman/Bošnjak. Među zapošljenima je jedno lice hrvatske nacionalnosti. Na dužnostima predsjednika Upravnog odbora, direktora i umjetničkog direktora Crnogorskog narodnog pozorišta nalaze se Crnogorci. Pregledom naslova produkcije CNP-a od 1997. do danas, može se utvrditi da se nijedan realizovani projekat ne odnosi na baštinu manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, nijedan nije izveden na jezicima nacionalnih manjina i niko od nosilaca autorskih projekata ne pripada manjinskim narodima u Crnoj Gori. Značajno je što je CNP razvilo regionalnu saradnju, posebno sa pozorištima iz Hrvatske, a potpisani su i sporazumi o saradnji sa svim nacionalnim teatrima sa prostoru bivše Jugoslavije.

Centralna narodna biblioteka Crne Gore "Đurađ Crnojević", sa sjedištem na Cetinju, matična je institucija u oblasti bibliotekarske djelatnosti u Crnoj Gori. Među zapošljenima je svega dvoje hrvatske nacionalnosti (2,6%). U Upravnom odboru Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture sa Cetinja od 9 članova svega je jedan pripadnik manjinskog naroda (Hrvat) i time čini 11,1% ukupnog sastava. Nema zvaničnih podataka o etničkoj strukturi zapošljenih, ali je moja lična procjena da među zapošljenima nema pripadnika manjina. Iz Zavoda je potvrđeno da se u okviru njihovih redovnih aktivnosti vodi briga o nasljeđu pripadnika nacionalnih manjina, da se to radi na jedinstven način s obzirom na to da cjelokupno spomeničko nasljeđe ima isti tretman, kao i da se albanski jezik ni na koji način ne koristi u radu ove ustanove. Nijesam uspio dobiti odgovor na pitanje o odnosu broja zaštićenih spomenika kulture i određene vjeroispovijesti, u posljednje tri godine. Prema podacima Ženskog medijskog centra Crne Gore, 62,26% od ukupnog broja zapošljenih u Zavodu čine žene. U Državnom arhivu Crne Gore na Cetinju ukupno je zapošljeno 66 lica, od čega je 60 Crnogoraca, ili 91%, Srba 2 ili 3%, Crnogoraca islamske vjeroispovijesti 2, ili 3%. Na pitanje o nacionalnoj pripadnosti nije odgovorilo 3% zapošljenih. U sklopu redovnih aktivnosti Državnog arhiva ne vodi se posebna briga o nasljeđu pripadnika manjina, niti se albanski jezik, na bilo koji način, koristi kao radni. Prema podacima ŽMC Crne Gore, žene čine 65,15% zapošljenih u Državnom arhivu. Narodni muzej Crne Gore nalazi se takođe na Cetinju. Na čelu ove institucije i njenih jedinica ne nalaze se pripadnici manjina. U istraživanju nijesam došao do podataka da u prodaji postoje suveniri koji se odnose na kulturnu baštinu manjinskih naroda.

MEDIJI I MANJINSKI NARODI U CRNOJ GORI (Promoteri tolerancije i čuvari identiteta)

Uloga medija u razvijanju tolerancije i njegovanju razumijevanja među različitim etničkim zajednicama presudna je. Stoga je izuzetno važno da mediji po tom pitanju preduzmu odgovarajuće mjere, koje prije svega podrazumijevaju obrazovanje i dodatnu obuku svih zapošljenih u njima. Značajne korake u tom pravcu već preduzimaju brojne ovdašnje medijske organizacije, posebno Institut za medije Crne Gore, kako kroz monitoring proces kodeksa novinara u Crnoj Gori, tako i kroz novinarske škole i specijalističke kurseve.

U Preporuci Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope iz 1995. godine, o migrantima, etničkim manjinama i medijima, između ostalog stoji: "Medijsko predstavljanje sadržaja vezanih za etničke manjine ima veliki uticaj na javno mnjenje. Iako mediji predstavljaju važno sredstvo u borbi protiv rasističkih i ksenofobičnih pogleda, predrasuda i preubjeđenja, oni takođe mogu imati ulogu u stvaranju i u pojačavanju takvih pogleda."

U više navrata su medijske i organizacije za zaštitu ljudskih prava u Crnoj Gori ukazivale na prisustvo govora mržnje, stereotipno prikazivanje pripadnika određenih etničkih grupa, povezivanje ponašanja i aktivnosti pojedinca sa etničkom grupom kojoj pripada, objavljivanje komentara u kojima se zalaganja za zaštitu manjinskih prava i za primjenu relevantnih međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava proglašavaju antidržavnim i nacionalističkim. Pojedini mediji u Crnoj Gori nijesu odgovarajuće i nepristrasno propratili inicijative iz civilnog društva o regionalizaciji, kao ni izradu zakona o pravima nacionalnih manjina.

Posebnu pažnju treba posvetiti i obuci zapošljenih u medijima na poslovima marketinga, kako se ne bi događalo da se objavljuju reklamni sadržaji koji ne prepoznaju različitost kao pozitivnu društvenu vrijednost. Posebno je osjetljivo i izvještavanje i komentarisanje sportskih događaja.

* *Almanah*, časopis za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-istorijske baštine Bošnjaka/Muslimana, br. 27-28, 2004. godina, str. 243-253. Objavljeno i u listu *Gradanin*, br. 30, mart 2004, str. 12, 13 i 14, kao i na Regionalnom portalu, 18. april 2004.

U nezavisnom dnevniku *Vijesti*, 1.aprila 2003, objavljen je oglas o prodaji zemljišta u kotorskom ribarskom selu Bigovo – ali samo licima pravoslavne vjere. Razgovarao sam sa anonimnim prodavcom, koji se tom prilikom pravdao da nije nacionalista ali da je, zbog komšija, koje su "tradicionalno" orijentisane, morao ograničiti prodaju. Pritom je tvrdio da nije znao da ne može objaviti takav oglas i da ga je neko morao na to upozoriti. Nakon razgovora sa direktorkom marketinške službe dnevnika *Vijesti*, potvrđeno mi je da će radnica koja je primila oglas biti novčano kažnjena jer se radi o njenom ličnom propustu. Ovim povodom reagovali su Crnogorski helsinški komitet i Bokeljski centar za toleranciju, osuđujući etničku distancu i tražeći da se procedura prijema i objavljivanja oglasa adekvatnije uredi.

Brzu i korektnu reakciju imao je i dnevnik *Publika*, kada je suspendovao sportskog novinara i urednika sportske redakcije zbog neprimjerenog izvještavanja sa međunarodnog sportskog događaja i teksta u kojem su sudije, inače lica druge rase, predstavljene na krajnje nekulturan i rasizmom, odnosno ksenofobijom, određen način.

Savjeti javnih servisa, na državnom i lokalnom nivou, kao novi, nezavisni i organi koji kolektivno predstavljaju interes društva u cjelini, trebalo bi da blagonaklono pristupe svakom prijedlogu čiji je cilj da promovise i unaprijedi toleranciju, položaj i zaštitu prava pripadnika svih etničkih grupa i koji je saglasan sa međunarodnim medijskim standardima, dokumentima i konkretnim preporukama Savjeta Evrope.

RTCG, kao javni servis, ima zakonski utemeljenu obavezu da doprinosi poštovanju i promociji osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih vrijednosti i institucija, pluralizma ideja, unapređuje kulturu javnog dijaloga i poštuje jezičke standarde. Predviđena je mogućnost osnivanja regionalnih radio i TV stanica, uz posebnu obavezu proizvodnje i emitovanja regionalnih i programa na jezicima nacionalnih manjina prisutnih na tom području. Prema Zakonu o javnim radio-difuznim servisima "Radio Crne Gore" i "Televizija Crne Gore", država je dužna obezbijediti novac za programske sadržaje na jezicima nacionalnih manjina. Savjet RTCG imenovao je posebnu Komisiju za programske sadržaje na jezicima nacionalnih manjina, koja razmatra ostvarivanje tih sadržaja i Savjetu daje mišljenja i inicijative.

RTCG, kao javni servis, shodno odredbama zakona o ostvarivanju sloboda i prava nacionalnih manjina, čija je radna verzija završena, imaće obavezu da obezbijedi odgovarajući broj časova za emitovanje informativ-

nog, kulturnog, obrazovnog, sportskog i zabavnog programa na jezicima nacionalnih manjina. Sredstva za finansiranje ovih programskih sadržaja obezbijediće država. Predstavnici NVO sektora u Komisiji koja je radila na radnoj verziji ovog zakona tražili su da se jasno definiše minimalni procenat (predloženo je od 10% do 15%) učešća sadržaja koji se odnose na manjine u ukupnom programu RTCG. Upravo na prijedlog predstavnika NVO, u zakonu bi trebalo da se nađe odredba koja obavezuje državu da djela na jezicima različitih etničkih grupa postanu dostupna svima tako što će se pomagati i razvijati prevođenje, uvoditi nadsinhronizacija i titlovanje prijevodi. Osim državnog, i lokalni javni servisi imaju obavezu razvijanja programskih sadržaja posvećenih nacionalnim manjinama.

Savjetu nacionalne Radio-televizije, prema podacima Grupe za praćenje medijskih reformi, do sada se obratilo više manjinskih grupa sa konkretnim prijedlozima. Prijedlozi nijesu uzeti u obzir, uz obrazloženje da Savjet nema zakonsku obavezu da razmatra inicijative iz civilnog društva. Transformacija pojedinih elektronskih medija u javni servis, posebno na lokalnom nivou, obavljena je bez poštovanja principa javnosti i nepristrasnosti. Brojnim grupama i pojedincima iz oblasti ljudskih i manjinskih prava nije bio omogućen pristup procesu i informacijama koje se na njega odnose. Događeno nameće potrebu da se u budućnosti izvrši detaljna analiza konstituisanja javnog servisa, na svim nivoima, i nakon toga pristupi eventualnoj korekciji medijske regulative.

Hrvatsko građansko društvo iz Kotora je marta 2002. godine zatražilo od Vlade Crne Gore odobrenje da se na brdu Vrmac instalira repetitor, kako bi se Hrvatima koji žive u Boki omogućio prijem sva tri kanala HRT-a. Ministarstvo privrede je odbijanje zahtjeva obrazložilo time da su sve frekvencije zauzete i da nema uslova za postavljanje novih repetitora. Nevladine organizacije iz Tivta su maja 2003. godine zatražile od Savjeta Televizije Crne Gore da, shodno statutarnim rješenjima RTCG i obavezi posebne brige o informisanju pripadnika nacionalnih manjina, obezbijedi reemitovanje određenih informativnih, kulturnih i obrazovanih programa HRT-a i hrvatske nezavisne produkcije., Pozivajući se na praksu emitovanja Dnevnika RTS-a u Crnoj Gori, zatražili su da se na drugom kanalu jednom sedmično prenosi Dnevnik HRT-a. Na komisiji za izradu Zakona o ostvarivanju sloboda i prava nacionalnih manjina predlagao sam da se definiše obaveza države da na svim graničnim područjima poboljša prijem radijskog i televizijskog signala koji se emituje iz susjednih regiona i država.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina obavezuje države da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine na slobodu izražavanja koja obuhvata slobodu primanja i širenja informacija na manjinskom jeziku. Okvirna i Evropska konvencija o ljudskim pravima pružaju zaštitu protiv diskriminacije u pristupu medijima i promovišu mogućnosti manjina da stvaraju sopstvene medije. Crnogorski zakon o pravima nacionalnih manjina garantovaće slobodu informisanja nacionalnim manjinama na nivou standarda sadržanih u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama. Manjinama u Crnoj Gori garantovaće se pravo na osnivanje medija i nesmetan rad, zasnovan na slobodi izražavanja mišljenja, istraživanja, prikupljanja, širenja, objavljivanja i primanja informacija, zaštitu čovjekove ličnosti i dostojanstva, slobodan pristup svim izvorima informacija i slobodan protok informacija.

Popis stanovništva iz 2003. godine

Prema popisu stanovništva iz 2003. godine, Albanci su činili nešto više od 7% ukupnog stanovništva u Crnoj Gori, odnosno: u opštini Ulcinj 78,17%, Plav 26,26%, Bar 12%, Podgorica 7,94%, Rožaje 4,32% i Tivat 1%.

Muslimani i Bošnjaci zajedno čine 13,68% crnogorskog stanovništva, odnosno: u opštini Rožaje 87,74%, Plav 56,51%, Bijelo Polje 42,4%, Berane 29,32%, Pljevlja 13,84%, Bar 8,58%, Podgorica 3,8%, Ulcinj 3,75%, Tivat 1,58%, Budva 1,41% i Nikšić 1,19%.

Građana hrvatske nacionalnosti u Crnoj Gori je 7.062 ili 1,05%. U etničkim strukturama opština učestvuju sa sljedećim procentom: Tivat 19,73%, Kotor 7,84%, Herceg Novi 2,45% i Budva 1,1%.

Romi su, prema popisu iz 2003, učestvovali sa 0,43% u ukupnoj strukturi stanovništva. Najveću brojnost imaju u opštinama Podgorica, Nikšić, Herceg Novi, Bijelo Polje, Berane, Cetinje i Ulcinj.

Novi zakon o ostvarivanju sloboda i prava nacionalnih manjina neće nabrajati nacionalne manjine, jer svaki građanin Crne Gore ima pravo na slobodno izjašnjavanje o nacionalnoj pripadnosti. Rezultati popisa iz 2003. godine definisali su jasan put razvoja Crne Gore kao istinski građanske države, multikulturalnog i otvorenog društva, pa je i to razlog zašto se odustalo od nabranja koje to nacionalne manjine žive u Crnoj Gori. Zakon će se primjenjivati na državnom i lokalnom nivou, što znači da će gotovo sve

etničke grupe koje žive u Crnoj Gori, uključujući Crnogorce i Srbe, biti u mogućnosti da sebe, zavisno od sredine, samoidentifikuju kao nacionalnu manjinu. Jer, treba podsjetiti da su Crnogorci brojčano manja grupa od preovlađujućeg stanovništva u opštinama Andrijevića, Bijelo Polje, Berane, Plav, Pljevlja, Rožaje, Ulcinj, Herceg Novi. U svim navedenim opštinama učesće Crnogoraca u ukupnom stanovništvu je ispod 30%.

Učesće nacionalnih manjina u javnim poslovima

Sve države potpisnice Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, među kojima su Srbija i Crna Gora, dužne su da omoguće manjinskim narodima efikasno učestvovanje u kulturnom, socijalnom i ekonomskom životu i javnim poslovima.

U Preporuci Komiteta ministara Savjeta Evrope o medijima i unapređenju kulturne tolerancije, iz oktobra 1997. godine, pod medijskim djelovanjem u cilju razvijanja tolerancije prepoznaje se i postojanje "raznolikosti zapošljenih u medijskim kućama u mjeri u kojoj ona odgovara multietničkom i multikulturnom karakteru čitalaca, slušalaca i gledalaca".

Radio Ulcinj emituje program dvojezično. Direktor i glavni i odgovorni urednik su albanske nacionalnosti. Oko 70% ukupno zapošljenih su albanske nacionalnosti. Od domaćih medija, program na albanskom jeziku emituju RTCG, Televizija *Teuta*, radio stanice *Mir* i *Elita*, a prate se i TV stanice iz Albanije: *Shkodër*, *Shqipëria* i *Kukës*. Od štampanih medija u Ulcinju, na albanskom jeziku izlaze časopisi kulturnog, političkog i informativnog karaktera: *Kronika*, *Buzuku*, *Zana* i *Lemba*.

Radio *Glas Plava* emituje program na srpskom i albanskom jeziku. U ukupnom broju zapošljenih Bošnjaci/Muslimani, odnosno Albanci, učestvuju sa 75%, odnosno 12,5%. Televizija Crne Gore, Program na albanskom jeziku, ima stalnog dopisnika iz Plava. Vlasnik privatne radio stanice u Plavu je Albanac. Sve crnogorske dnevne novine imaju dopisnike iz plavske opštine.

Radio Berane program emituje na srpskom jeziku. Nakon transformacije ovog medija u javni servis, ostvarena je znatnija participacija pripadnika manjinskih naroda u uređivačkoj strukturi. *Sloboda* je lokalni magazin čiji je izdavač bio JP Informativni centar Berane. Direktor i odgovorni urednik bili su lica nebošnjačke nacionalnosti. U broju 863/864 *Slobode*, iz 2003.

godine, publikovano je devedesetak informacija, tekstova i priloga. Ni jedan od njih ne govori o bošnjačkoj, odnosno muslimanskoj kulturi, stvaralaštvu i stvaraocima. Nekoliko tekstova pominju bošnjačko-muslimanska imena prateći rad nekih NVO i dodjelu školskih priznanja. List je imao ustaljenu rubriku "Iz života Episkopije", dok se život Islamske vjerske zajednice nije pratio na sličan način. Devet tekstova govore o SPC i pravoslavnim praznicima, a nema ni riječi o CPC i Islamskoj zajednici. Jedna posebna strana u ovom broju bila je posvećena četničkom vojvodi Pavlu Đurišiću, đe se o njemu pisalo afirmativno. Prvi broj revije za književnost, umjetnost, kulturu i nauku *Misao*, iz 2003. godine, nije imao nijedan prilog o bošnjačko-muslimanskoj kulturi i identitetu. U uredništvu i redakciji nema lica muslimanske/bošnjačke nacionalnosti. Dopisnici dnevnika *Pobjeda*, *Publika*, *Dan*, revije *Polje*, TVCG, Agencije *Mina* – novinari su muslimanske, odnosno bošnjačke nacionalnosti.

Prema istraživanjima iz 2002. i 2003. godine, u Upravnom odboru Javnog preduzeća Informativni centar Pljevlja nije bilo lica muslimansko-bošnjačke nacionalnosti. U JP Informativni centar nema zapošljenih Bošnjaka. Jedan Bošnjak je član Savjeta Radio Pljevalja, imenovan ispred NVO sektora, a među zapošljenima nema Muslimana/Bošnjaka. U *Pljevaljskim novinama*, dok je izdavač bio Informativni centar Pljevlja, nije bilo zapošljenih Muslimana/Bošnjaka. Danas, nakon transformacije, *Pljevaljske novine* izlaze pod okriljem istoimenog preduzeća. U uredništvu i novinarskoj strukturi nema Muslimana/Bošnjaka. Od 11 stalnih saradnika svega je jedno lice muslimanske, odnosno bošnjačke nacionalnosti. Muslimana/Bošnjaka nema u Redakcijskom odboru *Glasnika Zavičajnog muzeja Pljevlja*. Glavni i odgovorni urednik *Glasa rudara*, čiji je osnivač i izdavač Rudnik uglja Pljevlja, lice je muslimanske/bošnjačke nacionalnosti. Muslimani/Bošnjaci čine 16% članstva kolegijuma. Radio i TV *Panorama* je privatna stanica čiji su osnivač, direktor, glavni i odgovorni urednik bošnjačke nacionalnosti. Bošnjaci čine 75% stalno zapošljenih, 50% stalnih saradnika; svi dopisnici su bošnjačke nacionalnosti. TV *Panorama* reemituje program bosanskih medija na bosanskom jeziku.

Glavni i odgovorni urednici svih elektronskih medija (dvije privatne radio stanice i jedna TV stanica, kao i lokalni javni servis Radio Rožaje) lica su bošnjačke/muslimanske nacionalnosti.

U bjelopoljskom Informativnom centru predsjednici Upravnog i Nadzornog odbora bili su bošnjačke/muslimanske nacionalnosti. Transformacijom Radija

Bijelo Polje u javni servis, konstituisan je Savjet i Upravni odbor, čiji su predsjednici lica crnogorske, odnosno muslimanske nacionalnosti. Lokalni NVO sektor imenovao je dva člana u Savjetu. Direktorka javnog servisa, u kojem Muslimani/Bošnjaci čine 50% ukupnog broja zaposljenih, crnogorske je nacionalnosti. U *Bjelopoljskim novinama*, dok su izlazile pod okriljem JP IC, glavni i odgovorni urednik i predsjednik Programskog odbora bili su bošnjačke/muslimanske nacionalnosti. U Redakcijskom odboru *Odziva*, časopisa za književnost, kulturu, i nauku, Muslimana/Bošnjaka je 22%. Bošnjaci/Muslimani čine više od 20% sastava redakcije nezavisne regionalne revije *Polje*, koja izlazi u Bijelom Polju. Skoro kompletan sastav redakcije privatne radio stanice *Focus* čine lica muslimanske/bošnjačke nacionalnosti. Na lokalnoj medijskoj sceni odnedavno je prisutan i magazin *Mozaik*.

U JP Informativni centar Tivat u etničkoj strukturi zaposljenih Hrvati učestvuju sa 18%. Radio Tivat program emituje isključivo na srpskom jeziku. Direktor, glavni i odgovorni urednik i zamjenik urednika lica su srpske/crnogorske nacionalnosti.

Na području opštine Tivat može se čuti, odnosno gledati Radio Dubrovnik i HRT, sa ne baš jasnim prijemom. Svoje dopisnike iz Tivta imaju svi crnogorski dnevni listovi, kao i Radio Televizija Crne Gore.

Prema podacima iz 2002. godine, Hrvati su činili 16,67% od ukupnog broja zaposljenih u Radio Kotoru. Krajem 2003. godine je konstituisan petočlani Savjet Radio Kotora, u kojem sjedi i jedan Hrvat. Na području Kotora nema prijema HRT-a.

Nekadašnji direktor i urednik Radio Kotora je, prema iskazima svjedoka sa kojima sam razgovarao, prilikom realizacije programa saradnje na južnom Jadranu 2003. godine, od svojih saradnika tražio da u Dubrovniku urade anketu o slušanosti srpsko-crnogorske muzike, ističući da “ukoliko oni ne slušaju našu, neće ni on na talasima Radio Kotora puštati hrvatsku muziku”. Prisutni svjedoče da je kasnije od tonaca tražio da manje puštaju hrvatsku muziku.

Programska obaveza Radio Kotora bila je da omogući prenos obilježavanja značajnijih vjerskih praznika. Prema riječima gradskog sekretara za kulturu Zorana Živkovića, sa kojim sam razgovarao o ovoj temi, to je u nekoliko navrata i učinjeno – uz poteškoće. Živković je istakao da je svojevremeno, kao predsjednik Programskog odbora, to lično promovisao, ali je naišao “na otpor usljed nerazumijevanja dijela zaposljenih u samom radiju”.

Polis, zvanični list glavnog grada, koji je izdavala novinska javna ustanova "Tribina", imao je podlistak na albanskom jeziku, koji je izlazio dva puta mjesečno, na četiri strane. Urednik podlistka i svi angažovani novinari bili su albanske nacionalnosti. *Prosvjetni rad* je list prosvjetnih, kulturnih i naučnih djelatnika Crne Gore, koji izdaje Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. List izlazi na srpskom jeziku, ćirilčno, a među urednicima nema pripadnika manjinskih naroda. *Koha Javore* je nedeljnik na albanskom jeziku, čiji je osnivač Skupština Republike Crne Gore, a izdavač NJP "Pobjeda". Redovno se distribuira, posebno u SAD, na Kosovu i u Albaniji. Urednik, novinari kao i članovi tehničkog osoblja su lica albanske nacionalnosti. Nedeljnik ima dopisnike iz Prištine i Preševa. U Podgorici izlazi *Almanah*, časopis za proučavanje i prezentaciju kulturno-istorijske baštine Muslimana/Bošnjaka u Crnoj Gori. Glavni i odgovorni urednik lista *Almanah* je Bošnjak, a redakcija je mješovite etničke strukture.

Redakcija na albanskom jeziku Radija Crne Gore priprema pet minuta jutarnjeg informativnog i pola sata poslijepodnevnog programa iz oblasti kulture, nauke, prosvjete, zdravstva, poljoprivrede i sporta. Urednik, novinari, spiker i saradnici albanske su nacionalnosti. Redakcija ima stalne dopisnike iz Rožaja, Ostrosa i Ulcinja. Televizija Crne Gore svim radnim danima emituje petominutnu informativnu emisiju na albanskom jeziku, a subotom jednosatni magazin *Mozaiku*. Urednik, novinari, voditelji, spikeri i tehničko osoblje lica su albanske nacionalnosti. Redakcija TVCG na albanskom jeziku ima dopisnike iz Prištine, Skoplja, Rožaja, Plava i Ostrosa.

Privatne televizijske stanice NTV *Montena*, *MBC*, *Elmag* i *IN* ne emituju program na albanskom ili nekom drugom manjinskom jeziku

Pripadnika manjinskih naroda nema na dužnostima glavnih i odgovornih urednika, kao ni direktora preduzeća koja izdaju dnevne listove *Pobjeda*, *Dan*, *Publika* i *Vijesti*.

Glavni i odgovorni urednik nezavisnog nedeljnika *Monitor* je Bošnjak. U redakciji lista *Gradanin*, koji izdaje Centar za razvoj nevladinih organizacija, nalaze se i lica muslimanske, bošnjačke i albanske nacionalnosti.

Radio stanica *Mir*, Tuzi, emituje program uglavnom na albanskom jeziku. Televizija *Teuta* emituje 80% programa na albanskom, a 20% na crnogorskom ili srpskom jeziku. Gledanost ostvaruje u opštinama Tuzi, Bar i Ulcinj, kao i u dijelu sjeverne Albanije. Televizija *Boin*, Tuzi, uglavnom emituje program na albanskom jeziku.

Kada je u pitanju informisanje Roma, Egipćana i Aškala u Crnoj Gori, nedavno je Radio Crne Gore u saradnji sa romskim NVO pokrenuo posebnu dvojezičnu emisiju. TVCG je otpočela sa snimanjem i emitovanjem kvalitetnog serijala emisija posvećenih životu i položaju Roma u Crnoj Gori. Pod pokroviteljstvom FOSI-ja i ORT-a, u organizaciji romske NVO, na nezavisnoj radio stanici *Antena M* već duže se redovno, dva puta sedmično, emituje polusatna emisija na romskom jeziku. Na privatnoj podgoričkoj radio stanici *Borkis Radio* svakog petka emituje se emisija koju uređuju romske NVO. Emisija je uglavnom posvećena mladima, traje sat vremena i emituje se dvojezično – na romskom i crnogorskom jeziku. Romske nevladine organizacije svojevremeno su pokrenule dvojezični list *Romano alav*, čiji su prvi i jedini broj samostalno finansirali. Mediji u Crnoj Gori, štampani i elektronski, posebno oni koji nijesu lokalnog karaktera, kvalitetno prate rad udruženja Roma i Egipćana, kao i realizaciju brojnih projektnih aktivnosti posvećenih ovim zajednicama. Rad romskih udruženja posebno prati list *Građanin*, čiji je izdavač Centar za razvoj nevladinih organizacija. OEBS je marta 2004. godine pokrenuo poseban program pripreme i osposobljavanja Roma i Egipćana za novinarski i posao vaspitača u predškolskim ustanovama. U tom pravcu ostvarena je snažna saradnja sa Ministarstvom prosvjete i nauke RCG, Univerzitetom Crne Gore, Institutom za medije Crne Gore i NVO sektorom. Ovim programom planira se osigurati kadar koji će biti u mogućnosti da se aktivno uključe u crnogorski obrazovni sistem i rad medija.

Bošnjaci i Muslimani u Crnoj Gori

Primjeri diskriminacije Bošnjaka i Muslimana u Crnoj Gori*

Uvod i opšte napomene

Bošnjaci i Muslimani, zajedno, predstavljaju najbrojniji manjinski narod u Crnoj Gori.

Prema popisu stanovništva 1991.godine, u Crnoj Gori je živjelo 89.614 Muslimana, ili 14,57% od ukupnog broja stanovništva. Pripadnici ovog manjinskog naroda najveću brojnost su imali u opštinama Bijelo Polje (41,57%), Rožaje (87%), Berane (30,2%), Plav (58%), Pljevlja (17,6%), Podgorica (5%), Bar (13,76%), Nikšić (2%), Ulcinj (4,83%), Tivat (2,12%), Budva (1,5%), Herceg Novi (1,24%), Kotor (0,89%) i Cetinje (0,52%). Muslimani/Bošnjaci predstavlja većinsko stanovništvo u opštinama Rožaje i Plav.

Prema popisu iz 2003. godine, ukupno se 72.809 građana Crne Gore izjasnilo da pripada bošnjačkom, odnosno muslimanskom narodu, što čini 11,74% od ukupnog broja stanovnika u Crnoj Gori (Bošnjaka je bilo 7,7%, a Muslimana 3,97%).

U gradskim sredinama živi oko 47% ukupnog broja Bošnjaka/Muslimana (42,48% Bošnjaka i 56,38% Muslimana).³

Prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva, Bošnjaci/Muslimani ostvaruju sljedeću brojnost po crnogorskim opštinama: Bijelo Polje 38,40% (Bošnjaka 11.377 i Muslimana 7.936), Rožaje 88,74% (Bošnjaka 18.628 i Muslimana 1.510), Berane 22,70% (Bošnjaka 5.662 i Muslimana 2.301), Plav 55% (Bošnjaka 6.809 i Muslimana 788), Pljevlja 13,34% (Bošnjaka 1.865 i Muslimana 2.913), Podgorica 3,96% (Bošnjaka 2.307 i Muslimana 4.399), Bar 8,72% (Bošnjaka 909 i Muslimana 2.575), Nikšić 1,12% (Bošnjaka 148 i Muslimana 695), Ulcinj 4,82% (Bošnjaka 297 i Muslimana 681), Tivat 1,41%, Budva 1,43% (Bošnjaka 24 i Muslimana 204), Herceg Novi 0,9%, Kotor 0,53% i Cetinje 0,14%.

* Objavljeno u *Almanahu*, časopisu za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-istorijske baštine Bošnjaka/Muslimana, br. 29-30, str. 271-300, Podgorica 2005, i fragmentarno u listu *Građanin*, br. 36, mart 2005, str. 28-29.

³ Kada je riječ o procentu pripadnika drugih nacionalnih zajednica koji žive u gradskim sredinama, podaci govore sljedeće: Crnogorci 70,54%, Srbi 57,38%, Albanci 37,21%, Hrvati 74,53%.

Rat u Bosni i Hercegovini i ekspanzija srpskog nacionalizma u čitavom regionu značajno su se odrazili na položaj Bošnjaka i Muslimana u Crnoj Gori, kao i na uživanje njihovih temeljnih ljudskih i manjinskih prava.

Pripadnici ove manjine uglavnom žive na sjeveru Crne Gore, koji je, kao nerazvijen, područje čestih migracija. Pod uticajem rata, prijetnji, pritisaka i iz ekonomskih razloga značajan broj Bošnjaka/Muslimana iselio se iz Crne Gore.⁴

Još uvijek je aktuelna javna debata o imenu Bošnjaka i Muslimana u Crnoj Gori. Grupa bošnjačkih političkih partija, intelektualnih grupa i nevladinih organizacija zastupa bošnjaštvo kao nacionalni koncept, dok je druga, manja grupa, predvođena nevladinom organizacijom Matica muslimanska Crne Gore, stajališta da u Crnoj Gori treba nastaviti sa doskorašnjim nacionalnim izjašnjavanjem – Muslimani.

Bez namjere da ulazim u terminološku problematiku i polemiku, želim izraziti svoje mišljenje da bi valjalo razmisliti o razlikovanju nacionalnog od vjerskog određenja. U bivšoj SFRJ Muslimani su živjeli kao jedinstven narod, koji povratkom starog istorijskog imena nije izgubio gotovo nijednu svoju prepoznatljivost, osobenost i jedinstvenost, a termin Bošnjak je skoro u svim državama u okruženju prihvaćen kao dominantan.

Smatram da svaki pojedinac ima pravo da iskaže svoju pripadnost, u svakom pogledu, pa i da je i nazove onako kako on to želi.

Ja ću u svom radu crnogorske Bošnjake i Muslimane tretirati jedinstveno i molim sve one koji ga čitaju da imaju u vidu da pri upotrebi imena Bošnjak/Musliman mislim i na Bošnjake i na Muslimane, kao i na one koje se izjašnjavaju kao Bošnjaci-Muslimani i obratno.

Vjerujem da će se kroz demokratski i na činjenicama zasnovani dijalog bošnjačkih/muslimanskih intelektualaca i predstavnika doći do zajedničkog, prihvatljivog rješenja, koje bi bilo trajno i odgovaralo nivou dostignutom u regionu i prepoznatom od međunarodne zajednice.

Kao istraživač kršenja ljudskih prava, susreo sam se s mnogim slučajevima diskriminacije Bošnjaka i Muslimana u Crnoj Gori. Neke od ovdje navedenih

⁴ Iako vjerovatno nije moguća potpuna uporedivost popisa 2003. godine sa ranijim popisima, da se uočiti da je participacija Bošnjaka/Muslimana u ukupnom lokalnom stanovništvu samo u dvije opštine (Rožaje i Plav) neznatno porasla, dok u gotovo svim drugim crnogorskim opštinama opada.

incidenata registrovao sam lično i putem monitoringa štampe, a sa nekima sam se upoznao kroz rad organizacija za zaštitu ljudskih prava.

Deportacija izbjeglica iz Crne Gore

Sredinom 1992. godine, crnogorska policija, postupajući prema zahtjevu vojno-policijskih snaga bosanskih Srba, organizovala je deportaciju državljana Bosne i Hercegovine koji su izbjegli u Crnu Goru. Lica srpske nacionalnosti uglavnom su upućivana u borbene jedinice, dok su ostali deportovani, Bošnjaci, završili u srpskim logorima. Svega je njih nekoliko preživjelo.

Parlamentarna istraga o incidentu

U Skupštini Crne Gore povodom ovog slučaja formirana je parlamentarna istražna komisija u sastavu: dr Asim Dizdarević, Mićo Orlandić, Ranko Jovović i Ćazim Lukač.

Advokat Dragan Prelević iz Podgorice zatražio je od nadležne službe Skupštine RCG dostavljanje materijala koji se odnosi na rad ove parlamentarne komisije. Međutim, zahtjevu nije udovoljeno, a kao razlog je navedeno da se akti iz 1993. godine ne čuvaju jer je "zakonom o arhivskoj građi i propisima za sprovođenje ovog zakona propisano da se takva pismena ne čuvaju duže od tri godine"⁵. Nije poznato da li postoji prateća, a zakonom predviđena, dokumentacija o uništavanju arhivske građe.

Ovim povodom formirana je posebna komisija sa zadatkom da utvrdi što se dogodilo sa skupštinskom arhivskom građom.

Prema pisanju podgoričke *Republike* od 16. januara 2005. godine, određena dokumentacija o licima izručenim bosanskim Srbima ipak je pronađena i obuhvata stenograme i zapisnike radnih tijela Skupštine, izvještaje i zaključke parlamenta za period 1992-1994. godine. Iz crnogorske skupštine je najavljeno da će materijal biti dostavljen advokatu Preleviću, zastupniku familija deportovanih Bošnjaka, i Vrhovnom državnom tužiocu.

⁵ HRG i FHP-HLC dokumentacija, neđeljnik *Monitor*, br. 741/742, 31. decembar 2004.

Kako je ondašnji crnogorski ministar policije tretirao deportaciju

U aktu broj 278/2, od 8. aprila 1993, tadašnji ministar unutrašnjih poslova, Nikola Pejaković, odgovarajući na poslaničko pitanje⁶ grupe poslanika SDP-a, koju su činili dr Ratko Velimirović, dr Dragiša Burzan, mr Ramo Bralić i mr Žarko Rakčević, opisuje ambijent u kojem je djelovao crnogorski MUP:

"Činjenica je da je MUP Crne Gore u to vrijeme djelovao u vrlo složenim uslovima propagandno-psihološkog rata, podsticanog iz određenih centara, koji su imali za cilj destabilizaciju političko-bezbjednosne situacije u Crnoj Gori i neposredno involviranje u ratni sukob."⁷ Prema Pejakoviću, osnovni zadatak MUP-a Crne Gore bio je da se "spriječe negativne tendencije u pravcu rušenja Ustavom utvrđenog poretka i obezbjeđenje građanskog mira i sprečavanje međunacionalnih sukoba, uz zaštitu lične i imovinske sigurnosti građana". Prema ministru Pejakoviću, samo u tom pravcu "potrebno je smatrati i određene policijske mjere represivnog karaktera", koje su predmet interesovanja članova crnogorskog državnog parlamenta.

Navodno je crnogorski MUP raspolagao podacima da se između nekoliko hiljada izbjeglih građana iz BiH nalazio "jedan broj krivično odgovornih lica", osumnjičenih za najteža krivična djela prema Krivičnom zakoniku SRJ. "U tada otvorenoj dilemi i uz konsultovanje sa državnim tužilaštvom, donesena je odluka da se postupi u skladu sa policijskom praksom servisiranja zahtjeva za lišavanje slobode i premopredaje nadležnim organima."

U odgovoru poslanicima SDP-a ministar Pejaković konstatuje da je "faktičko pitanje da li državljani jedinstvene države SFRJ mogu ostvariti status izbjeglica u sopstvenoj državi", ocjenjujući da se isto pitanje može postaviti "i u kasnijoj fazi, u kojoj je došlo do raspada SFRJ, u uslovima međusobno nepriznatih međunarodnih subjekata SR Jugoslavije i Bosne i Hercegovine".

U pismu crnogorskoj skupštini ministar Pejaković daje preciznije podatke "o licima lišenim slobode i predatim policijskim organima BiH". Radnicima SUP-a Foča predata su, od strane policajaca OB Plužine, braća Rikalo, rođena

⁶ Postavljeno na IV sjednici prvog redovnog zasjedanja Skupštine RCG, održanoj 5. i 10. marta 1993.

⁷ Pismo ministra Pejakovića potpredsjedniku Skupštine RCG, broj 278/2, od 8.IV.1993. Dokumentacija Centra za dokumentaciju i istraživanje ljudskih prava, Podgorica.

u Foči, Husein (1957), Hidhat (1966) i Zaim (1963). U informaciji se ističe da su navedena lica 22. i 23. maja 1992, na zahtjev SUP-a Foča, zadržani u CB Herceg Novi, a da je njihov prijem u fočanskoj stanici milicije izvršio komandir Milomir Mališ.

Ministar podsjeća poslanike da su upravniku KPD Foča Slavku Koromanu crnogorski policajci predali i 16 lica srpske nacionalnosti, kao i 21 lice muslimanske nacionalnosti: Hamed Čelik (1937), Abdulah Kamerić (1952), Nedžib Lojo (1941), Ramiz Babić (1962), Ekrem Čemo (1953), Šefko Kubat (1949) (ističe se da su ova lica, takođe na zahtjev SUP-a Foča, bila tri dana zadržana u CB Bar), Esad Adžić (1953), Ismet Pašović (1926) – svi rođeni u Foči; Nezir Krdžić (1957), Aziz Burić (1973), Enver Mujičić (1963), Bego Jakić (1959), Bekir Krdžić (1965) – svi rođeni u Srebrenici; Munir Adžić (1937), Enez Bičo (1962)⁸, Sanin Krdžalija (1970), Mirsad Borovac (1964), Ismet Isaković (1950) – svi rođeni u Goraždu; Sadik Demirović (1947), rođen u Trebinju, Suad Karačić (1954), rođen u Sarajevu, i Alija Čardaklija (1947), rođen u Pljevljima.

Radnici CB Pljevlja MUP RCG su "na osnovu prethodno izdatog zahtjeva" na graničnom prijelazu Metaljka, pripadnicima stanice policije Čajniče, 19. maja 1992. godine, predali sljedeća lica: Mirsad Huren, Rasim Kajgana, Ibrahim Šandal, Milomir Kezunović, Marko Mijatović, Nikola Brčić iz Foče, i Zijad Velić iz Čajniča.

Upravi Službe državne bezbjednosti grada Beograda (u aktu se ne navodi datum) predat je Sulejman Pilić (1942) iz Kupresa, radi sprovođenja u CB Banja Luka "zbog osnovane sumnje da je počinio ratni zločin protiv civilnog stanovništva".

Radnicima SUP-a Srebrenica, Petru Mitroviću, Predragu i Slaviši Perendiću i Nenadu Živanoviću, dana 27. maja 1992, predata su i sljedeća lica: Alenko Titorić (1963), Sunčan Pavlović (1965), Muharem Pilavdžić (1960), Slobodan Bobić (1955), Rinko Petričević (1956), Mario Franjić (1962) – svi rođeni u Sarajevu; Petar Čelar (1966), rođen u Mostaru; Zoran Tomić (1968),

⁸ U svojoj dokumentaciji imam potvrdu kojom se tvrdi da je "od strane CB Herceg Novi dana 25.05.1992. god. u prostorije Centra doveden Bičo Enes od oca Mustafe, rođen 05.12.1962. god. i da je isti shodno depeši MUP-a RCG, zajedno sa ostalim građanima Republike BiH, dana 25.05.1992.god. povraćen u BiH i predat nadležnim organima Opštine Foča u sabirni centar". Potvrdu ovjerenu pečatom Centra bezbjednosti Herceg Novi potpisuje komandir stanice milicije Milorad Šljivančanin.

Budimir Talušin (1956), rođeni u Vogošći; Rodoljub Todorović (1960), rođen u Ilidži; Mirsad Zec (1972), Safet Buljubašić (1950), Alija Prutina (1950), Himzo Čengić (1958), Amir Prelo (1972), Ljubo Veljović (1957), Razem Pljevljak (1973), Šahid Bašić (1967), Momir Vuković (1957), Smail Hasanbegović (1949), ... – svi rođeni u Goraždu; Osmo Bajramović (1954) i Osman Bajrović (1955), rođeni u Foči; Goran Vasić (1961), rođen u Tuzli, Izet Tufekčić (1938), Hajrudin Bihorac (1961), rođeni u Višegradu; Dobromir Kukrika (1958), Momčilo Gadža (1959), Milivoj Šakota (1959) – svi rođeni u Trebinju; Gradimir Čebo (1956), Suad Topalović (1962), rođeni u Visokom; Hazem Hublić (1965), Esad Bosno (1964), Asim Dedić (1954), Sazem Begić (1963) – svi rođeni u Srebrenici.

Prema navodima ministra Pejakovića, iz razloga bezbjednosti crnogorskih policajaca dogovoreno je da pripadnici SUP-a Srebrenica dođu u Herceg Novi, đe je izvršena primopredaja, a prevoz iz Herceg Novog obavljen je vozilom "Drina" preduzeća "Srebrenica dd", kojim je upravljao šofer Radiša Milosavljević.

MUP-u Crne Gore nije poznata sudbina ovih lica nakon njihove primopredaje "iz osnovnog razloga što je na području BiH došlo do građanskog rata, koji je uslovio prekid policijske saradnje i nemogućnost informisanja o sudbini predatih lica".

Ministar Pejaković ističe da je sprovođenje i primopredaja potraživanih lica izvršena do 19. maja 1992, a da je prema jednom broju lica postupano zaključno sa 27.V 1992. isključivo zbog tehničkih razloga i nedovoljnog vremena da se odmah pristupi operacionalizaciji traženih mjera.

Ministar Pejaković ovo ističe namjerno, podsjećajući da je 19.maja 1992. godine BiH međunarodno priznata.

U odgovoru parlamentarcima crnogorske vlasti ocjenjuju da je sprovedena akcija "lova" na BiH izbjeglice bila sasvim legalna, propisno utemeljena i čak obavljena u skladu "sa policijskom etikom".

Slučaj Ismeta Isakovića i Enesa Biča

Ismet Isaković (1950), estradni menadžer, sredinom aprila 1992. godine, po izbijanju rata u Bosni i Hercegovini, sa suprugom Vahidom i maloljetnim sinovima Zlatkom (1980) i Isakom (1985) dolazi u Crnu Goru. Zajedno sa majkom Feridom (1928) smještaj nalaze u jednoj vikendici u Kumboru, opština

Herceg Novi. Sjeća se akcije crnogorskog MUP-a: “U Crnoj Gori sve je bilo normalno do 25. aprila 1992. Tog jutra otišli smo kolima na pijacu, moj šura Enes Bičo, Bogoslav Droca i ja. U Meljinama nas je zaustavila policija I, nakon pregleda ličnih dokumenata, saostili su da, zato što smo izbjeglice iz BiH, moramo u prostorije CB Herceg Novi doći na informativni razgovor.”

Supruga Vahida i prijatelj, inače mještаниn, Mato Milojević, uzalud su molili policajce da ih pušte. Pravdali su se da bi im zbog toga “otišla glava s ramena”. Saošteno im je da će sigurno svi, nakon obavljenog razgovora u Foči, biti slobodni. Ismet se sjeća da su tim autobusima, pored njegovog šure Enesa i njega, za Foču otputovali i Munir Adžić, Sanin Krdžalija i Mirsad Borovac, svi iz Goražda, Hamed Čelik, Nedžib Lojo, Abdulah Kamerić, Ismet Pašović, Ramiz Babić, Šefko Kubat⁹ i drugi iz Foče.

Autobuse je obezbjeđivala crnogorska policija. Ismet se sjeća: “Znam da je bilo više autobusa. Srbi su sjedjeli naprijed, a Muslimani otpozadi. Rečeno nam je, ako pokušamo napraviti neku glupost, da će odmah pucati.”

Konvoj je za Foču krenuo preko Risna, Nikšića i Plužina, đe su prešli u autobuse pristigle iz Foče, u kojima su policajci pjevali četničke i za Muslimane uvredljive pjesme.

Ismet se sjeća da su od Šćepan Polja do Foče mnoge kuće bile zapaljane. Pošto su stigli, poredali su ih sve uza zid od KPD, detaljno pretresli i oduzimali sve što su našli. Ismetu su oduzeli ručni sat.

Čuvari u domu bili su posebno brutalni prema fočanskim Muslimanima. Isaković je u zatvoru oslabio gotovo 50 kilograma.”Čuo sam u zatvoru da su mi šuru Enesa Biča izveli, navodno na razmjenu, ali se nikada nije vratio, niti smo ikada saznali što se tačno s njim dogodilo.”

Ismet je iz Foče, početkom juna 1993, prebačen za Rudo, đe je ostao do marta 1994. U podrumu Doma kulture, đe su bili zatočeni, uslovi su bili mnogo bolji od onih u Foči. Uglavnom su radili fizičke poslove. Iz Ruda je Ismet prebačen u zatvor Kula kod Sarajeva. 24. avgusta 1994, razmijenjen je na mostu “Bratstva i jedinstva” u Sarajevu.

Ismet je pouzdano znao da su sa spiska deportovanih izbjeglica iz Crne Gore u životu Hamed Čelik, Ekrem Ćemo i Sadik Demirović.

Po izlasku iz zatvora, Ismet se pridružio porodici u Danskoj, đe žive kao izdržavani socijalni slučajevi jer zbog psihičkih problema nijesu u mogućnosti da rade.

⁹ Prema kazivanju Ismeta Isakovića, umro je u Foči 1993. godine.

Početakom januara 2005. godine, vrhovnom državnom tužiocu Crne Gore dostavio sam sva raspoloživa dokumenta i podatke vezane za slučaj deportacije bosanskih izbjeglica iz Crne Gore.

Slučaj Ekrema Ćema

Ekrem Ćemo (1953), Bošnjak iz Foče, također je jedan od izbjeglih lica iz BiH koje je crnogorska policija, maja 1992, lišila slobode i predala vlastima bosanskih Srba. Danas živi i Njemačkoj. U svojoj ispovijesti dopisniku podgoričkih *Vijesti* iz Sarajeva, Šekiju Radončiću, iznosi da je, po izbijanju rata u BiH, sa suprugom Eminom i dvoje dece došao u Bar, đe je godinama provodio ljetnji odmor i imao brojne prijatelje: "Uopšte mi nije jasno kako sam preživio. Čista sreća. Od nas stotinak uhapšenih u Crnoj Gori, preživjeli smo samo nas četvorica. Svi sada živimo u inostranstvu."

Crnogorski policajci, pod izgovorom poziva na informativni razgovor, priveli su ga u barski Centar bezbjednosti, đe je zatekao Šefka Kubašića i Redža Šaćira, vezane za stolice. Iz veće grupe izbjeglica policajac je izdvojio njih trojicu, Abdulaha Kamerića i Ramiza Babića. Ostale je puštio kućama, s obrazloženjem da zadržani moraju da razgovaraju sa nedležnim starješinom. Kasnije je Šaćir oslobođen, na intervenciju njegove supruge kod izvjesnog Miša Stevanovića, zvanog Šumar. U barskom pritvoru proveli su tri dana, često bivajući maltretirani i vrijeđani. U ispovijesti *Vijestima* Ćemo se sjeća da mu je u samicu upao neki policajac, Ivanović, koji je bio porijeklom iz Bosne, a radio u Nikšiću. Prijetio mu je da će ga zaklati, stavljajući mu nož pod grlo. Iz Bara su svi prebačani u Herceg Novi, odakle su, 25.maja 1992, autobusima prebačeni za Foču. Prilikom izlaska iz autobusa, svi Bošnjaci su morali proći kroz policijski špalir batinanja. Ćemo se sjeća da nikome od pritvorenih u Herceg Novom nije dijeljena hrana. Prema njegovom kazivanju, većina logoraša iz KPD Foča je ubijena. Najviše ih je stradalo u masovnim likvidacijama, zvanim "berba šljiva": zatvorenici su, navodno, odvođeni u berbu šljiva – sa koje se nikada više nijesu vratili¹⁰.

¹⁰ HRG i FHP-HLC dokumentacija, dnevnik *Vijesti*, rubrika "Društvo", str. 7, tekst "Čekao sam smrt dok mi je nož bio pod grlom", subota 8. januar 2005.

Slučaj Rasima Hanjalića i Hameda Čelika

Podgorički dnevnik *Vijesti* je, zahvaljujući uglednom novinaru i svom dopisniku iz Sarajeva Šekiju Radončiću, u nekoliko navrata objavljivao kazivanja preživjelih logoraša iz KPD u Foči, koje je crnogorska policija predala vlastima bosanskih Srba.

Rasima Hanjalića, prije rata direktora trgovinske firme "Perućica", crnogorska policija je uhapsila u Tuzima, a u Plužinama ga predala srpskim snagama. Prema pisanju *Vijesti*

(17. januar 2005), Hanjalić je ubijeden da su ga policiji prijavili aktivisti Crvenog krsta, đe se, s namjerom da evidentira svoju familiju, suprugu Vahidu, sina Damira i sebe, prijavio kao izbjeglica. Nakon 27 mjeseci provedenih u zarobljeništvu, razmijenjen je za nekoliko srpskih boraca.

Hamida Čelika je crnogorska policija uhapsila u Igalu i predala bosanskim Srbima. U Foči i Kalinoviku proveo je više od deset mjeseci. Marta 1993. godine, razmijenjen je na sarajevskom aerodromu. Na Kalinoviku je morao voziti kamion ispred kolone srpskih vozila kako bi im čistio put od postavljenih mina. Kako je kazao *Vijestima*, srećom je preživio, ali je sve to kod njega izazvalo teške psihičke probleme i ostavilo trajne posljedice.

Sjećanja bivšeg policijskog inspektora

Slobodan Pejović je među rijetkima iz crnogorske policije koji je imao hrabrosti da otvoreno progovori o zločinu prema bosanskim izbjeglicama. U razgovoru sa novinarkom Nevenkom Macan, za Radio *Slobodna Evropa* (krajem juna 2004), Pejović se sjeća dana kada je počeo "lov":

"Došli smo i nijesmo puno morali da tražimo kuće đe žive Muslimani, jer su odmah iz jedne susjedne kuće nagrnuli (sjetio sam se tada Kusturićinih filmova), koji su prstom upirali: "Tu su Turci, tu su Turci, Turci. Vodite ih, vodite. Tu se kriju Turci, mudžahedini." Nas trojica smo ušli unutra. Ta će mi slika ostati čitav život pred očima. To mi je najteži trenutak u karijeri. Plač djece, vriska žena. Sjedi jedan čovjek. Ogroman. Negdje, recimo, šezdesetih godina, i stalno se znoji. Neka starija žena ga peškirom čisti. Djeca plaču, ove žene vrište. Uspio sam da ih umirim i rekao sam da svi muškarci koji su punoljetni treba da pođu sa nama, da neće biti problema. Ima li još neko? Nema više niko, bez ovaj što sjedi nasred kuće. Ova moja dvojica kolega bili su jako revnosni, i našu jednog ispod kreveta, drugi pođe na balkon. Između

cvijeća na balkonu nađemo drugog. Oni su bili negdje oko trideset pet do četrdeset godina, ova dvojica. Sišao sam dolje u restoran i vidio dvije grupe civila. Po deset, petnaest u jednoj grupi, deset, petnaest u drugoj grupi. Nije mi niko trebao govorit. Jedni su bili Srbi. Bili su jako nasmijani, veseli, a ovi nesrećnici Muslimani tužni, kao da su predosjećali zlo.

I vratio sam se. Ovu dvojicu sam vidio gdje još stoje ispred moje kancelarije, pošto kod moje kancelarije imaju sporedna vrata. Te noći je bilo otvoreno. Ja im rukom ovako dajem znak da idu. I oni su me poslušali. Ko metak su se stušili i nijesam ih više vidio. Izašao sam ispred zgrade i vidio sam onog debelog što smo ga bili priveli. Kažemo da ide kući. Bilo ga je strah. Stalno se preznajao. Niti ja, niti moje kolege inspektori iz kriminalistike nikad ne bismo nijednoga doveli, da smo znali. Eto. Meni – slučajno mi je mirna, čista savjest. Jer sam ja ovu trojicu što sam priveo, puštio. Ja sam čuo da je to trajalo jedno tri dana, tri noći. Ali, ja sam učestvovao samo u toj jednoj akciji. Sjutradan, čuo sam, neko kaže: “Transportovani su autobusima.” I onda jedna ćutnja, tajac. Niko o tome nije progovorio ništa.

Podnošenje tužbi protiv Crne Gore

Ugledna podgorička advokatska kancelarija Prelević, u ime žrtava deportacije i njihovih familija, podnijela je tridesetak tužbi Osnovnom sudu u Podgorici, tražeći novčano obeštećenje od crnogorskog Ministarstva unutrašnjih poslova.

Prema pisanju dnevnika *Vijesti*¹¹, osamnestogodišnji Amer Prelo iz Gorazda, 30.aprila 1992. došao je u Baošiće, opština Herceg Novi, i sa jedanaestogodišnjim bratom Kemalom i ujakom Himzom Čengićeom smjestio se u vikendici svog djeda po majci Fahrudina Čengića. Zajedno sa djedom, ujakom i zetom Smailom Hasanbegovićem, priveden je u CB Herceg Novi, 26.maja 1992. Nakon nekoliko sati zadržavanja, pošto mu je kao teškom srčanom bolesniku pozlilo, njegov djed Fahrudin je pušten na slobodu. Preminuo je 2004. godine. Drugi su, zajedno s ostalim izbjeglicama, državljanima Bosne i Hercegovine, od strane crnogorske policije "povraćeni u BiH i predati nadležnim organima". Do sada nijesu pronađeni njihovi posmrtni ostaci.

Advokat Dragan Prelević obratio se pismom potpredsjedniku Vlade RCG

¹¹ HRG i FHP-HLC dokumentacija, dnevnik *Vijesti*, rubrika “Društvo”, str. 8, tekst “Amer je samo htio da se skloni kod đeda”, petak 7.januar 2005.

i ministru unutrašnjih poslova, tražeći da se saopšti puna istina o razlozima, okolnostima hapšenja i sudbini Malika Meholjića, bivšeg gradonačelnika Srebrenice, kome se nakon 15. maja 1992. godine, kada je lišen slobode od strane crnogorske policije, izgubio svaki trag. Marta 2000. godine, i zvanično je proglašen mrtvim. Meholjić, čijeg imena inače nema na spisku deportovanih lica kojim raspolaže crnogorski MUP, uhapšen je, maja 1992. u Baru, zajedno sa svojom familijom, koja je kasnije puštena a o njemu se od tada ništa ne zna.

Tužbu protiv crnogorskog MUP-a, preko advokatske kancelarije Prelević, najavio je i Ekrem Ćemo, ističući da to radi da se takav zločin na ovim prostorima više nikada ne bi ponovio.

Prema pisanju *Dana*¹², državna komisija za nestala lica Bosne i Hercegovine potvrdila je familijama žrtava da je pronađeno i identifikovano ukupno pet tijela – Azema Pljevljaka, Hazima Hublića, Azema Begića, Alije Čardaklije i Suada Karačića.

Advokata Prelevića angažovale su i familije Ćelik i Hanjalić, kao i drugi srodnici deportovanih lica, o čemu su, zahvaljujući novinaru Šekiju Radončiću, u više navrata pisale podgoričke *Vijesti*, krajem 2004. i tokom 2005. godine.

Crnogorsko državno tužilaštvo pokrenulo istragu

Državni tužilac je 18. oktobra 2005. godine objavio da je podnio zahtjev za sprovođenje istrage protiv: Milorada Ivanovića, Milorada Šljivančanina, Damjana Turkovića, Duška Bakrača, Milosava Markovića i Branka Bujića, zbog osnovane sumnje da su 1992. godine počinili ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Milorad Ivanović, koji je nakon Centra bezbjednosti Herceg Novi samo napredovao u službi, 16. novembra 2005. godine obratio se javnosti izjavom dostavljenom nezavisnom dnevniku *Vijesti*. Ivanović je istakao da je odluka o predavanju lica srpske i muslimanske nacionalnosti bosanskim Srbima donijeta na nivou nosilaca najviših funkcija državne vlasti u Crnoj Gori, te da je pokojni ministar unutrašnjih poslova Bulatović bio samo puki izvršilac ove političke odluke. Ivanović je otvaranje istrage za

¹² Dokumentacija Centra za dokumentaciju i istraživanje ljudskih prava, Podgorica, *Dan*, 15. april 2005, tekst "Porodice deportovanih tuže Crnu Goru za prikrivanje zločina", rubrika "Hronika", str. 8.

ratni zločin na nivou odgovornosti lokalnih policija ocijenio kao neodgovoran, nemoralan i nepošten čin "u namjeri da se nosioci ključnih državnih funkcija Crne Gore amnestiraju od krivice i istu prenesu na one koji nijesu odgovorni i koji su izvršavali politička naređenja i naredbu MUP-a RCG, koja je državna odluka"¹³. Ivanović je ocijenio da posebnu zaslugu za pokretanje istrage imaju neke političke partije i nevladine organizacije koje su "uz vrlo smišljenu, planiranu i agresivnu medijsku kampanju" izvršile veliki pritisak na državnog tužioca da inicira otvaranje istrage.

Odnos tužilaštva i suda prema slučaju

Advokat oštećenih familija Dragan Prelević zatražio je, početkom aprila 2005. godine, od vrhovne državne tužiteljke obavještenje o radnjama preduzetim povodom deportacije muslimanskih izbjeglica iz Crne Gore, u maju 1992. godine. Prelević je u zahtjevu podsjetio tužilaštvo da nepreduzimanje efikasne istrage predstavlja vid pruduženog kršenja prava na život žrtava ovog zločina, kao i oblik mučenja, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja prema oštećenim familijama žrtava. "Kršenje međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava u ovom slučaju nezakonite deportacije muslimanskih izbjeglica iz Crne Gore, maja 1992. godine, predstavlja najteži zločin u novijoj istoriji Crne Gore, koji ne smije ostati nekažnjen", zaključio je advokat Prelević u svom pismu od 7. aprila 2005. godine.

Advokatska kancelarija Prelević je početkom jula 2005. godine dobila odgovor tužilaštva (na jednu od ukupno trideset podnijetih prijava), kojim se zahtijeva prekid parničnog postupka za naknadu štete do okončanja krivičnih postupaka protiv individualnih izvršilaca. U izjavi za štampu advokata oštećenih porodica, Dragana Prelevića, kaže se: "Tužilaštvo traži da se postupak za naknadu štete prekine do konačnog utvrđivanja individualne krivične odgovornosti. S obzirom na to da je tužilaštvo učestvovalo u ovom zločinu 1992. godine, da od onda do danas nije pokrenulo krivični postupak ni protiv jednog lica i, posebno, s obzirom na to da je individualna krivična odgovornost irelevantna za postupak naknade štete od državnih organa, očigledno je da se država Crna Gora odlučila na dalje omalovažavanje i šikaniranje žrtava. Profesionalno i ljudski je sramotno uz pomoć ovakvih jeft-

¹³ FHP-HLC dokumentacija, ND *Vijesti*, tekst "Nijesam bio tu, a ostali su izvršavali naređenja", rubrika "Društvo", str. 8, četvrtak, 17. novembar 2005.

inih trikova, uz očiglednu zloupotrebu prava i ovlašćenja od strane tužilaštva, izbjegavati suočavanje s odgovornošću za ovaj teški ratni zločin, za koji su nesporno odgovorni državni organi Crne Gore, o čemu postoje zvanična dokumenta." Neke sudije su, nažalost, uvažile zahtjev države i prekinule postupak. Načelno, može se zaključiti da izjašnjavanje suda povodom nekih podnijetih tužbi kasni, da neka ročišta još uvijek nijesu ni zakazana, kao i da se termini ročišta toliko odlažu da se može zaključiti da se radi o namjernoj opstrukciji slučaja, iako se sud pravda svojom "preopterećenošću".

Slučaj familije Klapuh

Viši sud u Podgorici vodio je postupak protiv grupe pripadnika specijalne jedinice Vojske Republike Srpske zbog zločina nad familijom Klapuh, koja je, u namjeri da napušta već ratom zahvaćeno područje Bosne i Hercegovine, htjela da izbjegne u Podgoricu. Postupajući po optužnici višeg tužioca od 10.II 1993. godine, Sud je 16. decembra 1996. godine osudio: Janka Janjića¹⁴, Zorana Vukovića, Radomira Kovača¹⁵, Zorana Simovića – svi iz Foče – za krivično djelo zločin protiv civilnog stanovništva, a Vidoja Golubovića za krivično djelo pomoć učiniocu poslije izvršenog krivičnog djela. Presuda je postala pravosnažna 21.januara 1997. godine.

Janjić, Vuković, Kovač i Simović su, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava, dana 6.juna 1992. godine lišili života lica muslimanske nacionalnosti Hasana Klapuha (64), njegovu suprugu Feridu (55) i kćerku Senu (30). Odveli su ih na prevaru – obećanjem da će ih za novčanu nadoknadu bezbjedno prevesti iz Foče u Podgoricu. Kolona vozila se zaustavila na mostu "Obrada Cicmila" na Pivi, đe je Janjić ispalio iz pištolja metak Hasanu u glavu, nanoseći mu prostrijelnu ranu sa rastrgnućem mozga, od kojeg je nastupila smrt. Kovač je iz automatske puške pucao Feridi u vrat ispod desne ušne školjke, nanoseći joj tešku i po život opasnu tjelesnu povredu – prostrijelnu ranu s krvarenjem iz rascjepa jezika i usne šupljine koje je, zbog udahnuća krvi, dovelo do smrti. Na istom mjestu Vuković je pucao u Senu Klapuh, pogodio je u predjelu desne strane grudnog koša, nanoseći joj prostrijelnu ranu s krvarenjem u grudnoj šupljini. Zatim su njih trojica i Simović tijelo mrtvog Hasana i tijela teško povrijeđenih Feride

¹⁴ Janjić je osuđen na dvadeset godina kazne zatvora. Poginuo je prilikom pokušaja hapšenja od strane SFOR-a, oktobra 2000, u Foči.

¹⁵ Vuković i Kovač takođe su osuđeni na dvadeset godina zatvora i danas se nalaze u Hagu.

i Sene bačili niz litice kanjona Pive, što im je nanijelo dodatne teške tjelesne povrede, koje su dovele do smrti. Poslije izvršenog zločina, Golubović je posuo put zemljom, u namjeri da prikrije tragove krvi¹⁶.

Slučaj Samira Čengića

Pljevljaku Samiru Čengiću (1965), bivšem vojnom licu, kolege iz vojne pošte 92/18 oduzele su stan u Topoli, koji je dobio još 1985. godine. Nakon skoro godinu dana provedenih na ratištima Slavonije i Baranje, odlučio je da napušta vojsku, shvativši "da to nije ona armija za koju je učio i zalagao se". Razlog koji je saopštio svom komandantu bio je da ni na koji način nije htio učestvovati u slanju dobrovoljaca na prostore Bosne i Hercegovine, na kojima živi značajan dio njegove familije¹⁷. Samir mi je tokom razgovora o ovom slučaju rekao i sljedeće: "Nakon petnaestak dana od dolaska u Pljevlja, gdje sam se s porodicom smjestio kod pokojne majke, prijatelj mi je javio da je vojna policija provalila u moj stan. Ostavili su ga tako otvorenog desetak dana, vjerovatno čekajući da reagujem i dođem u Topolu. Iako se tamo nijesam nikome zamjerio, ipak me je bilo strah da me ne isprebijaju i ubiju. Bilo je takvo vrijeme. Nakon nekoliko sedmica u stan su uselili drugo vojno lice."

Po završetku rata, Čengić je bio u Topoli. Kaže da mu je teško pao boravak u stanu. Žalio se pred nadležnim organima, i sudio, ali bez uspjeha, iako je imao urednu dokumentaciju da je redovno plaćao doprinose Vojnom stambenom fondu. Kompletno pokućstvo i stvari ostali su u stanu. Žalba koju je uputio Vrhovnom sudu Srbije odbijena je s obrazloženjem da nije priložio odgovarajući iznos takse.

Čengić je u Pljevljima dugo živio kao podstanar. Ne rade ni on, ni supruga Zamka (1965). Đecu, Emina (1985) i Azru (1991), izdržavaju prodajući na pijaci i primajući pomoć od rodbine iz Švajcarske.

Do danas mu nijesu vraćene stvari iz stana, niti mu je vojska nadoknadila bar dio sredstava uložениh u stambeni fond.

Krajem 2004. godine, obratio sam se predsjedniku Državne zajednice Srbija i Crna Gora i Ministarstvu odbrane sa zahtjevom da se ispita slučaj Samira Čengića i izvrši povraćaj njegove stambene imovine.

¹⁶ Osuđen je na kaznu od osam mjeseci zatvora.

¹⁷ Čengić je ranije bio komandir samohodne baterije. Kasnije je, poput drugih Bošnjaka/Muslimana, degradiran i prebačen u dobrovoljački sabirni centar, na mjesto referenta.

Slučaj Igbale Dervić i Rahma Mahića

Igbala Dervić (1954) radi u Odjeljenju odbrane u Pljevljima od 1977. godine, na poslovima referenta za pravne poslove i višeg saradnika za obuku i radnu obavezu. Tačno 13. marta 2000. godine uručeno joj je rješenje o prestanku radnog odnosa, sa otkaznim rokom od 15. februara iste godine. Kako je samim rješenjem predviđeno, uložila je prigovor saveznom ministru odbrane i žalila se Upravnom inspektoratu Saveznog ministarstva pravde, od kojih nikada nije dobila odgovor. Usljed reorganizacije poslova, ona i još jedan kolega, takođe muslimanske nacionalnosti, ostali su kao neraspoređeni radnici. Igbalino radno mjesto nije ukinuto, već je na isto dovedeno lice koje nije ispunjavalo predviđene uslove, niti je imalo potrebne kvalifikacije. Sredinom septembra 2000. godine, pred Osnovnim sudom u Pljevljima Igbala je pokrenula sudski spor. Skoro godinu dana nije bilo moguće uručiti poziv za ročište Saveznom ministarstvu odbrane. Konačno, 11. septembra 2000. godine, donesena je presuda kojom je Ministarstvu odbrane naloženo da oštećenu vrati na posao. Dervićeva je, uz angažovanje podgoričkog FHP-a, dobila izvršnu presudu i vraćena je na posao 2003. godine.

Rahmo Mahić (1954), inženjer civilne zaštite, nakon 21 godine rada u Odjeljenju odbrane u Pljevljima, marta 2000, usljed nove sistematizacije poslova ostao je kao neraspoređen, da bi dvije godine kasnije dobio i otkaz. S obzirom na to da je proglašen tehnološkim viškom, bilo je za očekivati da je broj radnih mjesta u Odjeljenju odbrane smanjen. Međutim, dogodilo se sasvim suprotno – povećan je broj angažovanih radnika i nije ukinuto nijedno radno mjesto, što dovoljno govori o motivima otkaza. Podgorički FHP tražio je poništenje rješenja o otkazu.

Slučaj Sehade Sadiković

Sehada Sadiković (1971) iz Bijelog Polja javila se na javno objavljeni konkurs za poslove animatora kulturnih aktivnosti, koji je raspisao lokalni kulturni centar. Smatrala je da zadovoljava tražene uslove i računala na svoje bogato, posebno novinarsko, iskustvo. Po njenom mišljenju, nadležni organ se prilikom odabira kandidata vodio kriterijimima koji nijesu imali veze sa kvalitetom i objektivnošću. Žalba i tužba FHP-a, upućene Upravnom odboru i sudu, nijesu prihvaćene. Centar za kulturu je odlučno negirao da slučaj ima veze sa etničkom diskriminacijom.

Objavljivanje nacionalističkog oglasa

Podgorički dnevnik *Vijesti* objavio je 1. aprila 2003. godine mali oglas sljedeće sadržine: "Bigovo, prodajem 27 ari zemlje, hitno i povoljno, asfalt i struja, slobodna gradnja, potencijalni kupci mogu biti samo srpske i crnogorske nacionalnosti. Tel. 069/482-605."

Anonimni prodavac mi se pravdao da nije nacionalista, ali da je, zbog komšija, koje su jako tradicionalne, morao ograničiti prodaju, ističući da ga niko nije upozorio da ne može objaviti takav oglas. Kontaktirajući sa marketinškom službom ovog dnevnika, od direktorke sam doznao da će radnica koja je u predstavništvu Budva primila oglas biti novčano kažnjena. *Vijesti* su već 2. aprila svojim čitaocima uputile izvinjenje "zbog propusta oglasne službe, koja je primila i objavila oglas nacionalističke sadržine". Crnogorski helsinški komitet i HNVM osudili su ispoljavanje etničke distance.

Slučaj Selma Bambura

Invalid rada Selmo Bambur, iz Pljevalja, 2000. godine ostao je bez posla u Rudniku uglja u Pljevljima – zbog neopravdanog izostanka s posla. U rješenju o prestanku radnog odnosa direktor rudnika uglja je naveo da je Bambur primio obavještenje o potrebi javljanja na posao, iako je radnik poštanske jedinice Pljevlja priznao da je on, umjesto Bambura, potpisao dostavnicu i samoinicijativno, bez uručenja, unio njegovo ime u dostavnu knjigu. Osnovni sud u Pljevljima uvažio je marta 2002. godine Bamburov zahtjev o povratku na posao, da bi isti pred Višim sudom u Bijelom Polju, juna 2002. godine, bio odbijen kao neutemeljen. Decembra 2003. godine, Bambur je Vrhovnom državnom tužilaštvu podnio prijedlog za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti.

Slučaj Muhedina Hrastovine

Bošnjaku Muhedinu Hrastovini (1967), u toku velikosrpskog divljanja u Pljevljima 1992. godine, spaljena je frizerska radnja koja se nalazila na Jaliji. Usljed tih i ranijih događanja, zapao je u ozbiljne zdravstvene probleme čije posljedice i danas traju. Prije paljenja radnje, pristalice Čeka Dačevića nekoliko puta su ga premlatile. I pored urednih prijava, policija nije preduzela ništa. U pojedinim pljevaljskim objektima bio mu je, isključivo zato što je Musliman, zabranjen ulaz, što je takođe prijavljeno nadležnim organima. Prema riječima

njegove sestre, Medžuime Bambur, sa kojom sam razgovarao o ovom slučaju, do danas nije dobio nikakvo obeštećenje za spaljenu radnju.

Slučaj Sanela Muratovića

Sanela Muratovića (1973) iz Berana vojni pravosudni organi gonili su zbog navodnog izbjegavanja služenja vojne obaveze, i pored toga što je te obaveze trajno oslobođen od strane odgovarajuće vojne komisije. O svom slučaju Muratović je, krajem novembra 2003. godine, obavijestio Mrežu za prigovor savjesti u Crnoj Gori, koja je preduzela odgovarajuće korake.

Slučaj Almedina Bakovića

Almedina Bakovića (1981) je, avgusta 2002, nekoliko policijskih inspektora izvelo iz lokala "Park prinčeva" u Baru, s obrazloženjem da je podstrekiavao određena lica na ubistvo. Na putu ka obližnjoj stanici policije, inspektori su šamarali i koljenima po čitavom tijelu udarali Almedina i njegovog druga, Ivana Abramovića, takođe iz Bara. U pritvoru su proveli dva dana, đe su Almedina, prema njegovom iskazu, šutirali nogama i udarali pesnicama i bejzbol palicom.

Slično maltretiranje od strane grupe inspektora Baković je doživio krajem januara 2003. godine, kada je usljed premlaćivanja završio u hitnoj službi barskog doma zdravlja.

Slučaj Fahrudina Huremovića

Fahrudina Huremovića (1978) pretukli su nepoznati pripadnici crnogorskog MUP-a, u Podgorici, 28. avgusta 2001. godine. Tog dana Huremović je sa svojim pomoćnim radnikom Radom Paunovićem bio u Podgorici, radi prodaje stoke. Nekoliko policajaca je opkolilo Huremovićev kamion i, uperivši pištolje u njih dvojicu, naredili im da legnu na zemlju. Pošto su to učinili, policajci su počeli da ih biju nogama i palicama po čitavom tijelu. Stavivši mu lisice na ruke, policajci su Fahrudina gurali od jednog do drugog i tukli pesnicama po glavi. Oduzeli su mu deset hiljada maraka i sedamnaest grla konja. Novac mu je sutradan vratio inspektor Ratko Vukić, ali konji nijesu ni do dan danas. Proveo je jednu noć u pritvoru u Centru bezbjednosti, đe mu je pružena i ljekarska pomoć. Narednog dana ga je saslušao istražni sudija, nakon čega je pušten na slobodu.

Sredinom avgusta iste godine, u Tuzima, Fahrudinovom bratu Mehu tamošnja policija oduzela je 23 grla konja i nekoliko hiljada maraka. Oduzeto mu nije vraćeno do danas.

Slučaj Fahrudina Derviševića

Fahrudina Derviševića (1959), profesora sociologije iz Berana, nevladina organizacija Centar za demokratsku tranziciju iz Podgorice angažovala je kao nezavisnog posmatrača na saveznim izborima, 24. septembra 2000. godine, na biračkom mjestu Petnjik. Primijetio je da se ispred biračkog mjesta okupljaju pripadnici vojne policije. Jedan od njih ga je upozorio: "Profesore, možeš da priđeš samo do kuće Čulafića." Nešto kasnije istoga dana, u neposrednoj blizini biračkog mjesta, prema Fahrudinovim riječima, zaustavila su ga tri nauružana vojna policajca. Zavrnuili su mu ruku i glavu naslonili na haubu jednog automobila. Nazivali su ga špijunom i tražili da im kaže s kim je iz policije u vezi. Nijesu mu vjerovali da je akreditovan od strane organizacije koja je prepoznatljiva po nezavisnom monitoringu izbornih procesa. Ubačili su ga u automobil i odvezli u nepoznatom pravcu. Prije nego što su ga izbačili u blizini jednog beranskog sela, tukli su ga po glavi i leđima.

Poslije nekoliko dana, tačnije 5. oktobra 2000. godine, ispred magazina u kojem je radio Fahrudina je napala ista grupa vojnih policajaca.

Slučaj Ervina Ramovića

Ervin Ramović (1959) je kao građevinski zanatlija radio na izgradnji kuće Adlije Efovića, u Ulici 8. marta u Podgorici. Dana 1. jula 2002. godine, rano izjutra, u kuću je upala policija i od Ervina tražila da na fotografiji prepozna Aska Efovića. Pošto je rekao da ga ne poznaje, policajac ga je šamarao i tukao rukama i nogama po tijelu. Nakon toga su ga policijskim vozilom odveli u Centar bezbjednosti Podgorica, đe su ga takođe tukli. Kasnije je, bez ikakvog objašnjenja, pušten na slobodu. Poslije ove torture, Ervin se žali da slabije čuje na desno uvo.

Tortura nad vojnicima islamske vjeroispovijesti

Grupi vojnika na odsluženju vojnog roka u Nikšiću nadležne starješine nijesu odobrile odlazak kućama povodom vjerskog praznika. Vojnici su odlučili da pobjegnu i sa svojim familijima proslave Bajram. Vojna policija

ih je uhapsila na autobuskoj stanici u Podgorici. Prilikom uvođenja u vozilo "marica", pripadnici vojne policije tukli su mladiće pesnicama i pendrecima. Nakon noći provedene u zatvoru, odobren im je, povodom praznika, odlazak kućama.

Slučaj Admira Durutlića

Kao istraživač podgoričkog FHP-a, ljeta 2003. godine istraživao sam slučaj prebijanja grupe pljevaljskih mladića od strane inspektora Centra bezbjednosti, počinjenog radi iznuđivanja priznanja da se bave prodajom narkotika. Policija je, bez naloga za pretres, upala u stan Emira Suljevića, u kojem se nalazila grupa mladića, među kojima i Admir Durutlić (1982). Inspektori su Admira odveli u kupatilo i tukli, udarajući ga po stomaku. Pošto su mu naredili da se skine, tukli su ga pesnicama i nogama. Govorili su mu: "Ubićemo te, zažalićeš što si se rodio." Krajem juna 2003. godine, protiv inspektora su podnesene krivične prijave. Postupak je u toku. Po nasilnom prestanku rada nevladine fondacije Fond za humanitarno pravo, sa sjedištem u Podgorici, grupu mladića zastupa advokat Sava Popović.

Pljevaljska policija i njen načelnik su, povodom ovog incidenta, na krajnje neprimjeren i neprofesionalan način komunicirali sa organizacijom za zaštitu ljudskih prava i njenim aktivistima, kao i sa familijima mladića, o čemu svjedoči medijska dokumentacija.

Slučaj Adisa Kuhinje

U toku jedne saobraćajne kontrole u Pljevljima, početkom aprila 2005. godine, došlo je do konflikta između dvojice pripadnika Centra bezbjednosti Pljevlja i Adisa Kuhinje (1982), sportiste i studenta bošnjačke nacionalnosti. Kuhinja kod sebe nije imao lična dokumenta, što je pokušao da objasni time što je na odsluženju vojne obaveze u civilnoj službi. Prema iskazu svjedoka sa kojim sam razgovarao, policajci su ga nasilno izvukli iz vozila i počeli "udarati pesnicama po glavi i tijelu". Oborili su ga na kolovoz i nastavili da ga tuku nogama po leđima. Pokušavajući da se odbrani od jednog policajca, Kuhinja je uzvratio udarcima. Ljekari su kod Kuhinje konstatovali lakše tjelesne povrede i naložili neophodnu hospitalizaciju na internom odjeljenju. I jedan od policajaca, učesnika ovog incidenta, kako je saopšteno iz policije, bio je na bolovanju zbog nastalih povreda. Protiv mladića je podnijeta

krivična prijava zbog napada na službeno lice, dok je familija Kuhinja protiv pripadnika CB Pljevlja podnijela prijavu zbog "zlostavljanja i mučenja, kao i nanošenja lakih tjelesnih povreda". Sredinom istog mjeseca, ispred zgrade CB-a, građani su organizovali protest zbog podnošenja prijave od strane policije, jer su smatrali da se radi o slučaju policijske torture. Prema riječima mladićevog oca, Asima Kuhinje, uglednog profesora pljevaljske gimnazije, nekoliko stotina građana potpisalo je istim povodom peticiju, u kojoj su izrazili nezadovoljstvo radom pljevaljske policije.

Bahato ponašanje pripadnika Vojske Srbije i Crne Gore prema lokalnom stanovništvu

Prema građanima opštine Rožaje, civilima, pripadnici vojske su često postupali mimo zakona, izlažući ih krajnje ponižavajućem položaju i opasnosti.

Junu 2002. godine, razgovarao sam sa Šemsom Dedejićem, načelnikom Odjeljenja bezbjednosti, o prilikama na području rožajske opštine. Dedejić je posebno istakao da, i pored pritisaka, prijetnji, maltretiranja, pucnjave, pa čak i ubistava, skladni međuetnički odnosi nijesu poremećeni. On sam je više puta neposredno apelovao na pripadnike rasformiranog Sedmog bataljona Vojske Jugoslavije da se prema lokalnom stanovništvu ponašaju korektno i ljubazno, te da će se tako i oni osjećati bezbjednije u gradu. Prema riječima Dedejića i drugih građana Rožaja, skoro svakodnevno se dešavalo da pripadnici vojske prema slučajnim prolaznicima okreću napunjene puške, što je građane posebno plašilo. Nije, takođe, bila rijetkost da vojnici, pod dejstvom alkohola, pucaju u trafostanice, izolatore i dalekovode, zbog čega su se građani više puta žalili policiji.

Početkom 2002. godine, vojnici su ušli u selo Gornji Buref. Pili su vodu, a potom napuštali selo idući unazad, leđima prema šumi, sa repetiranim puškama okrenutim prema seljanima.

U Rožajama je situacija bila posebno ozbiljna 1999. godine, za vrijeme pogroma Albanaca na Kosovu. Vojnici su se međusobno pozdravljali i šenlučili. Prema iskazima svjedoka, pripadnici Sedmog bataljona Vojske Jugoslavije pozdravljali su građane na ulici pokazujući im prstom ispod grla. Poruka je značila "da hoće da ih kolju". Najčešće se to dešavalo petkom, na pazarni dan. Jednom prilikom, kroz grad je prolazio autobus sa vojnim rezervistima.

Koliko je njihovo šenlučenje bilo burno, svi građani koji su bili na pijaci polijegali su od straha po zemlji. Tako su sačekali da prođu rezervisti, koji su pjevali: "Ubićemo, poklaćemo, a sve bule".

Dedejić je o ovim i drugim incidentima često govorio na kolegijumu ministra unutrašnjih poslova sa načelnicima centara bezbjednosti.

Slučaj Omera Omerovića

Omer Omerović (1947) iz Bijelog Polja uhapšen je na Badnji dan 1994. godine. Kasnije je saznao – zbog “pokušaja stvaranja sandžačke države i rušenja mosta i željezničke pruge koji su u neposrednoj blizini njegove kuće”. Nekoliko dana prije hapšenja, njegova supruga Iljaza primijetila je da policija često patrolira njihovom ulicom. Prilikom hapšenja, Omerovu đecu Esada i Sabinu policijaci su nekoliko puta udarili kundakom po ramenima, zabranivši im da prilaze ocu i da govore. Omera su uveli u policijsko vozilo, stavili mu povez preko očiju i liscama vezali ruke iza leđa. Pošto je bio iskusni šofer, osjetio je da ga ne voze, kako su rekli, u Bijelo Polje, da u stanici policije da izjavu. Želeći da ga zaplaše, improvizovali su kao da ga voze u Bosnu. Pritom su se ponašali tako da Omer pomisli da nije riječ o pripadnicima crnogorske policije. Približavajući se jednom policijskom punktu, bacili su jaknu preko Omerove glave i rekli mu: "Lezi dolje, evo policija." Često su, prema Omerovom iskazu, manevrisali autom kako bi zavarali trag i kako on ne bi znao kuda ga voze. Budući da je putovanje bilo kratko i da je dobar poznavalac puteva, Omer misli da su ga odveli na Žabljak, u tajni zatvor Službe državne bezbjednosti. Svi uhapšeni u akciji crnogorske policije protiv čelništva i uglednog članstva Stranke demokratske akcije bili su na istom mjestu, iako to niko od njih tada nije znao. Uveli su ga u prostoriju za ispitivanja. Tražili su da im kaže imena svojih saradnika i kome je sve razdijeljeno oružje. Omer nije uopšte znao o čemu treba da priča. To ih je posebno razljutilo, pa su mu psovali majku, šamarali ga i pesnicama udarali po licu i stomaku. Pošto su ga danima mučili, trojica inspektora mu naređuju da skine odjeću, "jer smrdi". Iako im je skrenuo pažnju da je plućni bolesnik, tukli su ga po plućima i leđima, pendrekom i nogama. Često su ga polivali vodom i, tako mokrog, tukli pendrecima po goloj koži. Štipaljke sa strujom kačili su mu na butine, genitalije, nos i obraze i, propuštajući struju, tjerali ga da prizna. Vezivali su ga za vreli radiator i tjerali da liže WC šolju. Noću su ga odvodili u šumu,

vezivali za drvo i, dok su pred njim punili pištolje, ponovno tražili da sve prizna. Zatim bi nišani u njega i pucali mu iznad glave.

Predsjednik SDA Crne Gore Harun Hadžić interesovao se u Podgorici za Omerovu sudbinu, pošto niko iz bjelopoljske policije nije htio da saopšti porodici Omerović da se Omer nalazi. Prema Omerovom iskazu, Hadžić je po povratku iz Podgorice takođe uhapšen, kada je negdje usput stao da se odmori i nešto pojede.

Dok je Omerović bio u zatvoru, u susjednoj prostoriji su puštali video snimke mučenja neke porodice iz Bosne, kako bi pomislio da je tu dovedena njegova porodica. Tek kada je izašao iz zatvora, saznao je da to nije bila istina.

Omerović je bio osuđen na četiri i po godine zatvora. Kompletnu grupu političkih zatvorenika pomilovao je tadašnji crnogorski predsjednik Bulatović. Kasnije je Omerović od države Crne Gore dobio novčano obeštećenje u iznosu od 17.000 maraka.

Slučaj Ibrahima Čikića

Bjelopoljac Ibrahim Čikić (1956) je, povodom hapšenja rukovodstva Stranke demokratske akcije, februara 1994. godine pozvan na sud u svojstvu svjedoka. Pošto je odbio da lažno svjedoči i potpiše unaprijed sastavljenu izjavu, 21. februara 1994. godine je uhapšen. Hapšenje je izvršeno u prostorijama Crvenog krsta, gdje je došao sa bratom, da podigne humanitarnu pomoć na ime izbjegličkog statusa svoje supruge. Iako je invalid, policajci su ga u pritvorskoj jedinici tukli pesnicama i nogama, nazivajući ga "teroristom i mudžahedinom". Molio ih je da ga ne tuku po glavi i da mu paze oči, jer ima problema s vidom. Odgovorili su mu: "Jebe se nama za tvoje oči. Ne znamo da li ćeš živu glavu izvući, a ne da ti neko čuva oči."

Policijaci su se međusobno oslovljavali, razgovarali i ponašali se na način koji bi Čikića naveo da misli da se nalazi u Bosni, u rukama četničke vojske, kako bi kod njega proizveli dodatni strah. Sjeća se da su pjevali četničke i pogrdne pjesme o Muslimanima.

Pošto su ga određeno vrijeme mučili, ponudili su mu da napamet nauči pripremljenu izjavu. Zauzvrat su obećavali novac i sigurnost, njemu i njegovoj porodici. Čikić to nije htio uraditi, čak ni po cijenu života, pa su ga podvrgnuli mučenju elektrošokovima. Pokušali su ga primorati "na saradnju" prijeteći

da će mu silovati ženu i sestru, a sina zaklati. I njemu su iz susjedne sobe puštali snimljeni vrisak i plač.

Čikić je danima bio u teškom psihičkom stanju, trpeći jake bolove u očima. Kasnije je i u zatvoru bio maltretiran – od zatvorenika, koji su na račun toga dobijali razne privilegije. Godine 1995, Čikića je amnestirao predsjednik Crne Gore. Zbog doživljenog je, poput ostalih, dobio obeštećenje od crnogorske države.

Nakon abolicije, Čikiću su, i pored zadovoljavanja svih uslova i posjedovanja uredne dokumentacije, još dugo odbijali izdati pasoš. Pasoš mu je konačno izdat nakon intervencije Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, koji mu je inače u značajnoj mjeri pomogao oko liječenja.

Čikić nije mogao upisati svoje dijete u obližnju školu, s obrazloženjem da po mjestu stanovanja ne pripadaju tom području, iako se njegova kuća nalazi na pedesetak metara od školskog objekta.

Čikićev primjer pokazuje koliko je crnogorskom društvu neophodna lustracija. Lica koja su se 1994. godine najbrutalnije ophodila prema grupi Bošnjaka i rukovodstvu SDA, i zbog čijih je postupaka i crnogorska država pretrpjela značajnu štetu i gubitak ugleda, i danas se nalaze na veoma visokim položajima u policiji, tužilaštvu i sudstvu.

Slučaj Faruka Đečevića

Faruk Đečević je jedan od utemeljivača Bošnjačke-muslimanske partije i poslanik u prvom višestranačkom sazivu Skupštine Crne Gore (početak devedesetih godina prošlog stoljeća). "Zahvaljujući" njegovom demokratskom angažmanu, vlasti su se i s njim obračunale, kao i sa drugim političkim prvacima tog vremena. Odlukom Disciplinske komisije Srednje mašinsko-tehničke škole, od marta 1990, Đečević je dobio otkaz, navodno zbog teže povrede radne obaveze. Pošto je vodio radni spor, na temelju presuda Osnovnog i Višeg suda u Podgorici, kao i Vrhovnog suda Crne Gore, u postupku revizije vraćen je na posao. Kako se to dešavalo u vrijeme loših odnosa zvanične Podgorice i savezne administracije, koju legitimni organi Crne Gore nijesu priznavali, krajem aprila 1999. godine Savezni sud u Beogradu ukinuo je presude crnogorskih sudova. Na osnovu toga je Srednja mašinsko-tehnička škola podnijela tužbu protiv Đečevića, tražeći da vrati novac koji mu je isplaćen po izvršnoj presudi Osnovnog suda u Podgorici. Podgorički FHP

podnio je Prvom opštinskom tužilaštvu u Beogradu krivičnu prijavu protiv petoro sudija Saveznog suda jer su, u postupku koji je Đečević vodio radi zaštite svojih radnih prava, počinili krivično djelo "kršenja zakona od strane sudije", zbog neistinite tvrdnje da nije na vrijeme tražio zaštitu svojih radnih prava. Na osnovu tužbe Osnovnom sudu udruženog rada, ta je odluka vraćena na ponovno razmatranje Školskom savjetu, kao drugostepenom organu škole, pa tako nije došlo do zastarjelosti zaštite njegovih radnih prava, kako su tvrdile sudije Saveznog suda. Povodom ovog slučaja, Grupa za ljudska prava je, avgusta 2004. godine, kod Zakonodavnog odbora Skupštine RCG inicirala donošenje odgovarajućih obavezujućih pravnih akata, koji bi stavili van snage sve odluke nelegitimnih saveznih organa – i u periodu koji nije obuhvaćen donesenom Rezolucijom o zaštiti prava i interesa RCG i njenih građana. Iz Grupe za ljudska prava su ocijenili da bi prihvatanje ove inicijative omogućilo prestanak negativnih posljedica tada donesenih akata, koji se odnose na Crnu Goru i njene građane.

Slučaj Sabihe Karahmetović

Početak marta 1994. godine, na Sabihu Karahmetović (1949) iz Pljevalja pucala su dva vojnika. Zbog prostrijelne rane Sabiha je provela desetak dana u bolnici. Policija ju je obavijestila da su počinioci pronađeni i da je slučaj proslijeđen mjerodavnom vojnom pravosuđu. I pored toga što je jedan od vojnika priznao izvršenje djela, ovaj slučaj nije dobio sudski epilog. Centar za dokumentaciju i istraživanje ljudskih prava je, po prenosu nadležnosti sa vojnih na civilne pravosudne organe, zatražio od državnog tužioca da konačno precesuiraju ovaj predmet.

Slučaj Elvedina Srne iz Priboja

Elvedin Srna (1966), Bošnjak iz Priboja, otišao je u vojsku početkom juna 1991. godine. Vojni rok je služio u Sarajevu, u tadašnjoj JNA (VP 5542-6/1), kao telegrafista. Nakon mjesec dana, njegova jedinica je upućena na dubrovačko ratište. "Pokušao sam razgovarati sa oficirima, iznoseći stajalište da za mene odbrana zemlje od vanjskih neprijatelja predstavlja normalnu stvar, ali odbrana Dubrovnika od njegovih stanovnika mi nije baš pasala", rekao mi je Srna u toku razgovora o njegovom slučaju, pošto se za pomoć obratio crnogorskoj Mreži za prigovor savjesti. Nakon otpusta iz vojne boln-

ice – u kojoj je preveo nekoliko mjeseci zbog duševnih problema izazvanih ratnom psihozom i, posebno, ponašanjem dobrovoljaca, četnika iz Srbije – sredinom novembra 1991, pobjegao je iz vojske. Neko vrijeme se skrivao kod familije u BiH, a potom otišao za Njemačku, đe i danas boravi. Kako mu je u međuvremenu istekla važnost pasoša, obratio se ambasadi SR Jugoslavije u Berlinu. Njegovo lično iskustvo potvrđuje mnoga svjedočenja o korupciji u toj instituciji. Postoji više poznatih i konkretnih slučajeva korupcije, đe su pojedini jugoslovenski diplomatski službenici državljane SRJ bošnjačke nacionalnosti tretirali na krajnje neprimjeren način, iznuđujući im novac za pružanje službenih usluga – za žene i đecu po 1.500 maraka, za muškarce duplo. Sredinom 1996. godine, Elvedinova majka Ziza pozvana je da se u svojstvu svjedoka pojavi pred Vojnim sudom u Podgorici, u postupku koji se protiv Elvedina vodi zbog dezertiranja.

Pokušaj registrovanja diskriminatorne NVO

Maja 2004. godine, Ministarstvo pravde Crne Gore odbilo je da u registar nevladinih organizacija upiše udruženje pod nazivom "Motoklub Lloyd Sutomore Spič Yu". Razlog su bile odredbe u osnivačkim dokumantima, diskriminatorne prema građanima islamske vjeroispovijesti. Naime – kako su bili zamislili osnivači na čelu sa izvjesnim Ivanom Zankovićem (1965) iz Sutomora, opština Bar – član Motokluba, "kao privatne sportske organizacije sa statusom privatnog moto kluba, vlasništvo Zanković Ivana iz Sutomora", nije moglo postati lice islamske vjeroispovijesti i to zbog unapređenja i zaštite hrišćanskog bratstva i jedinstva, te poštovanja iskrene hrišćanske ljubavi u sportu. Statutarna odredba (član 16) koja je diskriminirala građane po vjerskoj osnovi doslovce je glasila:

"Član Motokluba može postati svaki dobronamjerni i ugledni građanin dobre volje i prijatelj sporta, ali ako prihvata odredbe ovog Statuta i podređuje se pravilima iz istog.

U cilju unapređenja i zaštite HRIŠĆANSKOG BRATSTVA I JEDINSTVA I U CILJU POŠTOVANJA JEDINSTVENO-ISKRENE HRIŠĆANSKE LJUBAVI U SPORTU i uopšte u životu, član Motokluba ne može biti osoba muslimanske vjeroispovijesti."

Po odbijanju zahtjeva za registrovanje ovakvog tipa udruženja, čiji osnivački akti, ni u elementarnom, tehničkom smislu, nijesu zadovoljavali

odredbe Zakona o nevladinim organizacijama, većina lica koja su u Odluci u osnivanju potpisani kao osnivači demantovali su svoje učešće u tome i javno se distancirali od zamisli "vlasnika" kluba.

Neodgovarajući odnos vlasti prema državljanima deportovanim iz EU

U posljednje dvije godine sve je više primjera deportacije građana Crne Gore, uglavnom bošnjače i romske nacionalnosti, iz zemalja Evropske unije (EU). Deportovana lica postepeno postaju veoma ozbiljan socijalni problem, kako za područje crnogorskih sjevernih opština, odakle uglavnom potiču, tako i za Crnu Goru u cjelini.

Brojne nevladine organizacije za zaštitu ljudskih prava zahtijevale su od mjerodavnih organa Republike Crne Gore i Državne zajednice Srbija i Crna Gora da pristupe izradi odgovarajuće strategije prihvata i zbrinjavanja tih lica. Posebno je skrenuta pažnja na potrebu za odgovornijim i senzibilnijim pristupom ovom pitanju prilikom pregovora koji se sa pojedinim zemljama vode povodom zaključivanja Sporazuma o readmisiji. To je neophodno kako bi se obezbijedili kvalitetniji uslovi za prijem i održivo zbrinjavanje deportovanih državljana Crne Gore i da ne bi došlo do pogoršanja postojećih crnogorskih socijalnih prilika.

Izazivanje opšte opasnosti u Beranama

Stanovnici beranskog naselja Tulum bošnjačke-muslimanske nacionalnosti često su, tokom 2003. i 2004. godine, od strane medija i dijela lokalne političke javnosti označavani kao mogući autori antisrpskih grafita, sa prijetećim i vulgarnim sadržajima.

U noći između 21. i 22. maja 2004. godine, dogodila se eksplozija bombe, koju je, kako je kasnije ustanovila beranska policija, u sopstvenoj kući aktivirala M.S. (54) iz Berana, u namjeri da za to optuži svoje komšije Bošnjake.

Nakon više incidenata, beranska policija je posumnjala "da su počinioци upravo oni koji se predstavljaju žrtvom". Detaljnom istragom je utvrđeno da je bomba aktivirana u samoj kući, bez vađenja osigurača. Počiniteljka je priznala "da je bombu stavila u staklenu posudu i uz nju zapaljenu hepo-kocku". U istoj kući su pronađeni i sprejovi kojima su, kako se pretpostavlja, ispisivani grafiti.

Brojni građani su po otkrivanju počinioca osjetili olakšanje, ističući da je "dobro što je, brzom akcijom Centra bezbjednosti Berane, sa Muslimana i Bošnjaka skinuta ljaga". U toku istrage o ovom incidentu, početkom juna 2004, počiniteljka M.S. je iznenada preminula.

Određene političke partije, koje su "odmah uvidjele da je ugroženo srpstvo", nakon rasvjetljavanja događaja nijesu se oglašavale, niti izvinile javnosti zbog neutemeljeno iznijetih ocjena.

Slučaj profesionalnog vojnika Omeragića u Podgorici

Omeragić Edin (23), rođen u Sarajevu, profesionalno vojno lice VJ u Podgorici VP 5607, izvršio je samoubistvo bacivši se pod voz. Svjedoci sa kojima sam razgovarao su mi saopštili da su mu kao pripadniku manjine organizaovana različita podmećanja. Pošto nije uspjela da ga primora da izazove incident prilikom šverca cigareta na aerodromu kako bi se optužila crnogorska Vlada, vojna bezbjednost ga je proglasila za homoseksualca (navodno je našla video kasetu sa porno gay filmom u ličnim stvarima). Nije izdržao teret. Prije samoubistva obratio se, u kasarni, 30-torici starješina pri kraju radnog vremena riječima "Ima li ovdje ljudi". Niko nije ni riječ progovorio.

Povodom rušenja nelegalnih objekata na području Podgorice*

KRŠENJE PRAVA NA STANOVANJE I ADEKVATAN SMJEŠTAJ

U posljednje vrijeme, Opština Podgorica preduzima opsežne mjere za otklanjanje posljedica višedecenijskog uzurpiranja i vannamjenskog korišćenja državnog zemljišta.

I pored pravnog utemeljenja, te mjere često imaju krajnje nepopularan ishod i okončavaju se posljedicama koje doprinose ozbiljnim kršenjima ljudskih prava, pa se na njih ne može gledati kao na cjelishodne i djelotvorne, odnosno legitimne.

Prema ocjeni podgoričke kancelarije UNDP, jedan od najvećih problema iz domena planiranja i uređenja prostora u Crnoj Gori jeste nelegalna i neplanska gradnja. U saopštenju ove kancelarije, od 19.XI 2004. godine, iznijeta je i gruba procjena, dobijena iz različitih izvora, da u pojedinim crnogorskim opštinama broj nelegalno izgrađenih objekata dostiže i do 80% od ukupnog broja građevina.

U Podgorici (Vrela Ribnička, naselje u blizini sportskog aerodroma), u Proleterskoj ulici živi tridesetak porodica, sa više od stotinu članova, uglavnom muslimanske nacionalnosti, među kojima je oko sedamdesetoro dece. Radi se o brojnim domaćinstvima u kojima je rijedak slučaj da je zapošljeno više od jednog lica. Puno je samohranih majki i onih koji su evidentirani kao

* Objavljeno, u formi izjave, u dnevnim novinama *Dan*, 6.novembar 2004, rubrika "Podgoricom", str. 29; objavljeno integralno na veb-sajtu Grupe za promjene, 23. novembra 2004, u listu *Građanin*, br. 35, decembar 2004, rubrika "Ljudska prava", str. 28 i 29, i na veb-sajtu www.bosnjaci.net, februara 2005.

Tim povodom sam, decembra 2004, uputio pismo predsjedniku glavnog grada. Isto pismo uputio sam i predsjedniku Republike Crne Gore, s molbom da podrži inicijativu za rješavanje ovog problema te da inicira raspravu na Savjetu za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa, kojim predsjedava, u cilju formiranja određenih preporuka vlastima i crnogorskoj javnosti. O ovom problemu informisao sam i parlamentarni odbor za ljudska prava.

nezapošljeni i primaoci socijalno-materijalne pomoći. Ima lica sa hendikepom kao i raseljenih i lica sa ozbiljnim zdravstvenim problemima.

Objekti su sagrađeni na državnom zemljištu koje se privodi namjeni i biće uklonjeni, između ostalog, radi proširenja sportskog aerodroma.

Na ovom prostoru gradnja objekata započeta je daleke 1984, a sve do 2002, niko nije bio čak ni upozoren na nelegalnu gradnju, za koju su se opredijelili isključivo iz bijede, siromaštva i nemogućnosti da i dalje plaćaju kiriju privatnim stanodavcima. Željeli su da ostvare pravo na adekvatno stanovanje, koje im zajednica i privredni subjekti u kojima su decenijama radili, ili i dalje rade, nijesu omogućili.

Zbog ukupnih prilika i stanja u kojem se nalaze, ovi ljudi nijesu u mogućnosti da sami sebi obezbijede alternativni krov nad glavom, niti da ponovno finansiraju izgradnju porodičnih kuća, čak ni u slučaju dobijanja besplatnih placeva na Kakarickoj gori.

Tim povodom sam lokalnim vlastima Podgorice uputio inicijativu da se u planiranju budžeta glavnog grada za 2005. godinu predvidi osnivanje posebnog fonda, koji bi osnažio socijalnu funkciju opštine. Sredstva tog fonda bila bi korišćena za pružanje odgovarajuće finansijske i druge pomoći licima i porodicama koje, usljed rješavanja urbanističkog haosa, ostaju bez svojih porodičnih kuća.

U pismu od 5.XI 2004, upućenom predsjedniku SO Podgorica dr Miomiru Mugoši, apelovao sam da se već sada pomogne u obezbjeđivanju prava na smještaj i stanovanje svim građanima koji su u ranijim akcijama nadležnih organa ostali bez krova nad glavom. Takođe sam apelovao na nadležne organe da se, zbog nastupajućeg zimskog perioda i dok se ne stvore uslovi za efikasno funkcionisanje ovog fonda, suzdrže od sprovođenja daljih mjera, rušenja i iseljenja.

Prilikom istraživanja ovog slučaja, direktor Direkcije SO Podgorica za imovinu, g.Novak Klisić, saopštio je da vlasti ozbiljno razmišljaju o načinima pomoći ovim licima i pronalasku rješenja. Najavio je da će Opština, kao i u drugim slučajevima, i njima pružiti mogućnost otplate placeva na kredit do deset godina, dok je za nešto šire aranžmane predložio osnivanje fondova u kojima bi, putem doprinosa, participirali i drugi subjekti. Prilikom ranijih, čestih razgovora, Klisić je predstavnike ovih porodica savjetovao da se pismeno obrate SO sa zahtjevima za dodjelu placeva. Naglašavao je da im

Opština više od toga ne može pomoći, a da od građe sa postojećih objekata dosta mogu iskoristiti, posebno vrata i prozore.

Pojedini građani su mišljenja da lokalne vlasti imaju selektivan pristup i da nemaju isti odnos, kada je ovaj problem u pitanju, prema građanima većinske populacije i prema onima koji pripadaju nacionalnim manjinama, što potvrđuju primjerima iz naselja Kruševac.

U pismu Skupštini opštine Podgorica, inače dostavljenom svim političkim subjektima u Crnoj Gori, Odboru Skupštine RCG za ljudska prava, Ministarstvu za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa i kancelarijama svih relevantnih međunarodnih organizacija, zatražio sam, shodno međunarodnim standardima, da se sve mogućnosti proanaliziraju u konsultaciji sa licima čiji se objekti ruše, ili čije se iseljenje planira. To sam smatrao neophodnim kako bi se izbjegla, ili makar ublažila upotreba sile i intenzitet kasnijih posljedica. Takođe sam istakao da treba negovati više senzibilnosti prema ženama, deci, starijim osobama i bolesnima, kao i prema pripadnicima nacionalnih manjina, koji su, inače, osjetljive grupe i podložne naknadnim oblicima diskriminacije.

Vlasti bi trebalo da učine sve što je u njihovoj moći kako bi se građanima, posebno onima koji pripadaju ugroženim grupama, pomoglo u njihovom ekonomskom i društvenom razvoju, kao i da zaštite, ostvare i dalje unaprijede svoja ljudska prava i osnovne slobode.

Međunarodni standardi govore da svako ima pravo na zaštitu od siromaštva i društvenog isključivanja, kao i pravo na smještaj.

Odgovorne vlasti treba da preduzmu aktivne mjere kako bi se unaprijedio djelotvoran pristup licima koja žive, ili su na granici da žive, u uslovima društvene isključenosti ili siromaštva, kao i njihovim porodicama – posebno kroz zapošljavanje, smještaj, obuku, obrazovanje, kulturu i socijalnu i medicinsku pomoć.

Standardi kažu da države, odnosno vlasti treba da se suzdrže od mjera koje ne doprinose sprečavanju ili umanjivanju pojave beskućnika. Zato uklanjanje objekata i prisilno iseljavanje, shodno odredbama Međunarodnog pakta UN o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, ne treba da rezultira time da pojedinac postane beskućnik, ili ranjiv usljed kršenja ostalih ljudskih prava. Tamo će građani nijesu u mogućnosti da se sami obezbijede, vlasti moraju da preduzmu sve odgovarajuće mjere, i to do maksimuma raspoloživih izvora, kako bi osigurale adekvatan alternativni smještaj.

Nevladina organizacija MANS, iz Podgorice, već duže aktivno radi na javnoj kampanji u cilju sprečavanja daljeg rušenja nelegalnih objekata i donošenja novog zakona o planiranju i uređenju prostora.

Sredinom novembra ove godine, Kancelarija Visokog komesara za ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori podsjetila je crnogorske vlasti na međunarodne obaveze koje se tiču ljudskih prava. Ukazano je na sadržaj Međunarodnog sporazuma o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Prema ocjeni UNDP-a, zaštita prava na odgovarajući stambeni prostor ima nezamjenjiv značaj u obezbjeđivanju uslova da svaki pojedinac može živjeti punim životom. Zbog toga zaštita ovog prava ima osnovu u mnogim međunarodnim i drugim pravnim aktima. Procjena je UNDP-a da Vlada RCG, prilikom rješavanja problema nelegalne gradnje, treba da pokloni naročitu pažnju posebno osjetljivim slojevima stanovništva.

KRŠENJE LJUDSKIH PRAVA KAO ODRAZ RATOVANJA

Tivat je stoljećima bio sredina međuetničke harmonije, tolerancije i suživota različitosti. Jedna je od posljedica rata u bivšoj Jugoslaviji što su i na području Boke Kotorske mnogi bili ohrabreni i podstaknuti na nečovječnu aktivnost. Bilo je pritisaka po nacionalnoj i političkoj osnovi, posebno prema pripadnicima hrvatske nacionalne zajednice, od kojih je značajan broj morao napuštiti Crnu Goru. Nije pošteđena ni njihova, ni imovina pripadnika drugih nacionalnih zajednica koji su poticali iz neke od bivših jugoslovenskih republika. Slučaj Murise Ekmečić, državljanke BiH, jedan je od primjera uznemiravanja i uzurpacije imovine pripadnika nacionalnih manjina na području Boke Kotorske.

Bošnjakinja Murisa Ekmečić, koja više od 30 godina radi u SR Njemačkoj, kupila je kuću u Tivtu prije 19 godina. Radi se o dvospratnoj kući sa dvorištem u blizini mora, koju su ona i njena porodica iz Bosne i Hercegovine uglavnom koristili za vrijeme godišnjih odmora. Kuću je, u njenom odsustvu, čuvao profesor Savo Milačić. Zbog ratnih dešavanja, Murisa nije dolazila iz Njemačke od 1991. godine. Od 1996. godine prima telefonske prijete. Po njenom odobrenju, u kući su stanovale izbjegličke familije iz Mostara, Gol i Sudar. Na iznenađenje svih, u septembru 1995. godine pojavio se oficir Vojske Jugoslavije Aca Ilić, koji se predstavio kao novi vlasnik kuće i zatražio od stanara da se isele. Iznenađeni podstanari, zajedno sa profesorom Savom Milačićem, koji je brinuo o kući, odbili su da napušte kuću, nakon čega je otpočeo sudski postupak.

Kupac Ilić, izbjegavajući sve kontakte sa vlasnicom Murisom, svoju tužbu za predaju kuće podnio je samo protiv podstanara, a kao dokaz svojine priložio uknjižbu iz kotorskog suda. Međutim, podstanari, kao tuženici u sporu, odmah su posumnjali u zakonitost transakcije. Kasnije su, uvidom u

* Objavljeno na EWI Regionalnom portalu, 15. marta 2004, kao i na veb-sajtu www.plav-gusinje.com, te na portalu www.bosnjaci.net.

dokumentaciju Suda, podstanari preko svog advokata otkrili da je punomoć za prodaju kuće falsifikovana pečatom III opštinskog suda u Beogradu, što je predsjednik tog suda i pismeno potvrdio. Ugovor o kupoprodaji ovjeren je u Novom Sadu, neovlašćenim potpisom, preko lažne punomoćnice Fatime Džidić. Kupac je platio kuću samo 54.000 DEM, mada je njena tadašnja tržišna vrijednost bila višestruko veća.

Advokat Slavo Ijačić, koga je Murisa angažovala, težište svih svojih prigovora stavio je na ležeran i krajnje neodgovoran odnos pravosuđa u zaštiti ustavnog prava svojine i prava na sudsku zaštitu. Murisa Ekmečić iz Busovače, na privremenom radu u Njemačkoj, već punih osam godina pokušava da vrati svoju kuću, u koju se u međuvremenu uselio visoki oficir Vojske SCG Aco Ilić. On je i dalje, bez obzira na falsifikat punomoćja za prodaju, na osnovu sudske presude – vlasnik kuće.

Osnovni sud u Kotoru u dva navrata je presuđivao u korist kupca, oficira Ilića, da bi Viši sud u Podgorici ukidao odluke i vraćao ih na ponovni postupak. Poslije trećeg suđenja, odlukom br.Rev-3/99 oglasio se i Vrhovni sud Crne Gore, koji je nižestepenim sudovima ukazao da je za parnicu od bitnog značaja falsifikat punomoćja, jer u tom slučaju nema zakonite kupovine. Nakon ove obavezujuće odluke Vrhovnog suda, Osnovni sud u Kotoru i Viši sud u Podgorici, postupajući, dakle, po nalogima Vrhovnog suda, konačno su odbili tužbu kupca Ilića, kojom je tražio iseljenje podstanara. Međutim, isti Vrhovni sud, u drugom vijeću, br. Rev-302/96, a povodom nove revizije kupca Ilića, promijenio je svoje prethodno stajalište, po kojem su postupali sudovi, preinačio nižestepene presude i naredio iseljenje podstanara. Na osnovu toga je, u julu 2000. godine, Iliću predata u posjed kuća u Tivtu. Murisa Ekmečić je tada hitno doputovala iz Njemačke, ali nije mogla ništa da uradi, već je i sama bila udaljena sa sopstvenog praga.

Umjesto da njena imovina u Tivtu bude zaštićena, kupac Ilić joj pričinjava brojne neugodnosti i prepreke za dolazak u Tivat. Po njegovoj iskonstruisanoj krivičnoj prijavi za prevaru, kao da je navodno bila u dosluhu sa Džidićevom, Okružni sud u Beogradu otvorio je istragu protiv Fatime Džidić, inače radnice pri Vojski SCG, i Murise Ekmečić. Međutim svjesna da ništa nije prodavala, niti falsifikovala i da je zakonita vlasnica kuće u Tivtu, Murisa je u decembru 2002. godine samovoljno doputovala u Beograd iz Hamburga i prijavila se u beogradski okružni sud. Odmah po saslušanju, tužilac je odustao od gonjenja. Istraga protiv Murise je obustavljena pravosnažnim rješenjem od

23.X 2002. godine. Dakle, radilo se samo o podmetanju i podvalama jednoj čestitoj ženi.

Osnovni problem je sada u tome što kotorski sud odbija da riješi dvije vlasničke tužbe, koje je Murisa, 1997. i 2000. godine, podnijela protiv kupca Ilića, koji ignoriše vlasnicu i izbjegava sudske rasprave. Istovremeno, sud u Kotoru drži vlasničke parnice u tzv. prekidu – do okončanja istrage koja se u Beogradu vodi protiv lažne punomoćnice Fatime Džidić.

Kao i Viši sud, i kotorski sud smatra da je istraga protiv Fatime “od prethodnog značaja” za parnice u Kotoru. Međutim, Murisa i njen advokat se sa tim ne slažu i ne mire se s opstrukcijama suda. Parnični sud i sam može riješiti prethodno pitanje; osim toga, obustavom krivičnog postupka protiv Murise otpala je i najmanja sumnja u njena prava na kuću. Radi se o takozvanom fakultativnom, a ne obaveznom držanju parnice u prekidu, pa u takvim slučajevima angažovanje na predmetu zavisi samo od dobre volje suda. Postupak koji se vodi protiv Fatime Džidić po prijavi kupca, njemu može biti od značaja samo u pogledu prava da od nje traži 54.000 DEM. Vlasnica Murisa nije dužna da godinama čeka na okončanje tog postupka, čime se njeno ustavno i građansko pravo uskraćuje i podređuje interesima nezakonitog kupca. Dakle, preostali krivični postupak u Beogradu protiv Fatime uopšte ne dovodi u pitanje vlasničko pravo Murise Ekmečić na kuću; i sam kupac u prijavi navodi da je od Fatime prevaren i da je punomoć falsifikovana, što znači da je ugovor nevažeći, pri čemu je Fatima i sama priznala djelo. Murisa je u sedamdesetoj godini života, i može se dogoditi da i ne dočeka povraćaj svoje kuće.

U uvjerenju da joj mora biti vraćena svojina nad kućom, Murisa se preko svog advokata obraćala državnim i višim pravosudnim organima, kao i organizacijama za zaštitu ljudskih i građanskih prava, s jednim ciljem – da joj crnogorsko pravosuđe omogući raspravljanje po njenoj tužbi.

Ne treba zanemariti činjenicu da je Murisa državljanka BiH, bošnjačke nacionalnosti, a da je njenu kuću zaposjeo oficir Vojske Srbije i Crne Gore, što u multietničkom Tivtu i njenom bošnjačkom zavičaju neumitno i neželjeno poprima i druge konotacije, pogubne za ugled Crne Gore kao pravne i demokratske države.

Savo Milačić se pismom od 15.maja 2000. godine obratio predsjedniku Vrhovnog suda RCG, kao i predsjednicima Republike i Skupštine Crne Gore, u kojem se, između ostalog, kaže: “Nenadno se pojavio Ilić Aco, koji službuje

u Tivtu kao oficir Vojske Jugoslavije, preko suda je tražio iseljenje čuvara kuće, tj. podstanara, prikazujući papire za koje se odmah utvrdilo da je punomoć falsifikovana u Beogradu, što je javio predsjednik III opštinskog suda. On je navodno platio za tu kuću 54.000 DEM, iako je kuća pet puta skuplja jer je pored mora. Međutim, taj čovjek, niti bilo ko sa njegove strane nije nikada prije kupovine ni privirio da vidi tu kuću, da se raspita za Murisu i mene, a svi u Tivtu znaju da ja čuvam tu kuću. Sve je dakle čista otimačina.”

O ovom incidentu obavijestio sam Odbor za ljudska prava Skupštine Republike Crne Gore, pozivajući ga da doprinese obustavljanju daljih kršenja ljudskih prava Murise Ekmečić, prije svega zbog njenog, ali i zbog dostojanstva i ugleda Republike Crne Gore.

Posebnim pismima, u ime Grupe za ljudska prava, obratio sam se Vrhovnom i Višem sudu u Podgorici, ukazujući na opstrukciju i odugovlačenje sudskog postupka. Od Višeg suda je stigao odgovor, u kojem je data hronologija svih postupaka i radnji obavljenih pred crnogorskih pravosuđem, kao i informacija da će najnoviji prijedlog Murisinog punomoćnika za nastavak postupka biti razmotren i prosljeđen na dalji postupak i obradu.

Albanci u Crnoj Gori

Sa kojim se problemima godinama susreću Albanci iz Crne Gore koji su fakultete završili u okruženju*

HOD PO MUKAMA DO NOSTRIFIKACIJE DIPLOMA (Postoje li akademski građani drugog reda)

U Crnoj Gori već godinama postoji problem priznavanja diploma stečenih u Republici Albaniji. Problem posebno pogađa pripadnike autohtone albanske nacionalne manjine koji su se za školovanje u svojoj matičnoj zemlji odlučili prvenstveno zato što kod nas još uvijek nije razvijeno visoko obrazovanje na jezicima nacionalnih i etničkih grupa.

Mladi crnogorski državljani koji su diplomirali na univerzitetima u Skadru i Tirani nijesu zadovoljni postojećom dinamikom i kvalitetom procesa nostrifikacije svojih diploma. Postupak ocjene kvalifikacije, odnosno pristupa crnogorskom sistemu visokog obrazovanja, ne samo što traje relativno dugo već najčešće ima i krajnje negativan ishod po podnosiocima molbi. Razlog su neprimjereni uslovi: obaveza polaganja velikog broja ispita često je, po zahtjevnosti, ravna završetku još jednih osnovnih studija. Osim toga, ne postoji mogućnost prijave stečene visokoškolske kvalifikacije na tržištu rada, što odlaže uključjenje ovih mladih ljudi u profesionalni život. Istražujući ovaj problem, sreo sam se nekima od njih, koji su danas ili nezapošljeni, ili rade u struci ali na određeno vrijeme i isključivo usljed nedostatka kadra, ili su zapošljeni kao konobari. Ovaj problem je neke od njih natjerao da napušte Crnu Goru i zapošljenje pronadu negdje drugo. Značajan broj naših građana, nakon odugovlačenja nostrifikacije ili određivanja neprimjerenih uslova za njeno izvršenje, započeo je, ili već okončao, proces priznavanja diplome

* Objavljeno u beogradskom dnevniku *Danas*, 11. februar 2004, rubrika "Terazije", str. 8. Objavljeno i u listu *Građanin*, br. 29, februar 2004, rubrika "Reforme obrazovanja", str. 14 i 15.

O problemu priznavanja univerzitetskih diploma stečenih u neposrednom okruženju pisao sam i u crnogorskom nezavisnom nedeljniku *Monitor*, u autorskom tekstu pod nazivom "Dupli studij", br. 692, 23. januar 2004, str. 38 i 39.

i zvanja na Beogradskom univerzitetu, koji se, po ovom pitanju, pokazao fleksibilniji i pravedniji od našeg. Stiče se utisak da je Crnogorski univerzitet podnošenje molbi za priznavanje diploma stečenih u inostranstvu dočekao nespremno. Fakultetski zvaničnici, prema izjavama mojih sagovornika, često su na podnijete zahtjeve odgovarali "da ne znaju što da rade". Pritom su izražavali čuđenje što su ta lica odabrala baš univerzitete u Albaniji za svoje studije, izgleda zanemarujući činjenicu da je najdjelotvornije obrazovati se na onom jeziku koji se najbolje razumije. Svakako da je to maternji jezik.

Anton Ljajčaj je diplomirao matematiku na Univerzitetu u Skadru. Godinu dana po podnijetom zahtjevu za nostrifikaciju diplome, PMF u Podgorici mu je odredio uslov: da položi razliku od osam ispita, koji se inače nalaze na spisku uredno položenih u Skadru. Arben Zadrime je studije zašao u Skadru, 2000. godine. Diplomirao je na Fakultetu prirodnih nauka, Odsjek biologija i hemija. Od PMF-a u Podgorici, kojem je podnio urednu dokumentaciju za priznavanje diplome, do danas nije primio odgovor.

Senad Giljaj, novinar redakcije na albanskom jeziku Radija Crne Gore, za vrijeme trajanja nostrifikacije svoje diplome radio je kao konobar. Svoju diplomu nostrifikovao je u Beogradu, bez obaveze polaganja razlike u ispitima.

Albertu Zadrimi, koji je školske 2002/2003. u Skadru diplomirao na Odsjeku istorija i geografija, pošlo je za rukom da se zaposli na određeno vrijeme u osnovnoj školi u Ulcinju, samo zbog nedostatka kadra. Ulcinjanin Nedžad Avdiju diplomirao je geografiju. Od 1997. godine bezuspješno traži zapošljenje. Danas je na postdiplomskim studijama u Tirani.

Mladi učitelj Leon Đokaj skoro godinu dana je čekao odgovor nadležne komisije Filozofskog fakulteta u Nikšiću na zahtjev za nostrifikaciju diplome, stečene u albanskom obrazovnom sistemu. Određena mu je obaveza polaganja velike ispitne razlike. Sličan problem imaju i učitelji iz Vladimira, Mustafa Barlović i Dritan Kurti, koji dobiju priliku za radno angažovanje jedino ukoliko se niko drugi ne javi na raspisani konkurs. Na jednoj tribini održanoj u ucinjskoj opštini, odgovarajući na pitanja mještana, predsjednik Vujanović je rješavanje problema priznavanja diploma prepoznao kao prioritet crnogorske vlasti.

Profesori razredne nastave susreću se, između ostalog, i sa obavezom polaganja nekoliko predmeta iz službenog jezika, istorije i crnogorske književnosti. Vjerovatno ova obaveza ne bi bila neobična da, s druge strane, Crna Gora ne priznaje sve diplome stečene na Kosovu, u tzv. UNMIK

obrazovnom sistemu, u okviru kojeg se pomenuti predmeti ne izučavaju. Mlade učitelje čudi zašto je za njih, nakon okončane nostrifikacije diplome u Crnoj Gori, rezervisan isključivo rad sa albanskom decom. Čini se da imaju puno pravo da im, nakon položene velike ispitne razlike na crnogorskom, odnosno srpskom jeziku, ravne završetku još jednog fakulteta, bude bez ograničenja otvorena crnogorska školska mreža. Opravdanje da im crnogorski, odnosno srpski jezik nije maternji, nema utemeljenja.

O problemu priznavanja diploma sa albanskih univerziteta diskutovano je i na sjednici Komisije za izradu radne verzije Zakona o ostvarivanju prava nacionalnih i etničkih manjina, sredinom januara 2004. godine. Članovi Komisije su, uvažavajući ozbiljnost problema i evidentan nedostatak prosvjetnog kadra, u članu 20 radne verzije predvidjeli da “radi djelotvornog učešća nacionalnih manjina, Republika pospješuje međunarodnu obrazovnu naučnu i tehničku saradnju, u cilju omogućavanja pripadnicima nacionalnih manjina da studiraju u inostranstvu na maternjem jeziku i da se tako stečene diplome priznaju u skladu sa zakonom, ali i ratifikovanim međunarodnim i bilateralnim sporazumima”. Ovo bi moglo predstavljati jedan od realnih i efikasnijih načina rješavanja problema. Trebalo bi da Ministarstvo za nacionalne i etničke manjine već sada kod Vlade ili Savjeta ministara Državne zajednice inicira zaključenje sporazuma sa Republikom Albanijom o međusobnom priznavanju fakultetskih diploma bez nostrifikacije. Mišljenja sam da bi u crnogorskom interesu bilo čak i jednostrano priznavanje svih diploma, s obzirom na važnost i posljedice problema, kao i potrebu da se mladi stručnjaci vrate u domovinu. Podsjećam da je nostrifikacija diploma ušla u set prihvaćenih zaključaka sa trećeg okruglog stola posvećenog muđuetničkim odnosima u Crnoj Gori, kao i da je krajem prošle godine Vlada najavila donošenje pravilnika o postupku i načinu nostrifikacije, odnosno ekvivalencije inostranih svjedočanstava.

Vodeći se iskustvima Savjeta Evrope i UNESCO-a u oblasti akademskog priznavanja i koristeći svoje bogato iskustvo i značajne rezultate postignute na polju reforme obrazovanja i regionalne saradnje, Crna Gora ima kapaciteta i potrebe da inicira i predvodi donošenje regionalne konvencije o priznavanju diploma i zvanja u oblasti visokog obrazovanja. Konvencija bi uključila sve države regiona, a posebno Albaniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, kao matične zemlje, odnosno zemlje matičnih naroda nacionalnih manjina u Crnoj Gori.

Pitanjima nostrifikacije diploma i priznavanja zvanja stečenih u našem susjedstvu, kao značajnim aktivnostima u promovisanju regionalne "akademske mobilnosti", bave se Bolonjski i Lisabonski proces, na kojima je utemeljena najnovija reforma visokog obrazovanja u Crnoj Gori. Shodno tome, problem nostrifikacije diploma u skoroj budućnosti ne bi trebalo da postoji. Uvođenjem ECTS-a (European Credit Transfer System) uz stečenu diplomu izdaje se i njen "suplement", odnosno dodatak koji pruža detaljniji uvid u nivo, prirodu, sadržaj, sistem i pravila studiranja, kao i rezultate koje je lice kome je diploma izdata postiglo tokom studija. To bi trebalo da olakša procjenu stečene kvalifikacije i prihvatanje diplome učini jednostavnim.

Lisabonska Konvencija (1997) o priznavanju kvalifikacija iz oblasti visokog obrazovanja u regionu Evrope predviđa da prilikom nostrifikacije neće biti nikakve diskriminacije po osnovu rase, boje kože, hendikepiranosti, jezika, vjeroispovijesti, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog, etničkog, društvenog porijekla ili pripadnosti nacionalnoj manjini. Konvencija takođe ističe da ne treba uzimati u obzir one prilike "koje nijesu mjerodavne za kvalifikaciju čije se priznavanje traži". Da bi obezbijedila ovo pravo, država je dužna da pripremi odgovarajuće propise o ocjenjivanju molbe za priznavanje kvalifikacija isključivo na osnovu stečenih znanja i sposobnosti. Procedure i kriterijumi koji se koriste pri priznavanju kvalifikacija moraju biti "transparentni, koherentni i pouzdani".

Član IV-1 Konvencije predviđa priznanje kvalifikacije dobijene u drugim zemljama potpisnicama, osim ako se "ne utvrdi da postoji suštinska razlika između opštih uslova pristupa u zemlji u kojoj je stečena kvalifikacija i u zemlji u kojoj se traži njeno priznavanje".

Član IV-5 kaže: "Tamo gdje sertifikati o završenoj školi, u zemlji potpisnici u kojoj su stečeni, obezbjeđuju pristup visokom školstvu samo u kombinaciji sa dodatnim kvalifikacionim ispitima, kao preduslovima za pristup, druge potpisnice mogu taj pristup usloviti istim tim zahtjevima ili ponuditi alternativu u okviru svojih obrazovnih sistema, kako bi se zadovoljili ti dodatni uslovi." Svaka država potpisnica dužna je da pruži obavještenje jednom od tijela kod kojih je Konvencija deponovana, da će iskoristiti mogućnosti iz člana IV-5, pritom navodeći ime zemlje potpisnice u pogledu koje namjerava da to učini, kao i odgovarajuće obrazloženje.

Bez kršenja odredaba drugih članova, Konvencija predviđa mogućnost da se priznavanje uslovi prethodnom provjerom poznavanja zvaničnog

jezika. To za mlade Albance ne bi predstavljalo problem, budući da su taj jezik kontinuirano izučavali tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja.

Prema Konvenciji, priznavanje kvalifikacije visokog obrazovanja u zemljama potpisnicama znači pristup daljim studijama, uključujući i doktorat, korišćenje akademske titule i olakšavanje pristupa tržištu rada.

Human Rights grupa (koalicija crnogorskih organizacija za zaštitu ljudskih prava), vodeći se regionalnim, a prvenstveno iskustvima BiH, uputila je rektoru i Senatu Univerziteta prijedlog teksta Temeljnih načela i principa o priznavanju diploma stečenih u inostranstvu. U tekstu se ističe neophodnost da Univerzitet Crne Gore (UCG) omogući da veliki broj mladih ljudi koji znanja i iskustva stiču van RCG, na efikasniji, fleksibilniji, jednostavniji i pravedniji način ostvari priznavanje svojih diploma. Takođe se apeluje na univerzitetske jedinice i nadležno ministarstvo da doprinesu lakšem postupku priznavanja diploma, a time i bržem zapošljavanju, ličnom razvoju i napretku mladih ljudi, kao i njihovom opredjeljenju da ostanu da žive, rade i stvaraju u svojoj domovini RCG. Vodeći računa o standardima i kvalitetu, Univerzitet Crne Gore istovremeno mora doprinijeti unapređenju prilika u kojima se nalaze crnogorski državljani koji su visoko obrazovanje stekli na svom maternjem jeziku. Zato je neophodno inicirati donošenje novog i fleksibilnijeg zakona koji reguliše materiju priznavanja diploma.

Probleme me njohjen e diplomave të fakultetit të fituara në rrethin tonë të drejtëpërdrejtë*

A KA QYTETARË AKADEMIKË TË DORËS SË DYTË

Grupi i organizatave joqeveritare të përkushtuara në mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe lirive themelore ia paraqiti Universitetit të Malit të Zi propozimin e tekstit të Parimeve themelore për njohjen e diplomave të fakultetit të fituara në universitetet në rrethin tonë të drejtëpërdrejtë. Mali i Zi duhet të bëjë angazhime të rëndësishme në drejtim të krijimit të procesit të nostrifikimit të shpejtë, të drejtë dhe jodiskriminues të diplomave.

Në Mal të Zi vite me radhë është i pranishëm problemi i njohjes së diplomave të fituara në Republikën e Shqipërisë, që i godit sidomos pjesëtarët e pakicës kombëtare shqiptare autoktone të cilët vendosen për t'u shkolluar në vendin e vetë amë, pikësëpari për arsye se te ne nuk është zhvilluar akoma shkollimi në gjuhët e grupeve nacionale dhe etnike.

Shtetasit e rinj malazezë të cilët diplomuan në universitetet e Shkodrës dhe të Tiranës janë të pakënaqur me dinamikën ekzistuese dhe me cilësitë e procesit të nostrifikimit të diplomave. Përpos faktit se procedura e vlerësimit të kualifikimit, respektivisht e hyrjes në sistemin malazias të shkollimit universitar zgjatë një kohë relativisht të gjatë, e njëjta procedurë ka epilog më se negativ për paraqitësit e lutjeve për shkak të caktimit të kushteve jonormale të cilat shpeshherë, për shkak të imponimit të detyrimit të dhënies së një numri të madh të provimeve, janë baraz me mbarimin e edhe të një cikli të studimeve themelore. Përpos kësaj, problemi përcillet edhe në pamundësinë e konkurimit në tregun e punës me kualifikim të fituar universitar, gjë që zvarritë kycjen e këtyre të rinjve në jetën profesionale. Duke hulumtuar këtë problem, u takova me disa prej tyre të cilët sot janë të papunë, punojnë në profesion me kohë të caktuar vetëm për shkak të mungesës së kuadrit apo janë të punësuar si kamarierë. Ky problem disa nga ata i ka detyruar

* Objavljeno u listu na albanskom jeziku *Koha Javore*, 29.januar 2004, str. 5.

ta braktisin Malin e Zi dhe të kërkojnë punë diku gjetiu. Një numër i konsiderueshëm i qytetarëve tanë, pas zvarritjes së nostrifikimit apo caktimit të kushteve joadekuate për nostrifikim, procesi i njohjes së diplomave apo të titujve filluan apo veç ka përfunduar në Universitetin e Beogradit, i cili lidhur me këtë çështje u tregua më fleksibil dhe më i drejtë se ai malazias. Kihet përshtypja se Universiteti i Malit të Zi e priti i papërgatitur paraqitjen e lutjeve për njohjen e diplomave të fituara në botën e jashtme. Zyrtarët e fakulteteve, sipas deklaratave të bashkëbiseduesve të mi, ndaj kërkesave të parashtruara shpeshherë u përgjigjen "se nuk dinë çfarë të bëjnë" dhe shprehnin habinë e tyre përse këta persona i kanë zgjedhur universitetet në Shqipëri për studime të veta, si duket duke mos përfillur faktin se është shumë më efektive të shkollohesh në atë gjuhë të cilën më së miri e kupton. Kjo gjithësesi është gjuha amtare.

Anton Lajçaj diplomoi matematikën në Universitetin e Shkodrës. Një vit pas paraqitjes së kërkesës për nostrifikimin e diplomës, FMN në Podgoricë i caktoi kushtin që të japë diferencën prej tetë provimesh që përndryshe ndodhen në listën e provimeve të dhëna rregullisht në Shkodër. Arben Zadrima në vitin 2000 mbaroi Fakultetin e Shkencave Natyrore dega e biologjisë dhe kimisë, në Shkodër. Nga FMN në Podgoricë, të cilit ia paraqiti dokumentacionin e rregullt për njohjen e diplomës deri më sot nuk ka marrë kurrfarë përgjigjeje.

Senad Gilaj, gazetar i Redaksisë në gjuhën shqipe të Radios së Malit të Zi, gjatë kohës derisa zgjati nostrifikimi i diplomës së tij punoi si kamarier. Diplomën e vet e nostrifikoi në Beograd pa detyrim të dhënies së provimeve diferenciale.

Albert Zadrimës, i cili në Shkodër diplomoi në degën e historisë dhe të gjeografisë në vitin 2002/2003 i shkoi përdore që të punësohet me kohë të caktuar në një shkollë fillore në Ulqin, gjithashtu për mungesë të kuadrit. Ulqinaku Nexhad Avdiu diplomoi gjeografinë. Nga viti 1997 ai kërkon punë, por pa sukses. Aktualisht është në studime pasuniversitare në Tiranë.

Mësuesi i ri Leon Gjokaj priti pothuaj se një vit përgjigjen e komisionit kompetent të Fakultetit Filozofik të Nikshiqit ndaj kërkesës së nostrifikimit të diplomës të fituar në sistemin arsimor shqiptar.

Atij iu caktua detyrimi i dhënies së një numri të madh të provimeve diferenciale. Një problem të ngjashëm kanë edhe mësuesit nga Katërkolla

Mustafa Bardhoviç dhe Driton Kurti të cilëve u jepet rasti në angazhim në punë vetëm kur nuk paraqitet askush tjetër në konkursin e shpallur.

Në një tribunë të mbajtur në Komunën e Ulqinit, duke iu përgjigjur pyetjeve të vendasve, presidenti Vujanoviç zgjidhjen e problemit të njohjes së diplomave e cilësoi si prioritet të pushtetit malazias.

Profesorët e mësimit klasor, ndër të tjera, ballafaqohen edhe me detyrimin e dhënies së provimeve për disa lëndë nga gjuha "zyrtare", nga historia dhe letërsia malazeze. Një detyrim i tillë me siguri nuk do të ishte i pazakonshëm sikur të mos dihej se Mali i Zi, pa kurrfarë kushti i njeh diplomat e fituara në Kosovë, në të ashtuquajturin sistem arsimor të UNMIK-ut, në kuadër të cilit studiohen lëndët e sipërpërmendura. Mësuesit e rinj habiten pse atyre pas nostrifikimit të përfunduar të diplomës në Mal të Zi u është rezervuar vetëm puna me fëmijët shqiptar. Më duket se kanë plotësisht të drejtë që pasi që të kenë dhënë një numër të madh provimesh diferenciale në gjuhën malazeze apo serbe, që janë baraz me mbarimin edhe të një fakulteti tzu jetë i hapur pakufizime rrjeti shkollor malazez . Arsyetimi se gjuha malazeze apo serbe nuk është gjuhë e tyre amtare, është i pabazë.

Problemi i njohjes së diplomave nga universitetet shqiptare u diskutua edhe në mbledhjen e Komisionit për hartimin e versionit punues të Ligjit për realizimin e të drejtave të pakicave kombëtare dhe etnike nga mesi i janarit të vitit 2004. Anëtarët e Komisionit, duke respektuar seriozitetin e problemit dhe mungesën e qartë të kuadrit, në nenin 20 të versionit të punës parashikuan që "me qëllim të pjesëmarrjes frytëdhënëse të pakicave kombëtare, Republika nxit bashkëpunimin ndërkombëtar, arsimor, shkencor dhe teknik, me qëllim që pjesëtarëve të pakicave kombëtare tzu mundësohet për të studiuar në botën e jashtme në gjuhën amtare dhe që diplomat e fituara në këtë mënyrë të njihen në përputhje me ligjin, por edhe me traktatet e ratifikuara ndërkombëtare dhe marrëveshjet dypalëshe" që do të mund të ishte njëra nga mënyrat reale dhe më efikase të zgjidhjes së problemit.

Ministria për Pakicat Nacionale dhe Etnike sa më parë duhet të inicojë tek Qeveria apo Këshilli i Ministrave të Bashkësisë Shtetërore lidhjen e marrëveshjes me Republikën e Shqipërisë për njohjen reciproke të diplomave të fakultetit pa nostrifikim. Mendoj se do të jetë në interesin e Malit të Zi edhe njohja e njëanshme e të gjitha diplomave, duke marrë parasysh rëndësinë dhe pasojat e këtij problemi dhe nevojën që specialistët e rinj të kthehen në atdhe. Po ju rikujtoi se nostrifikimi i diplomave hyri në setin

e konkluzioneve të miratuara nga Tryeza e tretë e rrumbullakët kushtuar marrëdhënieve ndëretnike në Mal të Zi dhe se nga fundi i vitit të kaluar Qeveria paralajmëroi miratimin e rregullores për procedurën dhe mënyrën e nostrifikimit, respektivisht të ekuivalencës së diplomave të huaja.

Nëse udhëhiqet nga përvojat e Këshillit të Europës dhe të UNESCO-s në sferën e njohjes së titujve akademik dhe duke shfrytëzuar përvojën e vet të pasur dhe rezultatet e rëndësishme të arritura në fushën e reformës së arsimit dhe të bashkëpunimit rajonal, Mali i Zi ka kapacitete dhe nevoja që të jetë nismëtare dhe pararendëse e miratimit të konventës rajonale për njohjen e diplomave dhe të titujve akademik në fushën e shkollimit universitar, që do të përfshinte të gjitha shtetet e rajonit, e sidomos Shqipërinë, Kroacinë dhe Bosnjen e Hercegovinën si shtete amë apo shtete të popujve amë të pakicave të veta kombëtare.

Me çështjet e nostrifikimit të diplomave dhe të njohjes së titujve të fituar në fqinjësinë tonë si aktivitete të rëndësishme në promovimin e "mobilitetit akademik" rajonal merren Procesi i Bolonjës dhe i Lisbonës, mbi të cilët është bazuar reforma më e re e shkollimit universitar në Mal të Zi. Në përputhje me këtë, problemi i nostrifikimit të diplomave brenda një periudhe të afërt nuk do të duhej të ekzistonte. Me aplikimin e ECTS -së (European Credit Transfer System) krahas diplomës së fituar lëshohet edhe suplementi apo shtojca e saj, për të pasur një pasqyrë më të hollësishme për nivelin, karakterin, përmbajtjen, sistemin dhe rregullat e studimit, si dhe për rezultatet e arritura gjatë studimit të personit të cilit i është lëshuar diploma.

Kjo do të duhej të lehtësonte vlerësimin e kualifikimit të fituar dhe pranimin e diplomës, sikur tzishte e veta, ta bëjë më të thjeshtë.

Konventa e Lisbonës për njohjen e kualifikimeve nga sfera e shkollimit universitar në rajonin e Evropës nga viti 1997 parashikon që me rastin e nostrifikimit nuk do të ketë kurrëfarë diskriminimi në bazë të racës, të ngjyrës së lëkurës, të hendikepimit të gjuhës, të besimit, të bindjes politike apo të bindjes tjetër, të prejardhjes nacionale, etnike apo shoqërore dhe të përkatësisë pakicës kombëtare, dhe se nuk duhet të merren në konsiderim ato rrethana "që nuk janë meritore për kualifikimin, për të cilin kërkohet nostrifikimi". Për të siguruar këtë të drejtë, shteti është i detyruar të përgatisë dispozita përkatëse për vlerësimin e lutjes për njohjen e kualifikimeve vetëm në bazë të dijeve dhe aftësive të fituara. Procedurat dhe kriteret që shfrytëzohen gjatë njohjes së kualifikimeve duhet të jenë "transparente, koherente dhe të sigurta".

Neni IV - alineja 1 i Konventës për palët nënshkruese gjithashtu parashikon njohjen e kualifikimit të fituar në vende të tjera, përveç në qoftë se "nuk konstatohet se ekziston një dallim thelbësor ndërmjet kushteve të përgjithshme të inkuadrimin në sistemin universitar të vendit ku është fituar kualifikimi dhe të vendit në të cilin kërkohet njohja e tij".

Neni IV - alineja 5 thotë: "Ajte ku certifikatat për shkollën e mbaruar në shtetin nënshkrues në të cilin janë fituar, sigurojnë kyçjen në sistemin shkollor universitar vetëm në kombinim me provimet diferenciale plotësuese si parakusht për kyçje, palët e tjera nënshkruese një trajtim të tillë mund ta kushtëzojnë po me të njëjtat kërkesa apo të ofrojnë alternativë në suaza të sistemeve të veta arsimore, për t'u plotësuar këto kushte plotësuese". Secili shtet nënshkrues është i detyruar që njërit nga forumet tek i cili është depunuar Konventa tzi japë njoftime se do ta shfrytëzojë mundësinë nga neni IV- alineja 5, duke theksuar emrin e vendit nënshkrues ndaj të cilit kanë ndërmend ta bëjë një gjë të tillë dhe të ofrojë sqarime përkatëse.

Duke mos i shkelur dispozitat e neneve të tjera, Konventa parashikon mundësinë e kushtëzimit të njohjes së kualifikimeve përmes verifikimit paraprak të njohjes së mjaftueshme të gjuhës zyrtare" që për të rinjtë shqiptarë nuk do të paraqiste problem, pasi që në vazhdimësi e kanë mësuar gjatë shkollimit fillor dhe të mesëm. Sipas Konventës, njohja e kualifikimit të shkollimit universitar në vendet nënshkruese të Konventës do të thotë kyçje në studimet e mëtejme, përfshirë edhe doktoratën shfrytëzimin e titullit akademik dhe lehtësimin e konkurimit në tregun e punës.

Grupi Human Rights (Shtëpia Civile, Qendra e Bokës për Tolerancë, HLCM, Qendra Mediale e Grave, Qendra Europiane për të Drejtat e Pakicave, Parlamenti Rinor, HNVM dhe SKC, të udhëhequra nga përvojat rajonale dhe në radhë të parë nga përvojat e Bosnjes e Hercegovinës, rektorit dhe Senatit të Universitetit i dërgoi propozimin e tekstit të Parimeve themelore për njohjen e diplomave të fituara në botën e jashtme, në të cilin theksohet domosdoshmëria që Universiteti i Malit të Zi (UMZ) të mundësojë që një numër i madh i të rinjëve të cilët dijet dhe përvojat e veta i fitojnë jashtë RMZ, të bëjë në mënyrë më efektive, më fleksibile dhe më të drejtë njohjen e të gjitha diplomave dhe tzu bëjë thirrje njërive të veta organizative dhe Ministrisë Kompetente që të kontribuojnë në lehtësimin e procedurës së

njohjes së diplomave dhe në këtë mënyrë të shpejtojnë punësimin, zhvillimin dhe përparimin vetjak dhe përcaktimin e të rinjve që të mbesin për të krijuar në atdheun e vet RMZ. Gjithashtu, UMZ, duke i kushtuar rëndësi standardeve dhe të respektojë dhe të kontribuojë në avancimin e rrethanave në të cilat ndodhen shtetasit Malazezë të cilët arsimimin universitar e kanë kryer në gjuhën e vet amtare dhe të marrë iniciativë për nxjerrjen e ligjit të ri më fleksibil që do të rregullojë lëndën e njohjes së diplomave.

Përktheu: Fran Djokaj

IME NA SVOM JEZIKU

U Crnoj Gori već godinama postoji dobra infrastruktura za primjenu prava na nesmetan izbor i korišćenje ličnog imena, kao i njegov zapis na sopstvenom jeziku u službenim aktima i javnim ispravama. Međutim, iako mnogo manje nego ranijih godina, pripadnici nacionalnih manjina i dalje nailaze na nerazumijevanje i opstrukciju javnih službenika. Potrebno je promovisanje novih, privremenih i olakšavajućih, mjera kojima bi se otklonile posljedice kršenja ljudskih prava u prošlosti kada je u pitanju lično i familijarno ime.

Ustav RCG omogućio je da u opštinama u kojima većinu ili značajan dio stanovništva čine pripadnici nacionalnih manjina u službenoj upotrebi budu i njihovi jezici i pisma. Ustav garantuje slobodu izražavanja nacionalne pripadnosti, kulture i upotrebe svog jezika i pisma i pred državnim organima. Lokalna samouprava prepoznaje se kao pravo građana i organa lokalne samouprave da uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima na temelju sopstvene odgovornosti i u interesu lokalnog stanovništva. U skladu sa Ustavom, međunarodnim pravnim aktima i posebnim zakonom, opština je dužna da obezbijedi uslove za zaštitu i unapređenje manjinskih prava. Osim u Ulcinju, albanski jezik je odnedavno službeni i u opštini Plav. Skupština opštine Bar odbila je inicijativu da se i u tom gradu, s obzirom na znatan procenat Albanaca u lokalnom stanovništvu, omogući službena upotreba albanskog jezika. U ulcinjskom parlamentu rasprave i diskusije vode se na albanskom i crnogorskom/srpskom jeziku. Ali, prema riječima sagovornika iz same lokalne uprave, skupštinski materijal se štampa samo na crnogorskom, odnosno srpskom jeziku. Zakon o ličnom imenu predviđa da se lično ime upisuje na jeziku koji je u službenoj upotrebi, kao i da pripadnici nacionalnih manjina lično ime mogu upisati na svom pismu. Predviđena je i kazna zatvora za prekršaj odgovornog lica koje u javnoj ispravi i službenoj knjizi odredi ili promijeni ime na način suprotan odredbama ovog zakona.

* Objavljeno u listu *Građanin*, br. 34, novembar 2004, rubrika "Ljudska prava", str. 28 i 29.

Birački spisak vodi se za područje lokalne samouprave. Pa ipak, nije predviđena mogućnost njegovog vođenja na jezicima nacionalnih manjina. U Zakonu o ličnoj karti nema izričitih odredbi koje se odnose na pripadnike nacionalnih manjina. Krivični zakonik Crne Gore, između ostalog, za kršenje ljudskih prava i sloboda (garantovanih opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, ratifikovanim međunarodnim dokumentima) na temelju razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti i etničkom porijeklu predviđa kaznu do pet godina zatvora. Prema Zakonu o krivičnom postupku, u sudovima na čijem području žive pripadnici nacionalnih manjina u upotrebi su i njihovi jezici i pisma. Stranke, svjedoci i drugi učesnici u krivičnom postupku imaju pravo da u postupku upotrebljavaju svoj jezik. Ukoliko se postupak ne vodi na jeziku tog lica, obezbijediće se usmeno prevođenje uz pomoć tumača, uključujući i prevođenje pisanog dokaznog materijala. Ako je u službenoj upotrebi i jezik nacionalne manjine, predviđeno je da sud službene akte dostavi pripadnicima manjina na njihovom jeziku, kojim su se služili u toku postupka. Okrivljenom koji je u pritvoru, na izdržavanju kazne ili na izvršenju mjere bezbjednosti u zdrastvenoj ustanovi, dostaviće se prijevod službenih akata na jeziku kojim se služio u toku postupka. Kada je riječ o međusobnoj komunikaciju sudova i ukazivanju međusobne pravne pomoći, predviđeno je da se službeni akti, koji su sastavljeni na jeziku nacionalne manjine a upućuju se sudu u kome taj jezik nije u službenoj upotrebi, prilažu uz prijevod na jeziku koji je u službenoj upotrebi. Do sada nijesam uspio zabilježiti slučaj vođenja prekršajnog i krivičnog postupka na jeziku nacionalne manjine. Radna verzija zakona RCG o slobodama i pravima nacionalnih manjina, koja je dobila pozitivno ekspertsko mišljenje Savjeta Evrope, predviđa da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodan izbor i korišćenje ličnog i porodičnog imena i imena svoje dece, kao i na upisivanje tih imena u matične knjige i lična dokumenta na sopstvenom jeziku i pismu.

Deklaracija UN o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih ili jezičkih manjina ističe pravo pripadnicima nacionalnih manjina na privatnu i javnu upotrebu sopstvenog jezika, slobodno i bez miješanja drugih, ili bilo kog oblika diskriminacije. Države potpisnice Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, među kojima još uvijek nije Srbija i Crna Gora, preuzimaju obavezu da uklone, ako to već do sada nijesu učinile, svako neopravdano ugrožavanje, isključivanje, ograničavanje ili nepovoljan tretman u oblasti upotrebe regionalnog ili manjinskog jezika,

čiji bi cilj bio da obeshrabri ili dovede u pitanje njegovo održavanje i razvoj. Usvajanje posebnih mjera u korist regionalnih ili manjinskih jezika, kojima se teži uspostavljanju jednakopravnosti između onih koji koriste ove jezike i ostatka stanovništva, ili koje uzimaju u obzir njihove specifične uslove, ne može se smatrati aktom diskriminacije protiv onih koji koriste jezike koji su u dominantnoj upotrebi. Prema Povelji, države su dužne da obezbijede da njihovi službenici upotrebljavaju regionalne ili manjinske jezike u kontaktima sa građanstvom i licima koja ih koriste. Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina države ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da koristi svoje prezime i ime na manjinskom jeziku. U Preporukama iz Osla o pravu nacionalnih manjina na upotrebu sopstvenog jezika, koje su kreirane od strane najpozvanijih eksperata, advokata i analitičara manjinskih prava, ističe se da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da koriste svoja lična imena na maternem jeziku, u skladu sa svojom tradicijom i jezičkim pravilima. Ova imena moraju biti službeno priznata i organi vlasti moraju da ih koriste. Isto tako, i privatne ustanove, kao što su kulturna udruženja i poslovne firme koje su osnovali pripadnici nacionalnih manjina, moraju uživati ista prava u pogledu svojih imena.

Greške iz knjige rođenih

Minira Paljević iz Ulcinja ističe da su vlasti u posljednje vrijeme počeli da upisuju imena onako kako ona i treba da budu napisana, ali ranije to nijesu radili. Njeno ime nije napisano na albanskom jeziku na ličnoj karti, pa po isteku važnosti postojeće planira tražiti ispravku. Minira kaže da poznaje dosta lica koje imaju sličan problem.

Do sredine 90-ih godina prošlog vijeka, u Odjeljenju bezbjednosti u Ulcinju za izdavanje ličnih dokumenata korišćena je isključivo ćirilčna pisaća mašina.

Hajredin Kovači iz Vladimira ističe da problem sa netačnim navođenjem ličnog imena počinje onog trenutka kada se deca upisuju u matične knjige rođenih. “Deca se rađaju u Baru i ranije se često događalo da im izvodi budu ispisani ćirilicom, a znate da albanski jezik ne poznaje ćirilicu i da ima 6 slova kojih nema u latinici. Govorili su da nekog našeg slova nema na ćirilčnoj mašini, pa ga nijesu ni kucali. Nijesu davali da se lično ime ispisuje

kako treba, već samo onako kako piše u izvodu. Mora se paziti kada se deca prijavljuju kod matičara. Tu treba biti oprezan i tražiti da se ime napiše što prikladnije, a ne onako kako se izgovara. Za slučaj mog sina Valona morao sam da im napišem njegovo ime, pa sam tražio da umjesto Valjon, znači sa 'lj', napišu Valon. Slično sam postupio i u slučaju kćerke Elire.”

Kovači ističe da ranije Albanci ni prezimena nijesu mogli pisati na svom jeziku i da je njegov otac tek 1977. godine vratio prezime Kovači, umjesto prethodno određenog Kovačević. Kaže da je u posljednje vrijeme počelo izdavanje ličnih karata sa imenima napisanim na maternjem jeziku. "Mislim da se situacija popravila od 2000/01, a vidio sam kod mog komšije da je dobio ličnu kartu ispisanu na albanskom jeziku. Njemu je ime Lola, ali se na albanskom jeziku piše Lloola. Tamo su se čudili što će mu toliko slova 'l' i 'o' u imenu. Imam i prijatelja kojem je ime u ličnoj karti ispisanu sa albanskim 'č'. Ipak, ono od ranije mnogo se ne mijenja. Ljudi ne idu na sud da izvrše izmjene, treba dosta taksi da se plati. Ja sam treba da promijenim dva slova u sopstvenom imenu.”

Aktivista nevladine organizacije “Novi horizonti” Nazif Velić, iz Ulcinja, ističe da problem sa pisanjem imena i dalje postoji. “Obrazovaniji roditelji su uporniji i uspiju da imena dece upišu u knjigu rođenih onako kako treba. U većini slučajeva nemaju volje da se raspravljaju i ubjeđuju sa službenicama. Građani su počeli da mijenjaju svoja imena. Nakon dobijenog rješenja, bez ikakvih problema se dobijaju lične karte. Procedura košta oko 20 eura. I u mom prezimenu treba zamijeniti ‘ć’ sa ‘q’.”

Devla Zeković, matičarka u Skupštini opštine Cetinje, potvrđuje, na temelju svog radnog iskustva, da se građani albanske i romske nacionalnosti često susreću sa problemom netačno unesenih imena u službene knjige. “Greška nije do matičara, jer on vrši prepis iz dokumentacije dobijene iz bolnice u kojoj je dijete rođeno. Ulcinjanke se porađaju u Baru, kao i na Cetinju. Kad bi neko po rođenju djeteta došao za izvod iz matične knjige rođenih, mi bismo ga slale u MUP, koji treba da donese rješenje o ispravci i onda da to unesemo u knjige. Građani bi se često bunili, iako to nije bila naša krivica. Danas je problem izražen naknadnim upisom iz inostranstva đe deca obično nose strana imena i đe roditelji insistiraju da se ime upiše onako kako treba, što naravno i radimo. Sada smo kompjuterizovani, pa svi izvodi idu latinično. I tu ima problema, pošto naš printer slovo ‘đ’ štampa kao ‘dj’. Građani često mole da im izvode kucamo na mašini sa slovom ‘đ’.”

Odborniku u Skupštini opštine Podgorica Vasilju Siništaju, koji je iskoristio mogućnost postavljanja odborničkog pitanja, odgovoreno je da na području opštine Podgorica nema nijedan slučaj upisa ličnog imena na albanskom, kao maternjem jeziku. Ovaj podatak odbornik Siništaj je iznio na sastanku crnogorskih NVO aktivista za ljudska prava sa predstavnicima Savjetodavnog komiteta za primjenu okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, održanom 2. oktobra 2003, u Podgorici.

Neophodno je da javni službenici na lokalnom nivou iskažu više strpljenja i senzibiliteta prema ovom pitanju. Takođe bi bilo dobro da vlasti promovišu kratkoročne mjere, kojima bi svim zainteresovanim građanima, bez ikakvih troškova, bila pružena prilika i mogućnost za ispravku netačnih navoda u ličnom ili familijarnom imenu.

Slučaj Vere Lazari

Alбанка Vera Lazari sa Cetinja, profesorka albanske književnosti, već devet godina čeka posao. Zbog odličnog poznavanja službenog jezika i grada u kojem živi, posebno se interesovala za zapošljenje u državnim institucijama iz oblasti kulture koje se nalaze na Cetinju, koje su, inače, pod ingerencijom Ministarstva kulture. Prvo je odbijena u Državnom arhivu Crne Gore, a potom i u Centralnoj narodnoj biblioteci, koja sabira knjižni fond i na albanskom jeziku. U kolektivu trenutno nema zapošljenih lica albanske nacionalnosti, niti onih koji poznaju albanski jezik. Prilikom razgovora, Lazarijeva mi je saopštila da se uredno prijavila na konkurs, misleći da zadovoljava sve uslove, posebno računajući na potrebu države da lice sa odgovarajućom spremom i znanjem radi na poslovima bibliotekarske djelatnosti na jezicima manjinskih naroda. Umjesto nje, primljena su lica od kojih nijedno ne poznaje albanski jezik, a neki, prema izjavi svjedoka, nemaju ni traženu stručnu spremu. Čelnici Centralne narodne biblioteke, s kojima sam razgovarao, nijesu sporili potrebu za prijem lica sa znanjem albanskog jezika. Odbijanje prijema Lazarijeve objasnili su finansijskim razlozima i nemanjem jasnih instrukcija iz Ministarstva kulture. Izrazili su spremnost da je prime čim im Ministarstvo kulture za to obezbijedi sredstva. Nijesu bili upoznati ni sa obavezom odgovarajuće zastupljenosti manjinskih naroda u javnim institucijama. Raniji sekretar Ministarstva kulture saopštio mi je, prilikom razgovora o ovom slučaju, da nije upoznat sa konkursnim

nepravilnostima, kao i da rješenje problema vidi u prijemu Lazarijeve u radni odnos "čim u penziju ode jedna radnica biblioteke". Do danas, Vera Lazari nije dobila zvaničan odgovor od CNB, niti su joj vraćena dokumenta kojima se prijavila na konkurs. Lica primljena u decembru 2003, po osnovu pripravnčkog programa, dobila su stalno zaposljenje.

Koliko je biblioteka, kao javna ustanova kojom se obezbjeđuje slobodan pristup informacijama i idejama, značajna za njegovanje i očuvanje identiteta manjinskih naroda, govore i Smjernice Savjeta Evrope o knjižnom zakonodavstvu i politici u Evropi. U njima se ističe zaštita knjižnog nasljeđa u cilju "prikupljanja nacionalne kolekcije, kako bi se sačuvala, razvijala i budućim generacijama prenijela nacionalna kultura". Političkim tijelima država članica preporučuje se stvaranje "pravnih i finansijskih uslova koji će garantovati građanima nesmetan pristup kulturnim, naučnim, obrazovnim i socijalnim informacijama pomoću biblioteka...". Smjernice Savjeta Evrope naglašavaju značaj "usluga biblioteke kao neophodnih u podržavanju i razvoju demokratije", a definišući principe za razvijanje knjižnog fonda, između ostalog ističu: "Trebalo bi obezbijediti materijal za manjine na njihovom vlastitom jeziku i koji se tiče njihove kulture. Uz to, trebalo bi da kolekcije biblioteke široj zajednici predstavljaju kulture manjina." Biblioteke bi svoje usluge morale omogućiti svim građanima, bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, religiju, kulturu, političku pripadnost, starost, fizičku ili mentalnu slabost, pol ili seksualnu orijentaciju. Neophodno je, shodno tom principu, osigurati kvalitet servisa u samim ustanovama.

PITANJA DISKRIMINACIJE I MANJINSKE SAMOUPRAVE U CRNOJ GORI

Diskriminacija na osnovu etničkog porijekla ne doprinosi ostvarenju ciljeva kakvi su društvena i ekonomska stabilnost, solidarnost i kohezija, visok nivo zapošljenosti i socijalne zaštite, podizanje nivoa životnog standarda i kvaliteta življenja... Bilo koja vrsta diskriminacije ugrožava razvitak Crne Gore kao prostora vladavine pravde, bezbjednosti i slobode.

Procjenjivanje činjenica iz kojih se može zaključiti da postoji direktna ili indirektna diskriminacija, pitanje je kojim se bave državni organi, političke i nevladine organizacije, mediji. Kao sredstvo utvrđivanja diskriminacije najčešće se koriste i statistički podaci, a oni trenutno ipak pokazuju da nacionalne manjine u Crnoj Gori, uključujući i Albance, nijesu ostvarili potrebno, očekivano i djelotvorno učešće u javnim poslovima na državnom i lokalnom nivou.

U crnogorskom društvu bi trebalo unaprijediti dijalog između društvenih partnera, kao dijalog sa nevladinim organizacijama, a sve u cilju proučavanja različitih oblika diskriminacije kao i borbe protiv njih.

Dijelovi izlaganja na dijalog večeri koji se odnose na obrazovanje, kulturu, medije, javne isprave, ovom prilikom su izostavljeni, budući da su već pomenuti kroz druge tekstove.

Samouprava

Pitanje samouprave, odnosno njenih teritorijalnih ili neteritorijalnih rješenja, vremenom će, po svojoj prilici, dobijati na aktuelnosti.

* Na Dijalog večeri u NDC Crna Gora, održanoj 7. aprila 2005, učestvovali su gospoda Ferhat Dinoša (DUA) i Ljuiđ Škrelja (DPS), poslanici u Skupštini RCG, kao i moja malenkost, kao istraživač kršenja ljudskih prava i voditelj Škole ljudskih i manjinskih prava. Ovde nijesam prezentovao one dijelove izlaganja na dijalog večeri koji se tiču obrazovanja, kulture, medija i javnih isprava, jer su već pomenuti kroz druge tekstove. Događaj su pratili dnevници *Vijesti* i *Dan*, od 8. aprila 2005; FHP Dokumentacija.

Neteritorijalna rješenja su korisna za očuvanje i razvoj identiteta i kulture nacionalnih manjina, a najkorisnija su kada je grupa geografski rasijana. Teritorijalna rješenja predstavljaju upravljanje na različitim teritorijalnim nivoima. Suština je da bi te nove administracije trebalo da odgovaraju specifičnim istorijskim i geografskim okolnostima. Funkcije centralnih vlasti odnose se na nivo odbrane, spoljne i makroekonomske politike, carina; centralne i regionalne vlasti dijele funkcije u pitanjima poreza, sudstva, turizma i transporta; autonomne uprave rješavaju pitanja obrazovanja, kulture, upotrebe manjinskog jezika, policije, životne sredine, planiranja prostora, prirodnih resursa, ekonomskog razvoja, stanovanja, zdravstvene i socijalne zaštite.

Manjinsku samoupravu u Crnoj Gori treba ustanoviti posebnim zakonom, koji se ne može donositi, a posebno mijenjati, kao ostali zakoni, odnosno on zahtijeva snažniju i veću parlamentarnu i društvenu podršku.

Samouprava u stvari predstavlja odgovor na težnje gotovo svake manjine da dobije svoju državu – u svijetu je, inače, 22 puta više manjina nego što je međunarodno priznatih država.

Primjer Alanda*

Aland predstavlja kompleks demilitarizovanih ostrva, koji je u sastavu Republike Finske, a 95% stanovništva su Šveđani. Formalno, ova zemlja ne poznaje postojanje nacionalnih, već samo jezičkih manjina. Autonomija Alanda djelotvorno funkcioniše gotovo 80 godina, a danas važeća rješenja rezultat su kontinuiranog procesa njihovog razvijanja i unapređivanja tokom pomenutog perioda. To govori u prilog uvjerenju da treba krenuti od okvirnih i minimalnih rješenja, koja će se u svojoj primjeni, funkcionisanju i potrebama dalje nadograđivati i širiti opseg. Aland je podijeljen na 16 opština od kojih, prema podacima iz 2000. godine, najmanja broji svega 130 stanovnika.

Koje su temeljne karakteristike autonomije Alanda?

- Potpuna dominacija švedskog jezika – finski se samo fakultativno izučava, dok je, recimo, engleski jezik obavezan.
- Švedski jezik dužni su da koriste i funkcioneri Republike Finske na teritoriji pokrajine. Na istom jeziku odvija se prepiska između organa pokrajine i organa centralne vlade. Država je dužna da za svoje službenike organizuje kurseve švedskog jezika.

* Na ovom ostrvu sam boravio dva puta, kao gost tamošnjeg Instituta za mir.

- Prema zakonu, lica koja su maturirala ili diplomirala na Alandu, a nedovoljno znaju finski jezik, imaju pravo da se upišu i diplomiraju na dvojezičnim fakultetima i višim školama.
- Široka sloboda u vođenju unutrašnje politike.

Iako je spoljna politika u nadležnosti centralne vlade, pokrajina nije bez uticaja na međunarodne odnose Finske. To se ogleda kroz:

- predlaganje zaključenja određenih međunarodnih sporazuma;
- pravo da detaljno bude informisana o toku određenih pregovora sa drugim državama;
- pravo da učestvuje, u određenim situacijama, u tim pregovorima;
- nemogućnost da određeni sporazumi stupe na snagu bez saglasnosti građana ostrva.

Zahvaljujući svojoj autonomiji, Aland je zastupljen u Nordijskom savjetu, regionalnoj međunarodnoj organizaciji koja podstiče saradnju između parlamenata i vlada nordijskih zemalja.

Prilikom ulaska Finske u EU, tražena je saglasnost Zakonodavne skupštine Alanda zbog toga što se dio nadležnosti i ovog parlamenta prenosi na Uniju. Finska je, kao i EU, prilikom pregovora za pridruženje prepoznala i uvažila određene specifičnosti ovog područja, pa su, recimo, biračko pravo, bavljenje biznisom i kupovina nekretnina na ostrvima, ostale rezervisane samo za lica koja su sa Alanda.

I pored mnoštva dobro postavljenih stvari, i dalje se vodi debata o tome da li da Aland dobije jednog od ukupno 16 poslanika na koje Finska ima pravo u Evropskom parlamentu.

Još neki primjeri autonomije Alanda:

- Aland ima stalnog predstavnika u svim parlamentarnim tijelima na kojima se diskutuje o EU.
- Svako finsko ministarstvo ima službenika odgovornog za pitanja koja se tiču Alanda.
- Vlada Alanda ima specijalnog savjetnika u Misiji Finske u Briselu.
- Porezi, takse i carine su jedinstveni i idu u budžet Finske, iz kojeg se, srazmjerno učešću stanovništva Alanda u ukupnoj strukturi stanovništva Finske, vrši odgovorajući povraćaj sredstava. Ta su se sredstva do 1991. morala striktno namjenski trošiti, ali od te godine autonomne vlasti imaju slobodu u daljoj raspodjeli.

- Aland ima pravo da dobije subvencije za pokrivanje vanrednih troškova, posebno za sprečavanje ili otklanjanje ekonomskih poremećaja koji naročito utiču na Aland, te za saniranje posljedica elementarnih nepogoda.
- Aland ima svoju zastavu, koja se može isticati na trgovačkim, turističkim i ribarskim brodovima.

Specifičnost ove autonomije je i u tome što postoji kategorija regionalni državljanin, ili zavičajnost, na osnovu koje sva lica sa Alanda na pasošu imaju i riječ Aland. Svi regionalni državljani oslobođeni su vojne obaveze. Posjedovanje, odnosno neposjedovanje zavičajnosti nosi velike posljedice. Prije svega – pravo da se bira i bude biran, pravo na kupovinu nekretnina, pravo na bavljenje privrednom djelatnošću. Sva državna zemlja na ostrvima pripada Alandu, a ne Finskoj, kao i imovina koja ostaje iza umrlih lica bez nasljednika.

Alandski model nije gotovo nigdje drugo uspješno primijenjen: ni u regulisanju položaja Foklandskih ostrva, ni u redefinisaju statusa Latvije, Litvanije i Estonije u odnosu na Sovjetski savez, ni u rješavanju problema autonomije hrvatskih Srba, ni u definisanju statusa Kosova.

Konačno, model autonomije zavisi od podneblja, mentaliteta, historijskih prilika, specifičnosti, tradicije, dužine autonomije i samouprave, kao i aktuelnog trenutka.

Hrvati u Crnoj Gori

Primjena Okvirne Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u Crnoj Gori*

UČEŠĆE HRVATSKE MANJINE U LOKALNIM JAVNIM POSLOVIMA

Član 73 Ustava Crne Gore pripadnicima nacionalnih i etničkih grupa garantuje pravo srazmjerne zastupljenosti u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, koja je sastavni dio Ustavne povelje Državne zajednice Srbija i Crna Gora, ističe pravo pripadnika manjina na određeni broj mandata u skupštini države članice i Skupštini Srbije i Crne Gore, polazeći od principa neposredne reprezentacije, kao i na odgovarajuću zastupljenost u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave.

Prema ratifikovanoj Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, Crna Gora treba da omogući nacionalnim manjinama djelotvorno učešće u socijalnom, političkom i ekonomskom životu. Ova konvencija predstavlja minimalni, obavezujući okvir, koga bi države trebalo da se drže kako bi stvorile uslove za zaštitu i unapređenje prava nacionalnih manjina. U Deklaraciji UN o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih, vjerskih i jezičkih manjina kaže se da pripadnici manjina imaju prava da efektivno učestvuju u javnom životu.

Hrvatska nacionalna manjina ni u jednoj opštini u Crnoj Gori ne čini većinu. Pripadnici ovog naroda svoju najveću brojnost ostvaruju na području Boke Kotorske, koja predstavlja njihovo istorijsko i kulturno središte. Ovu etničku grupu su najviše pogodile posljedice ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, ispoljene kroz brojne pritiske, prijetnje i iseljenja.

Pripadnici hrvatskog manjinskog naroda, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, najveću brojnost su ostvarivali u opštinama Tivat 23,1%, Kotor

* Objavljeno u *Hrvatskom glasniku*, glasilu Hrvata Crne Gore, br. 11, septembar-oktobar 2004, str. 22 i 23, i u listu *Građanin*, br. 33, oktobar 2004, rubrika "Ljudska prava", str. 26 i 27. Tekst je postavljen i na veb- sajtu dubrovačke kancelarije East West Instituta, www.regional-portal.com.

7,23%, Herceg Novi 2,3%, Budva 1,21%, Bar 0,51%, Podgorica 0,4%, Danilovgrad 0,25%, Cetinje 0,23%, Ulcinj 0,21%, Nikšić 0,15% i Berane 0,11%. Prema popisu iz 1991, bilo ih je 6.244 ili 1,01%. Prema nedavno objavljenim rezultatima prošlogodišnjeg popisa stanovništva, došlo je do određenih promjena. Tako je Hrvata danas u Crnoj Gori ukupno 6.811 ili skoro 1,1%. Po opštinama, u odnosu na ukupan broj stanovnika u njima, u Tivtu čine 19,54%, Kotoru 7,68%, Herceg Novom 2,42%, Budvi 1,12%, Baru 0,65%, Podgorici 0,42%, Ulcinju 0,38%, Danilovgradu 0,28%, Cetinju 0,27%, Nikšiću 0,18% i Beranama 0,13%. Upoređenjem posljednjeg popisa sprovedenog u Austrougarskoj monarhiji, 1910. godine, i posljednjeg popisa u Crnoj Gori, lako je zaključiti da se procenat Hrvata u opštinama Boke smanjio gotovo dva puta.

Srbi i Crnogorci u etničkoj strukturi opštine Tivat učestvuju sa 29,95% odnosno 35,19%, Bošnjaci sa 0,27%, Romi i Egipćani sa 0,41%, Muslimani sa 1,14%, Albanci sa 1,06% i Hrvati sa 19,54%. Što se tiče vjeroispovijesti, prema popisu stanovništva iz 1991.godine, u Tivtu je bilo 2.994 ili 26,2% građana katoličke vjere, pravoslavnih 5.659 ili 49,5% i islamske vjere 359 ili 3,14%. Od ukupnog broja vjerskih objekata na području opštine, 75% su katoličke crkve. Lokalni službeni jezik je srpski.

Gradonačelnik Tivta, izabran na nedavnim neposrednim izborima, crnogorske je nacionalnosti. Pošto nijedna stranka nije osvojila većinu potrebnu za formiranje vlasti, i proces konstituisanja parlamenta značajno kasni. Nijesu verifikovani mandati svih odbornika, a odluka gradonačelnika o izboru članova svog kabineta, glavnog opštinskog administratora i lokalnih sekretara još uvijek nije dobila potrebnu saglasnost opštinske skupštine. U ranijem sazivu, prije proljetnih izbora 2004. godine, predsjednik i sekretar Skupštine opštine bila su lica crnogorske nacionalnosti, dok su oba potpredsjednika opštine bila iz redova hrvatskog naroda. Od ukupno 31 odbornika, njih 8 ili 25,8% bili su Hrvati. Prije oktobra 2002. godine, SO je imala 12,5% odbornika hrvatske nacionalnosti. Do maja 2004. godine Hrvati su pokrivali 20% ukupnog broja sekretarskih mjesta u lokalnoj upravi. Od 66 lica zapošljenih u organima uprave, njih 26 su Hrvati, ili 39,4%. Prema podacima Ministarstva pravde iz 2000. godine, u organima uprave bilo je zapošljeno 35% službenika hrvatske nacionalnosti. Kada je riječ o lokalnim inspeksijskim službama, Hrvati čine 10% zapošljenih inspektora. Od ukupno pet javnih ustanova i preduzeća, lica hrvatske nacionalnosti su na dužnostima predsjednika Upravnog odbora i direktora JU "Sportska dvorana". Hrvati čine 33% članstva Upravnog odbora

komunalnog preduzeća i 26,15% ukupnog broja zapošljenih, odnosno 66% članstva u Upravnom odboru JP "Vodovod i kanalizacija" i 46% zapošljenih. U Centru za kulturu i Informativnom centru, Hrvati čine 35%, odnosno 18% zapošljenih. 64,7% od ukupnog broja zapošljenih u vatrogasnoj jedinici lica su hrvatske nacionalnosti.

Načelnik Odjeljenja bezbjednosti Tivat g. Bukilica istakao je da mu je, od kada je na toj funkciji, cilj da se u OB Tivat ostvari puna lokalna i regionalna zastupljenost, kako bi se kroz to postigla odgovarajuća zastupljenost svih naroda koji žive u Tivtu i Boki. Kako je naglasio, Hrvata ima u kriminalistici, policiji, a najviše u upravnim poslovima. Prema podacima Ministarstva za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa iz 2002. godine, Hrvati čine 40,7% od ukupnog broja zapošljenih u tivatskoj policiji.

Direktor Doma zdravlja i njegov pomoćnik lica su crnogorske nacionalnosti. Srbi i Crnogorci zajedno čine 63,22% od ukupnog broja zapošljenih, dok je Hrvata, prema podacima iz 2002. godine, bilo manje od 20%. Hrvatske nacionalnosti je 33,33% zapošljenih u područnoj službi Centra za socijalni rad. Predsjednik i sekretar Opštinskog odbora Crvenog krsta lica su crnogorske, odnosno srpske nacionalnosti. Hrvati čine 17% zapošljenih u dječjem vrtiću "Bambi". Nema Hrvata na dužnosti direktora neke od osnovnih škola, kao ni srednjoškolskog centra. U O.Š. "Drago Milović" Hrvati čine 21,5%, a u O.Š. "Branko Brnić" u Radovićima oko 5% zapošljenih u kolektivu.

Direktorka filijale Fonda PIO Crne Gore u Tivtu je Hrvatica. Među zapošljenima u Elektrodistribuciji Tivat, poslovnoj jedinici Pošte Crne Gore i TK Centru, Hrvati učestvuju sa 32%, 15% i 9%. U HTP "Mimoza" od ukupnog broja zapošljenih, 40% su Hrvati. Devedesetih godina prošlog vijeka, Hrvati su činili više od 50% zapošljenih u Mornaričko-tehničkom remontnom zavodu "Sava Kovačević". U AMD "Pionir" u Tivtu Hrvati čine 42,85% zapošljenih.

U etničkoj strukturi opštine Kotor Hrvati učestvuju sa 7,68%, Srbi i Crnogorci sa 46,81% odnosno 30,91%, Muslimani sa 0,46%, Romi i Egipćani sa 0,3%, koliko i Albanci. Opštinski službeni jezik je srpski. Prema popisu iz 1991. godine, blizu 13% građana Kotora je bilo katoličke vjeroispovijesti.

Predsjednik opštine je Crnogorac. Potpredsjednici i sekretar Skupštine opštine lica su crnogorsko, odnosno srpske nacionalnosti. Od ukupno 33 odbornika SO Kotor, hrvatske je nacionalnosti njih 12%. U Komisiji za izbor

i imenovanja SO Kotor Hrvata je 20%, u Komisiji za propise 14,3%, dok je 40% članova Komisije za vjerska pitanja hrvatske nacionalnosti. U Odboru za društvene djelatnosti jedan je član Hrvat, čime čini 20% ukupnog sastava; isto je i u Odboru za stambeno-komunalne djelatnosti. U Odboru za privredu i finansije takođe je 20% članstva hrvatske nacionalnosti. U Odboru za urbanizam i mandatsko-imunitetskoj komisiji nema članova Hrvata. U sedmočlanom žiriju za dodjelu gradskih priznanja jedan je član hrvatske nacionalnosti. U desetočlanoj opštinskoj komisiji dva su člana albanske i jedan hrvatske nacionalnosti (10%). Na čelu opštinskog Sekretarijata za finansije i privredu nalazi se Hrvat, čime čini 14,3% od ukupnog broja opštinskih sekretara. Prema podacima iz 2002. godine, Hrvati su u ukupnom broju lokalnih službenika učestvovali sa oko 9%.

U Kotoru nema Hrvata na dužnostima direktora lokalnih ustanova i preduzeća. Direktor JP "Vodovod i kanalizacija" je lice katoličke vjeroispovijesti. Predsjednik Upravnog odbora Javnog komunalnog preduzeća Kotor je Hrvat. U Savjetu Direkcije za uređenje i izgradnju Kotora Hrvati čine 12,5% članstva.

Prema podacima Ministarstva prosvjete i nauke Republike Crne Gore, školske 2001/02. godine OŠ "Njegoš" pohađalo je ukupno 485 učenika sljedeće etničke strukture: Hrvata 4,33%, Srba 9,7% i Crnogoraca 48,24%. U ukupnoj strukturi zapošljenih u ovoj školi Hrvati su činili više od 10%. OŠ "Nikola Đurković" u Radanovićima, školske 2001/2002. godine nije imala registrovanih učenika hrvatske nacionalnosti, s tim što je gotovo 30% učenika odbilo da se nacionalno izjasni. U OŠ "Veljko Drobnjaković" oko 5% zapošljenih je hrvatske nacionalnosti. Od ukupnog broja učenika, 4% je hrvatske nacionalnosti. U OŠ "Savo Ilić" u Dobroti, školske 2001/2002. godine 4% učenika se izjasnilo da pripada hrvatskoj manjini. U ukupnoj strukturi zapošljenih Hrvati su činili oko 3%. U OŠ "Ivo – Lola Ribar" na Prčanju, Hrvati čine 15% učeničke populacije. Oko 14,3% zapošljenih pripadnici su manjinskih naroda.

Prema rješenjima iz zakona o slobodama i pravima nacionalnih manjina, koji bi Skupština Crne Gore trebalo da usvoji do kraja godine, nacionalne manjine imaju pravo na odgovarajuću zastupljenost u javnim službama, organima javne vlasti i lokalne uprave. Prema ovom zakonu, hrvatski jezik bi trebalo da postane službeni u Kotoru i Tivtu, a odbornički saziv skupština opština Herceg Novi i Budva morao bi biti upotpunjen sa hrvatskim predstavnicima, pri čemu će biti neophodna dopuna opštinskih statuta.

ZADNI FRONT MRŽNJE

Kao istraživač kršenja ljudskih prava, često sam imao sam priliku da se sretmem sa diskriminacijom prema pripadnicima hrvatske manjine. Slučajevi koje ovdje navodim predstavljaju incidente kojima sam prisustvovao lično, primjere do kojih sam došao putem informacija iz štampe, ili kroz rad organizacija za zaštitu ljudskih prava.

Problemi pripadnika hrvatske manjine počeli su u vrijeme sukoba u bivšoj Jugoslaviji, a postali naročito ozbiljni tokom rata u Hrvatskoj. Hrvati u Boki doživljavali su prijetnje, dobijali otkaze na poslu i trpjeli diskriminaciju prilikom zapošljavanja. Iseljavanje je bila samo posljedica ovih pojava. Prema procjenama predstavnika hrvatske manjine, u toku sukoba u bivšoj Jugoslaviji, opštine Kotor i Tivat napuštilo je oko 300 hrvatskih porodica. Podaci do kojih je došao prof. dr Josip Pečarić govore da se samo iz Tivta u Hrvatsku doselilo više od 300 osoba, među kojima je i sedam ljekara specijalista.

Prema pisanju tadašnje crnogorske štampe, bilo je i inicijativa da se sprovede “popis praznih kuća” u Tivtu kako bi se u njih iselile izbjeglice iz Hrvatske. Te pokušaje, i uopšte ratno-huškačku politiku prema Hrvatima u Boki, posebno su osuđivali LSCG i SDP, koje su imale snažno uporište među hrvatskom zajednicom.

Pritisci na pripadnike hrvatske manjine tokom posljednjih pet godina manje su izraženi, ali se prijetnje i napadi na imovinu i dalje dešavaju. Policija i pravosudni organi do sada nijesu pokazali dovoljnu odlučnost da gone i kažnjavaju vinovnike, iako se radi o incidentima u kojima je ispoljena krajnja etnička netrpeljivost.

Maltretiranja na poslu, prijetnje iseljenjem i uznemiravanja

Branko Pean (1954) je jedno vrijeme bio načelnik Odjeljenja odbrane u Tivtu. Od 1991. godine, pod formom različitih reorganizacija službe raspoređivan je na poslove neprimjerene njegovom iskustvu i kvalifikacijama. Na mjesto

* EWI Regional portal, 26. avgust 2004. godine, i list *Građanin*, br. 32, septembar 2004, str. 20 i 21.

referenta u Centru odbrane Herceg Novi raspoređen je septembra 1998. godine, đe je imao krajnje neodgovarajuće uslove rada. Odmah po početku NATO intervencije dobio je rješenje o suspenziji. Pean ističe da u svemu što mu se se događa od 1991. presudnom smatra svoju nacionalnu pripadnost.

Mirjana Nikolić iz Tivta više od 20 godina je radila u Remontnom zavodu, i to na najodgovornijim dužnostima i imajući pristup povjerljivim informacijama. Po izbijanju rata u Hrvatskoj, počela su maltretiranja na poslu, koja su 1994. godine završila dobijanjem otkaza. Dvije godine nakon toga, raspisan je konkurs za njeno radno mjesto. Iako je bila jedina koja se prijavila, nikada nije dobila zvaničan odgovor.

Božidar Nikolić (1946) se sjeća da je s početka rata za Dubrovnik otvoreno proklamovan cilj da se što više Hrvata natjera da napušti svoje domove. Dobijanje anonimnih pisama i telefonske provokacije bili su svakodnevica. U to vrijeme, prema njegovom iskazu, iz Tivta se odselilo više od 200 ljudi.

Mila Franović-Martinović (1952), iz Kotora, dobila je u januaru 2002. godine anonimno pismo u kome, između ostalog, piše da "su svi iz Škaljara u stvari pokatoličeni Srbi, ... od vas je genocidna rimokatolička crkva napravila mutante, odnosno vještačke Hrvate, ... najviše ustaša-koljača je bilo upravo odatle..."

Prema kazivanju Vedrana Miloševića (1955), Hrvata iz Kotora, često se dešavalo da se na vratima kuća Hrvata iz Boke ostavljaju anonimna pisma različite sadržine, od prijetećih do "informativnih i dobronamjernih".

Neda Pasković je na svom poslu, u preduzeću "Montenegroekspres" u Budvi, u periodu od 1994. do 1998. godine doživljavala česte prijetnje i uznemiravanja zbog svoje nacionalne i vjerske opredijeljenosti. Oktobra 2003, u razgovoru koji sam sa njom vodio u okviru svog istraživanja, gospođa Pasković mi je, između ostalog, rekla: "Uznemiravanja i vrijeđenja su se odigravala brojnim telefonskim pozivima na poslu i kod kuće, kao i slanjem fax-poruka, koje i danas imam sačuvane. Obraćala sam se upravi preduzeća i policiji, ali bez uspjeha. Te postupke su pravdali neuračunljivošću osobe koja ih je pisala. Imala sam utisak da nisam dobrodošla u ovom društvu. Godinama su me premještali sa jednog na drugi posao. Iz razloga egzistencijalne prirode, pravim kolače i prodajem na pijaci. Išla sam i kod tadašnjeg predsjednika DPS-a Đorđija Pribilovića, da ga pitam da li ovo znači da poslije 30 godina života u Budvi treba da se odselimo odavde. Rekao mi je da nam ne može pomoći i da je najbolje ići linijom manjeg otpora, pa čak ako to podrazumijeva i odseljenje."

NVO aktivistu Ivana Staničića, iz Tivta, marta 2002. godine uznemiravao je i preko telefona mu prijetio izvjesni Milovan Tujković. Govorio mu je “da nevladine organizacije, sprovodeći demokratiju u Crnoj Gori, čine sve samo da bude manje Srba i pravoslavaca” i “da su brojne porodice iz Tivta izmislile razloge da se isele iz Boke, da bi se po Hrvatskoj predstavljale kao prognaničke”. “Ubjeđivao me je da u Crnoj Gori ne može biti Hrvata, da su dvojica najvećih ustaša NDH bili crnogorski i hercegovački Hrvati i da mi je najbolje, ako ću i dalje da propagiram sve ovo kao i do sada, da se odselim za Hrvatsku, jer on neće dozvoliti da zbog mene u Crnoj Gori dođe do krvoprolića. Nakon prijave policiji, uznemiravanja su prestala.”

Joška Paskovića je, na raskrsnici kod budvanske pekare, 23. avgusta 2003. godine napao najbliži komšija, nanijevši mu teške tjelesne povrede zbog kojih je u bolnici u Meljinama imao operaciju na licu i glavi. Pasković mi je, novembra 2003. godine, ispričao: “Prijetio nam je riječima da će nas pobiti. Ničim nijesmo izazvali ovakvo njegovo ponašanje. Jednostavno nas čovjek ne podnosi. Mrzi nas. Mislim da je razlog što smo Hrvati, katolici. Želi da nas istjera odavde. U policiji nam nijesu mnogo vjerovali, sve dok nijesu vidjeli o kakvim se povredama radi. Rekli su mi da čuvam ljekarske nalaze.” Pred Osnovnim sudom u Kotoru FHP je zastupao Paskovića. Postupak je okončan, ali presuda još nije objavljena.

Grupa radnika Mornaričko-tehničkog remontnog zavoda “Sava Kovačević” u Tivtu, koju su činila lica uglavnom hrvatske nacionalnosti, otpuštena je iz službe u Vojsci Jugoslavije zbog angažovanja u rezervnom sastavu crnogorskog MUP-a za vrijeme NATO intervencije. Na ulaznoj kapiji Zavoda stajala je naredba direktora: “Svi radnici koji su u rezervnom sastavu MUP-a RCG ne mogu ući u RZ.” Po propisima, raspored vojnih obveznika vršili su vojnoteritorijalni organi, koji su vodili računa isključivo o interesima Vojske Jugoslavije. U to doba pripadnici MUP-a RCG za njih su bili “izdajnici”, pa je nemoguće bilo očekivati da adekvatno vode računa o potrebama crnogorske policije. Otpušteni radnici su se žalili vojnim pravosudnim organima i Saveznom sudu, od kojeg nijesu dobili nikakav odgovor. U međuvremenu, sve koji su bili angažovani u policiji crnogorski MUP je otpustio kao tehnološki višak. Danas je većina njih nezapošljena i bez redovnih primanja. Kabinet crnogorskog predsjednika je, u julu 2004. godine, pokazao interesovanje da doprinese rješavanju ovog slučaja, ocjenjujući da se mora naći način da se radnici vrate onamo odakle su otpušteni. MUP Crne Gore ima veliku

moralnu obavezu prema ovim licima, jer su mu pristupila u teško vrijeme, time potpuno dovodeći u pitanje svoju profesionalnu karijeru.

Nacionalistički grafiti i oglasi

U noći 19.marta 2003. godine, na fasadi Šumskog gazdinstva u Kotoru osvanuo je grafit "Ubij, zakolji, da Hrvat ne postoji". Policija nije našla autore prijeteće poruke, tako da je incident ostao još jedan u nizu nekažnjenih napada na etničkoj osnovi. Svi odbornici Skupštine opštine Kotor bili su jedinstveni u osudi nacionalističkog grafita.

U dnevniku *Vijesti* 1.aprila 2003. godine objavljen je oglas o prodaji zemljišta u ribarskom mjestu Bigovo, opština Kotor, uz naznaku da može biti prodat samo pravoslavcima. Anonimni prodavac mi se pravdao da nije nacionalista, ali da je, zbog komšija, koje su "jako tradicionalne", morao ograničiti prodaju, ističući da ga niko nije upozorio da ne može objaviti takav oglas. Crnogorski helsinški komitet i Hrvatsko nacionalno vijeće mladih osudili su ispoljavanje etničke distance.

Napad na ekipu Hrvatske televizije

Ekipa HRT-a je početkom aprila 2002. godine boravila u Bokokotorskom zalivu. Nepoznati počinioci su, 6.aprila, polomili lijevi retrovizor, razbili staklo i izgrebali lijevu stranu službenog vozila HRT-a, na kojoj je bila naljepnica sa oznakom te medijske kuće. U službenoj zabilješci povodom prijave podnesene Odjeljenju bezbjednosti u Kotoru, nema ni riječi o tome da se radi o vozilu HRT-a. Konstatuje se da se "NN lice udaljilo u nepoznatom pravcu i da na licu mjesta nijesu pronađeni tragovi".

Odugovlačenje sa izdavanjem ličnih isprava

Psihološkinja Jadranka Kubat, porijeklom iz Zadra, od 1981.godine živi stalno u Baru, đe je zasnovala porodicu i ima dvoje dece. Sva dokumenta bivše SFRJ, izdata od strane mjerodavnih organa u Baru, uredno je imala. Po isteku važnosti pasoša SFRJ, 1993. godine podnijela je zahtjev za izdavanje pasoša SRJ, koji do danas nije riješen.

Kathrine Crvelin je imala višegodišnji problem sa dobijenjem lične karte i pasoša. Pošto je sa suprugom Marijom, vojnim licem, 1991. godine iz Splita došla u Tivat, odmah je dobila tivatsku ličnu kartu. U međuvremenu,

proglašena je SRJ i nastao je problem zamjene starih sa novim ličnim kartama. I pored podnijetog zahtjeva, već postojeće lične karte i, u međuvremenu dobijenog, državljanstva SRJ, crnogorski je MUP odbijao uvažiti zahtjev – sve do ljeta 2002. godine, kada je nakon obraćanja organizacija za zaštitu ljudskih prava MUP-u, problem pozitivno riješen.

Ivan Žegura, pomorac iz Tivta, čekao je pune četiri godine da mu crnogorski MUP vrati pasoš, oduzet zbog učešća u saobraćajnom udesu u kojem je smrtno stradalo jedno lice. Kao pomorcu, pasoš mu je bio neophodan za odlazak na brod i održavanje porodice.

Nedjeljka Sindik (1970), iz Tivta, čekala je više od godinu dana da joj tivtavska policija izda vozačku dozvolu. Ovlašćeni službenik se, prema njenim riječima, uvijek pravdao da "čeka da iz Podgorice dođu neki papiri". Sličan problem imao je i Tripo Sindik (1974), pomorac iz Tivta, koji je tri mjeseca čekao na dobijanje saobraćajne dozvole, iako procedura zamjene zakonski ne traje duže od 15 dana.

Diskriminacija zbog upotrebe sopstvenog pisma

Dražen Perak (1982) je, kao učenik srednjoškolskog centra "Mladost" u Tivtu, imao je obavezu da izradi dnevnik praktične nastave iz predmeta elektrotehnika. Po njegovom mišljenju, rad je bio kvalitetan i otkucan na računaru, kako bi bio uredniji i pregledniji. Prema riječima mladog Peraka, predmetni nastavnik je predati rad bačio u ćošak učionice, uz komentar da ne valja "zbog toga što je napisan latinicom, umjesto ćirilicom". Kada se vratio iz škole, Dražen je ispričao ocu šta mu se dogodilo. Na nekom od sljedećih časova nastavnik mu je upisao minimalnu pozitivnu ocjenu, opet ne pogledavši rad.

Divljanje navijača

Nakon održane vaterpolo utakmice između reprezentacija Srbije i Crne Gore i Hrvatske, 15.juna 2003. godine, na ulicama Tivta, Budve i Podgorice zabilježeno je slavlje sportskih navijača. Branko Pean je istraživaču kršenja ljudskih prava o događanjima u Tivtu ispričao sljedeće: "Hrvatski živalj u Tivtu ponovo je bio meta 'sportskih navijača'. Formirala se kolona automobila, koja se kretala po dijelovima grada đe je koncentrisan hrvatski živalj, pjevajući i uzvikujući 'Ubij, zakolji, da Hrvat ne postoji', 'Umrite, ustaše', 'Biće mesa, krvi i salate, klačemo Hrvate', 'Dobili smo ustaše'. Njihovo divljanje po Tivtu

trajalo je nekih dva sata. Policija nije preduzela ništa da spriječi kršenje javnog reda i mira i garantira sigurnost svim građanima.” BCT iz Tivta je ocijenio da su “takozvani sportski navijači u Crnoj Gori sport shvatili kao priliku za potkusurivanje prošlosti i priliku da iskažu svoju bliskost sa nacionalnim zabludama, avetima prošlosti i ratnim zločinima. U Budvi je kolona navijača građanima upućivala jako uznemirujuće izjave, koje su posebno prepoznali oni koji se osjećaju Hrvatima”. Ovim povodom, političke (HGI) i nevladine organizacije uputile su protest državnim i lokalnim organima. MUP Crne Gore je u svom saopštenju ocijenio "da kod sportskih navijača nije zabilježeno neprimjereno i neuobičajeno ponašanje".

Branko Pean (Tivat) je, 9. oktobra 1999. godine, zadobio lakši potres mozga i povredu arkade kada ga je, prema njegovoj izjavi, nakon utakmice Hrvatska-Jugoslavija, napao 26-godišnji M.Kovačević iz Tivta. U toku i nakon ove utakmice, gradom je odjekivala pucnjava, a čuo se i par jačih detonacija, nakon čega su gradom kružile motorizovane kolone navijača, uzvikujući: “Đe ste sada, ustaše”, “Izađite, ustaše”, “Milo, ustašo”, “Milo, Turčine”, “Jebemo vam majku ustašku”. Jednim ranijim sličnim povodom, Peanu je u dvorište porodične kuće bačen dinamit. Sjutradan je, u tuči pred organom za prekrašaje, Pean kažnjen kao saučesnik, a njegovom sinu Tončiju, koji ga je pokušao zaštititi, određena je mjera pojačanog nadzora.

Nedolično ponašanje navijača registrovano je i 15. februara 2004, prilikom vaterpolo utakmice između "Primorca" i zagrebačke "Mladosti". Dio domaćih, kotorskih navijača, tzv. "Beštija", noseći majice s likom Radovana Karadžića, skandirao je parole tipa "Ubij, zakolji, da Hrvat ne postoji". Inače, znatan dio postavke "Primorca" čine igrači hrvatske nacionalnosti.

Slični primjeri zabilježeni su i na utakmicama hercegnovskog "Jadrana", i tada je lokalni odbor SDP-a oštro reagovao.

Povodom čestih incidenata na sportskim događajima, koji su se nastavili i u 2005. godini, kod Uprave za omladinu i sport Vlade RCG inicirao sam donošenje zakona o sportskom navijanju, kojem bi se prilagodili i interni akti sportskih klubova i njihovih navijačkih grupa.

Slučaj u Radio Kotoru

Početakom 2003. godine, bivši direktor Radio Kotora tražio je od svojih saradnika da među građanima Dubrovnika urade anketu o slušanosti srpsko-crnogorske muzike. Naime, nekadašnji saradnik Radio Kotora, Nikola Dončić,

imao je ideju da sa građanima Dubrovnika uradi anketu o prekograničnoj saradnji. Međutim, direktor je insistirao na tome da se provjeri slušanost jugoslovenske muzike u Dubrovniku, ističući "da ukoliko oni ne slušaju našu, neće ni on na talasima Radio Kotora puštati hrvatsku muziku". Prema riječima Dončića, kasnije je od tonaca tražio da manje puštaju hrvatsku muziku.

Gotovo do sredine 90-ih, muzika hrvatskih izvođača bila je zabranjena za emitovanje na većini crnogorskih, javnih, radio i TV stanica. Među rijetkim izuzecima bili su Radio Antena M i Radio Cetinje.

Slučaj Zlatana Peraka

Hrvat iz Tivta Zlatan Perak je, vršeći zakonsku obavezu svakog građanina da prijavi saznanja o mogućem postojanju nekog krivičnog djela, sredinom oktobra 1999. godine, putem pisma objavljenog u nedeljniku *Monitor*, ukazao na uzurpaciju javnog zemljišta. Po privatnoj tužbi, 2000. godine, Osnovni sud u Kotoru ga je osudio i kaznio novčanom kaznom zbog krivičnog djela klevete. Po njegovoj žalbi, Viši sud u Podgorici slučaj je vratio na ponovno suđenje. U ponovljenom procesu 2002. godine, kotorski sud je, bez saglasnosti privatnog tužioca, izvršio preinačenje krivičnog djela i Peraka, umjesto za klevetu, kako je u svojoj tužbi tražio privatni tužilac, osudio za uvredu.

Slučaj Sbutega

Predstavnici Kulturnog centra u Kotoru nijesu dozvoli don Branku Sbutegi da govori na promociji knjige i otvaranju izložbe posvećene Majki Terezi, održane 20. decembra 2003. godine. Vlasnica izdavačke kuće "Plavi jahač" iz Beograda, Nataša Marković, koja je bila inicijator događaja, rekla mi je: "Kulturni centar nam je ustupio galeriju. Pet minuta pre otvaranja predstavnica centra me je obavestila da Sbutega ne može da govori. Nisam mogla da razumem zašto ne može. Ukazala sam da se radi o svešteniku crkve kojoj je Majka Tereza pripadala i osobi koja se sa njom susretala. Nije uvažila moje sugestije. Rekla je samo: 'Ovo je naša kuća i mi odlučujemo ko će govoriti.'" Sbutega je ocijenio da je razlog zabrane njegovog pojavljivanja nebitan. "Nebitan je razlog i način. Ovakva se odluka ne može opravdati. Zar nekome ko je unajmio prostor treba da dođe vlast i kaže mu – zelenokosi ne smiju govoriti. Ovo je fašizacija. Vlast ne može da upotrebljava svoju moć i da diskriminiše nekog zbog iznošenja mišljenja."

Suočavanje s prošlošću podrazumijeva ispravljanje brojnih nepravdi*

POSljedICE DISKRIMINACIJE PO OSNOVU POLITIČKOG I NACIONALNOG OPREDJELJENJA MORAJU BITI ISPRAVLJENE

Grupa radnika Mornaričko-tehničkog remontnog zavoda "Sava Kovačević" u Tivtu, koju čine većinom lica hrvatske nacionalnosti, otpuštena je iz službe u Vojsci Jugoslavije zbog angažovanja u rezervnom sastavu crnogorskog MUP-a za vrijeme NATO intervencije.

Sam slučaj je vezan za tadašnje političke prilike u Crnoj Gori i Srbiji i direktna je posljedica zaoštrenih odnosa između crnogorskih vlasti i Miloševićevog režima u Beogradu.

U razmatranju slučaja otpuštenih radnika treba imati na umu da je kompletan vojni sistem na području Republike Crne Gore bio pod neposrednom kontrolom savezne administracije, na čelu sa Miloševićem, kao vrhovnim komandantom i predsjednikom Savezne republike Jugoslavije. S druge strane, Vlada Crne Gore je nastojala ojačati Ministarstvo unutrašnjih poslova, pripremajući ga za mogućnost ugrožavanja "bezbjednosne i političke stabilnosti". Kada je proglašeno ratno stanje, vlasti u Podgorici su odbile da stave crnogorsku policiju pod jedinstvenu kontrolu vojnog vrha, odnosno vrhovne komande. U nekoliko navrata, u više crnogorskih opština registrovani su incidenti u kojima su pripadnici jugoslovenske vojske i crnogorske policije bili na granici konflikta.

Prema iskazima žrtava i svjedoka, sa kojima sam razgovarao istražujući ovaj slučaj, na ulaznoj kapiji Remontnog zavoda u Tivtu stajala je pismena

* Objavljeno u dnevniku *Publika*, 5.april 2004, rubrika "Društvo", str. 8, i na Regionalnom web-portalu kancelarije East West Instituta u Dubrovniku, 2. aprila 2004.

Povodom obraćanja zvaničnicima Crne Gore i Državne zajednice Srbija i Crna Gora, o ovom slučaju pisale su podgoričke *Vijesti*, 22.jul 2004, rubrika "Društvo", str. 7.

naredba tadašnjeg direktora: “Svi radnici koji su u rezervnom sastavu MUP-a RCG ne mogu ući u RZ”.

Prema propisima, raspored vojnih obveznika vršili su vojno-teritorijalni organi, koji su isključivo brinuli o interesima Vojske Jugoslavije. Oni su, u to doba, pripadnike crnogorskog MUP-a tretirali kao “izdajnike”, pa je bilo nemoguće očekivati da adekvatno povedu računa i o potrebama crnogorske policije.

Otpušteni radnici, Klep Miša, Medved Krešimir, Golub Antoša, Gojić Boško, Petković Željko, Garbin Tomislav, Garbin Srđan, Živković Danijel, Radović Jvan, Damjanović Milorad i Džemail Dragan, žalili su se vojnim pravosudnim organima i Saveznom sudu, od kojeg nijesu dobili nikakav odgovor.

U međuvremenu, sve koji su bili angažovani u policiji, crnogorski MUP je otpustio kao tehnološki višak. Danas je većina njih bez zaposlenja i redovnih primanja. Smatraju se povrijeđenim i dodatno diskriminisanim s obzirom na to da nije vođeno računa o njihovom slučaju i njegovoj pozadini, kao ni o standardu o djelotvornom učešću pripadnika nacionalnih manjina u javnim poslovima, uključujući i policiju.

MUP Crne Gore ima veliku moralnu obavezu prema ovim licima jer su mu pristupila u teško vrijeme, potpuno dovodeći u pitanje svoju profesionalnu karijeru.

Odgovornost prema njima ima i Državna zajednica, odnosno Vojska Srbije i Crne Gore, iz čije su službe otpušteni isključivo zbog svojih opredjeljenja, za koja sami kažu da su bila razumna, poštena i dobronamjerna.

Grupa za ljudska prava iz Podgorice nedavno je pozvala crnogorske i zvaničnike Državne zajednice da učine sve kako bi se ispravila nepravda prema ovim licima i otklonio očigledan državni propust.

Neprihvatljivo je da neko strada samo zbog svog nacionalnog, političkog i, ako hoćete, crnogorskog državnog opredjeljenja. Takođe je neprihvatljivo da, ni nakon stabilizovanja crnogorsko-srpskih odnosa i transformacije Vojske Jugoslavije, ni na koji način ne bude obeštećen za grubo kršenje svojih ljudskih prava i vrijeđanje ljudskog dostojanstva.

Ovaj slučaj se odnosi na proces suočavanja sa našom neposrednom prošlošću i njegovo konačno pozitivno zatvaranje ne bi bilo samo politički gest, već i izraz svijesti i opredjeljenja za diskontinuitet sa sramnom prošlošću..

Grupa za ljudska prava očekuje posebnu diskusiju o ovom slučaju na

Vrhovnom savjetu odbrane, kao i odgovarajuću reakciju Ministarstva odbrane. To bi moglo doprinijeti povratku povjerenja u Vojsku Srbije i Crne Gore i pomoći izgradnji novog i modernog imidža i kredibiliteta – kako vojske, tako i organa Državne zajednice i država članica.

Romi i Egipćani u Crnoj Gori

Primjeri diskriminacije zajednica Roma i Egipćana u Crnoj Gori*

LJUDI SA MARGINA

Ovaj pregled primjera kršenja ljudskih prava Roma i Egipćana u Crnoj Gori treba, u stvari, da posluži kao podsjetnik na prepreke koje stoje na putu punoj integraciji ovih zajednica u crnogorsko društvo. Posljednje dvije godine obilježene su značajnim napretkom u pogledu unapređenja njihovog statusa i razvijanjem sve intenzivnije saradnje između vladinih institucija, NVO sektora, međunarodnih organizacija i stranih donatora.

Problem sa sahranjivanjem u Crnoj Gori

Problem sahranjivanja pripadnika romske manjine prisutan je gotovo u svim sredinama đe žive Romi. Zahvaljujući angažovanju lokalnih romskih udruženja, Skupština opštine Nikšić je, ljeta 2003. godine, donijela odluku o formiranju romskog groblja. Međutim, do danas nije ništa preduzeto da se dodijeljena lokacija privede namjeni, postavi odgovarajuća ograda i onemogućí korišćenje tog prostora za ispašu stoke. Prilikom proširenja cetinjskog gradskog groblja, nije se vodilo računa o potrebama i običajima građana islamske vjeroispovijesti, tako da se oni danas uglavnom sahranjuju u Podgorici ili Baru. Sličan problem postoji i u Tivtu, Kotoru, Herceg Novom i Budvi.

Diskriminacija pri raspodjeli hrane

Familije Beriša, Jolaj i Salihí, sa ukupno 33 člana, od kojih dvadesetoro dece, ljeta 2001. godine, radi očuvanja mira i lične sigurnosti morali su napuštití raseljenički kamp u Beranama, u kojem su bili uredno prijavljeni i boravili od 15.jula 1999. godine. Smjestili su se u Podgorici, na Vrelima Ribničkim, u dijelu kampa đe uglavnom žive Egipćani iz Đakovice, sa kojima se poznaju još od vremena života na Kosovu. Iako svi posjeduju dokumenta,

* Objavljeno u listu *Građanin*, br. 37, maj 2005, str. 18-21.

od dana dolaska u Podgoricu ne primaju ni elementarnu humanitarnu pomoć. Prilikom distribucije hrane, članovi ovih familija, među kojima ima i teških invalida, kao i ostali stanovnici kampa stanu u red, ali ne dobiju ništa. Kako mi je rekao Hjura Jolaj (1942), komšije iz kampa im ne pomažu "jer nemaju dovoljno hrane ni za sebe". Familije preživljavaju tako što sakupljaju bačeno voće i povrće sa pijace i obavljaju fizičke poslove.

Siromaštvo kao prepreka za bavljenje sportom

Mladi Bajruš Beganaj (1986) iz Ulcinja postiže odlične rezultate u sportu. Trenira karate, pojedinačno je treći u Crnoj Gori, a 2002. godine njegov klub je bio crnogorski vicešampion. Ispričao mi je da sam mora da snosi putne troškove odlaska na takmičenja, što njemu, kao i drugim Romima, predstavlja ozbiljno ograničenje.

Romi i Egipćani u opštini Ulcinj

Mnogi Romi i Egipćani, ali i druga izbjegla lica sa kojima sam razgovarao, ukazali su na neodgovarajuće postupanje lokalnog povjerenstva za raseljena lica prema njima. Neki ističu da im opštinske vlasti nijesu isplatile nadoknade za prijem kosovskih izbjeglica. Penzioner Bajram Beganaj (1948) primio je u svojoj kući 37 lica sa Kosova i, kako ističe, nije mu isplaćena "bilo kakva nadoknada od novca za tu namjenu primljenog od međunarodne zajednice."

Zahvaljujući podršci IRD-a i angažovanju lokalnih organizacija koje rade sa Romima, 2004. godine je otvoren centar – odjeljenje za opismenjavanje i podsticanje kreativnosti kod romske djece.

Romski aktivisti ističu da su im lokalne vlasti obećale dodjelu kancelarije za rad, kao i da ih, posebno uoči izbora, posjećuju predstavnici raznih političkih partija "dijeleći im šampone".

Slučaj Radmile Selimović iz Podgorice

Romkinju Radmilu Selimović, iz Podgorice, prilikom prelaska ulice Mitra Bakića (kod autobuske stanice), 16. jula 2003. godine, udario je kombi čiji je vozač, prema njenim kasnijim saznanjima, pobjegao sa lica mjesta. Osvijestila se tek u bolnici. Nakon pet dana, i pored teških povreda (u predjelu karlice, prelom gornje i donje strane pubične kosti i povrede po čitavom tijelu), Radmila je puštena na kućno liječenje. Dugo nije uopšte mogla da hoda, a

kako novca za prevoz nije imala, nije redovno odlazila na potrebne kontrole. Početkom avgusta 2003. godine. podgorički FHP je tužiocu Osnovnog suda u Podgorici podnio krivičnu prijavu protiv NN lica koje je Radmili nanijelo teške tjelesne povrede. Ubrzo su Sudu dostavljene i dopunske informacije – izjave svjedoka i fotografije sa lica mjesta, koje bi mogle mnogo pomoći u rasvjetljavanju slučaja. Komandir saobraćajne policije Centra bezbjednosti, Jovica Rečević, saopštio mi je avgusta iste godine da policija radi na otkrivanju počinoca nezgode. Do kraja 2004. godine, niko iz policije nije kontaktirao ni sa Radmilom, ni sa nekim iz njene familije.

Slučaj Muse Gašaja iz Podgorice

Policija je, početkom februara 2004, na Cvijetinom brijegu u Podgorici zaplijenila kombi vozilo sa stranim tablicama, kojim je upravljao Musa Gašaj (1982) iz Podgorice. Gašaj je posjedovao vozačku i saobraćajnu dozvolu, kao i punomoćje da može upravljati vozilom, koje se vodi na ime njegove supruge. Policijaci koji su obavljali kontrolu saopštili su mu “da im je vozilo sumnjivo, kao i on sam” i naložili da vozi za patrolnim kolima. Gašaj je u stanici policije dao izjavu i dobio zapisnik o oduzetom vozilu. Rečeno mu je da će provjera biti gotova za tri do četiri dana. Zajedno sa drugim dokumentima, oduzeta mu je i vozačka dozvola. Gašaj se svakodnevno interesovao za ženino vozilo, ali mu je uvijek saopštavano da čekaju neku novu potvrdu iz Beograda. U ime Grupe za ljudska prava, početkom marta 2004. godine obratio sam se ministru policije. Tom prilikom sam istakao da se toliko čekanje može odraziti na status njegove supruge Višnje Adžović; ona je na legalnom privremenom radu u SR Njemačkoj i godišnji odmor dobijen od poslodavca već joj je istekao. Ona i dalje čeka da joj se vrati vozilo s kojim treba da otputuje u SR Njemačku. Bračni par Gašaj ima dvoje maloljetne dece, a Višnja, pored nezapošljenog supruga, održava i dva brata, koji su lica sa hendikepom, pa bi sve u familiji ozbiljno pogodio gubitak njenog posla. Lica sa kojima sam ovim povodom razgovorao žale se na često preduge procedure, neizvjesnost i nedobijanje relevantnih informacija. Takođe ističu da su romska nacionalna pripadnost i brojni stereotipi, koji, nažalost, u Crnoj Gori i dalje postoje u odnosu na ovu zajednicu, imali određeni uticaj u ovom slučaju. U obraćanju ministru policije skrenuo sam pažnju na to da se u Crnoj Gori vozi na stotine automobila sa stranim tablicama, ali se ona ipak ne oduzimaju njihovim

vlasnicima, niti se dešava da se pravim vlasnicima provjeravanjem nanosi tolika šteta. Šef kabineta ministra policije obavijestio me je, sredinom marta 2004. godine, da su uvažili navode iz pisma i da će vozilo već istog dana biti vraćeno vlasnicima.

Bacanje dimne bombe u izbjegličkom kampu u Podgorici

U ime stanovnika izbjegličkog naselja na Vrelima Ribničkim u Podgorici, podgorički FHP podnio je tužiocu Osnovnog suda u Podgorici krivičnu prijavu protiv NN počinioca, zbog krivičnog djela izazivanja opšte opasnosti. Naime, u romskom izbjegličkom naselju, tzv. Kampu I, u večeri 21. decembra 2002. godine, bačena je bočica gasa iz koje se širio dim oštrog i neprijatnog mirisa. Bočicu je, izašavši iz parkiranog automobila, bačila jedna muška osoba, čiji opis nije bilo moguće dobiti jer se događaj odigrao pod okriljem mraka. Raseljenici koji su se tu našli počeli su da se guše i plaču. Poslije ovog događaja, nekoliko raseljenika, uglavnom Egipćana sa Kosova, moralo je zatražiti ljekarsku pomoć zbog gušenja, kašlja, nadraženosti nosa i ostalih disajnih organa, a bilo je i povraćanja i krvarenja iz nosa. Na lice mjesta izašao je jedan uniformisani policajac, kasnije inspektor MUP-a, koji je "bočicu" odnio sa sobom, obećavši da će slučaj biti ispitan.

Međuetničke tenzije u Nikšiću

U nikšićkom socijalnom naselju u blizini rudnika registrovao sam, u dva navrata, ozbiljne probleme u odnosima između Crnogoraca i Srba i pripadnika zajednica Roma i Egipćana. Incidenti su obično imali sasvim bezazlene povode – dječju galamu ili preglasnu muziku. Završavali su se kamenovanjem, ili prijetnjama paljenjem kuća porodice Naziraj, upućenim od strane njihovih komšija, uglavnom srpske nacionalnosti, psovanjem "majke ciganske", pozivanjem na linč i zahtjevom vlastima da se Egipćani isele iz njihovog kraja. U toku istraživanja incidenta od 19. marta 2003, jedna od građanki pravoslavne vjeroispovijesti s kojom sam razgovarao kazala je: "Nećemo da živimo sa njima. Ne pričaju ni naš jezik. Đeca ih čuju kako govore, pa primaju njihove riječi. Žalila mi se učiteljica da mi dijete izgovara neku albansku riječ." Miodrag Čanović, koji je u vrijeme izgradnje naselja bio potpredsjednik nikšićke opštine, o ovom slučaju mi je rekao: "U toj grupi ljudi koji se žale ima ekstremista i nas je toga strah. Po meni, rješenje

je alternativna lokacija, ili da se pravoslavnima obezbijede novi stanovi. Kako ja imam utisak, oni neće da žive jedni pored drugih. Opština Nikšić, kao vlasnik zemljišta i objekata, dužna je da razriješi ovaj problem. Pošto se u slučaju Egipćana radi o drvenim objektima, mogli bi se dislocirati u dio naselja koji je kompletno romski.”

Drugi ozbiljan incident dogodio se 4. maja 2003, kada je 47 članova porodice Naziraj ponovo bilo predmet protesta okupljenih Srba i Crnogoraca, koji su zahtijevali da se Egipćani isele iz njihovog susjedstva. Jedan od razloga za pokretanje ponovnog protesta bilo je i saznanje da se jedan mladi Egipćanin zabavlja sa djevojkom crnogorske nacionalnosti. Građani su glasno vikali da će izeti pravdu u svoje ruke, da će sve politi benzinom i zapaliti, kao i da “Crnogorci, Srbi i Šiptari ne mogu živjeti zajedno”. Luka Damjanović, jedan od učesnika protesta, izjavio je: “Ništa nismo uspjeli za ova dva mjeseca, a situacija je sve gora. Sa njima se više ne može i neće živjeti. Mi smo voljni da im damo naše kuće i sve što je u njima, samo neka nama vlast obezbijedi da idemo odavde. Kad mi ovih dana deca završe školu, ja sa njima idem u izbjeglištvo. Svude smo išli. Vlast je strah da išta preduzme. Pominju nam Danilovgrad, a niko ne govori o našim pravima.” Duško Koprivica, načelnik Centra bezbjednosti, povodom incidenata mi je rekao sljedeće: “Ranije smo imali jedan zahtjev, vezan za preglasnu muziku. Radilo se o banalnoj uobičajenoj intervenciji, kakve imamo i u drugim naseljima i dijelovima grada. Tridesetak muškaraca, žena i deca, koji žive u naselju, tvrdili su da su im ugrožena prava, naročito deca – od strane Egipćana – i da traže da se ispuni, navodno ranije dato, obećanje da se oni isele. Po mom mišljenju, vjerovatnije je da im ne odgovara komšiluk nego da se radi o direktnoj ugroženosti. To je moj osjećaj, kao profesionalca. Osjetili smo naboj i procijenili da je ugrožen bezbjednosni faktor. Procjena se pokazala dobrom i ispravnom i spriječeno je da dođe do otvorenog sukoba pripadnika dvije etničke zajednice, sa čijim predstavnicima sam razgovarao. Rekao sam im u dva navrata da im je sudbina da žive zajedno, da se pomognu i razvijaju korektne komšijske odnose. Jasno sam rekao da nećemo dozvoliti da se dogodi Danilovgrad u Nikšiću i da je MUP organ koji garantuje javni red i mir i neće se baviti iseljavanjem i preseljenjem.”

Slučaj Rize Ahmetija

Januara 2003. godine, u Rožajama sam registrovao slučaj stradanja u saobraćaju pješaka Rize Ahmetija, Egipćanina, raseljenog lica sa Kosova (opština Istok). Ahmeti je, prema kazivanju njegovih prijatelja, dvije godine proveo u vojnom zatvoru u Nišu zbog navodnog ubistva dva oficira VJ. Amnestiran je i sa ostalim kosovskim zatvorenicima pušten iz zatvora. Prema zvaničnim informacijama iz policije, "lice je koristilo velike količine bensedina, kretalo se ivicom kolovoza u zoni Zelen i nađeno je pored puta, bez vidnih povreda nasilja. Lice je prvo odvezeno u Dom zdravlja u Rožajama, a potom u KBC u Podgorici, đe je u međuvremenu preminulo. Rodbina se pismeno izjasnila da ne sumnjaju da je u pitanju nasilna smrt i da ne žele obdukciju". Idriz Ahmeti, brat pokojnog Rize Ahmetija, potvrdio mi je da je policiji dao izjavu da ne moraju raditi obdukciju – "jer mi je bilo žao brata, a i znali smo svi da je udaren automobilom". Dr Zoran Jovančević, načelnik intenzivne njege u KBC-u, saopštio mi je: "Konstatovali smo teške povrede mozga, kontuziju mozga sa hematomima. Kontuzija mozga ne može nastupiti usljed pijenja sedativa i ta priča jednostavno ne pije vodu. Otkada je primljen do kada je, 2.01.2003, preminuo, nije dolazio svijesti. Nakon operacije, odmah je priključen na aparat za vještačko disanje. Ne bi trebalo da se tijelo može podići bez obavljene sudsko-medicinske obdukcije, odnosno bez odobrenja istražnog sudije." Obratio sam se i dr Miodragu Šoću, načelniku sudske medicine, koji mi je rekao: "Shodno zakonu, potražili smo nadležnog za taj slučaj, a to je istražni sudija iz opštine u kojoj se dogodio incident. Odgovorno mogu reći da smo postupili po svim pravnim normama i moguću odgovornost snosi isključivo istražni sudija. To vam mogu ponoviti i potvrditi bilo gdje. Lično sam mu napomenuo da se možda radi o nasilnoj smrti; odgovorio mi je jasno – puštaj leš. Znači, radilo se o naredbi istražnog sudije." Inače, postoje dvije vrste obdukcije: kliničko-patološka, za koju je potrebno odobrenje familije, i sudsko-medicinska, koja je obavezna i radi se zbog predmeta krivičnog djela.

Slučaj Vesne Adžović iz Kotora

Vesnu Adžović (1970), iz naselja Kavač, aprila 2002. godine policajci u Kotoru zadržali su u pritvoru "dok joj se muž ne prijavi policiji". Vesninog muža su, inače, već danima tražili. "Tog dana, policijaci su nekoliko puta

dolazili da mi traže muža. Poslije su me pozvali telefonom i rekli da dođem u SUP da bih podigla ličnu kartu. Međutim, nije se radilo o ličnoj karti, već su me stavili u pritvor dok mi se muž ne pojavi. Bunila sam se zašto mene hapse, kada ja nijesam ništa uradila. Odgovorili su mi: Zovi muža da dođe, treba samo da potpiše nešto, nećemo mu ništa raditi i neće ići u zatvor. Policijajci mi u zatvoru nijesu dali da vidim maloljetnog sina. Kazali su da nema potrebe jer je on veliki. Kada se muž pojavio, mene su pustili, a njega odveli u zatvor.”

Naselje Lovanja

Naselje Lovanja nalazi se u blizini tivatskog aerodroma, a administrativno pripada opštini Kotor. U tom naselju, od juna 1999. godine, u improvizovanim barakama napravljenim od drveta, kartona i lima, živi oko 25 romskih porodica, raseljenih sa Kosova. U naselju postoje dvije kuće sagrađene od čvrstog materijala i jedna baraka, poklon humanitarne italijanske organizacije, u kojoj je organizovan rad neformalnog vrtića. Naselje se nalazi na deponiji smeća, nema pijaće vode, struje i asfaltiranog puta. Stanovnici žive isključivo od sakupljanja i prodaje sekundarnih sirovina. Tokom 2001. i 2002. godine, registrovani su česti primjeri uznemiravanja, provociranja i gađanja kamenicama, pri čemu policija nije na odgovarajući način reagovala. Početkom 2002. godine, organizacija ERRC iz Budimpešte uputila je pismo tadašnjem crnogorskom premijeru i izrazila zabrinutost za položaj raseljenih Roma sa Kosova u naselju Lovanja. U pismu je naglašeno da se očekuje preduzimanje brzih mjera u cilju obezbjeđivanja adekvatnog smještaja, kao i druge neophodne pomoći, kako bi se omogućilo ostvarivanje osnovnih ekonomskih i socijalnih prava raseljenih Roma. Prema posljednjim informacija, životni uslovi u ovom naselju ostali su nepromijenjeni.

Odnos policije prema Romima

Pripadnici policije često su imali predrasude prema Romima, smatrajući ih “dežurnim krivcima” i “vječitim prestupnicima”. Tako jedan od stanovnika naselja Kavač (opština Kotor) kaže: “Bilo koja krađa ili problem koji se dogodi u Kotoru – policija uvijek dođe u naše naselje, hapse nas i drže u stanici po dva dana. Puste nas kada vide da nismo krivi.” Stanovnici naselja Palestina žale se da ih budvanska policija tretira kao dežurne krivce i da za svaku

provalu i krađu u Budvi policajci prvo dolaze u naselje da traže krivce. Tuzi Nedžada (1980), sezonskog radnika u JKP u Budvi, policija je, prema izjavama očevidaca, tukla nogama, rukama i pesnicama tako da poslije toga nije mogao da diše i hoda. Srećka Ramovića (1986) iz Podgorice, krajem septembra 2003. godine, pripadnici CB Podgorica su, u namjeri da ga natjeraju da prizna neke krađe, šamarali i rukama udarali po glavi. Pod jačinom udaraca nekoliko puta je pao sa stolice na kojoj je sjedio. Policajci i inspektori, udarajući ga, sramotili su mu "majku cigansku". Iako maloljetan, u pritvoru je držan dva i po dana, a onda je bez saslušanja sudije upućen u istražni zatvor u Spužu. Ni u Spužu nije dobio tretman na koji, kao maloljetno lice, ima pravo.

Eminija Destana (1980) iz Ulcinja, lice sa hendikepom raseljeno iz Lipnjana, policija je uz maltretiranje tjerala da prizna da je izvršio krivično djelo silovanja i krađe, i to u periodu za koji postoje jasni dokazi da je bio na liječenju u Institutu Igalo Policajac ga je ošamario i zabranio mu da dalje sakuplja sekundarne sirovine, od čije prodaje živi i izdržava familiju.

Nekoliko pripadnika Centra bezbjednosti Nikšić, 8. novembra 2002, mučili su dvojicu romskih dječaka raseljenih s Kosova, braću S.Š. i M.Š., pokušavajući da im iznude priznanje da su ukrali torbu iz nekih kola. "Skinuli su mi patike i tukli me pendrekom po tabanima i tijelu. Tako su tukli i mog brata. Plakali smo. Nakon što su nas razdvojili, inspektor je izvadio nož i stavio mi ga pod grlo, tražeći da priznam da sam ukrao torbu", kazao mi je S.Š. prilikom istraživanja ovog slučaja.

Da su predrasude i stereotipi o Romima kod zvaničnih službi i dalje na snazi, potvrđuje postupanje nikšićke policije, sredinom 2005. godine, kada je, zbog ubistva jednog starijeg građanina, privedena veća grupa romskih mladića. Pošteđeni su bili samo mladići iz nekoliko uglednijih romskih familija. Romi su pušteni na slobodu tek po saznanju da je jedno lice, neromske nacionalnosti, priznalo da je počinilo zločin zbog seksualnog zlostavljanja.

Pogrom Roma u Danilovgradu

U noći između 14. i 15. aprila 1995. godine, nekoliko stotina građana Danilovgrada potpuno su uništili romsko naselje Božova Glavica – u znak "odmazde" što su dvojica maloljetnih Roma silovali djevojčicu crnogorske nacionalnosti. Crnogorska policija, iako sve vrijeme prisutna na licu mjesta, nije učinila ništa da spriječi takvo ponašanje prema Romima. Romi su

uspjeli da pobjegnu, ali im je kompletna imovina uništena i spaljena. Nakon nekoliko dana, građevinske mašine su uklonile ostatke naselja. Strahujući za ličnu sigurnost, grupa Roma zapošljena u lokalnom komunalnom preduzeću nekoliko dana nije dolazila na posao. Odgovorni u JKP nijesu imali razumijevanja za nastalu situaciju i uslijedilo je njihovo otpuštanje s posla. 6. septembra 1999. godine, Romi protjerani iz Danilovgrada podnijeli su, preko advokata Radomira Prelevića, Osnovnom sudu u Podgorici tužbu protiv Republike Crne Gore radi naknade štete. Kako nije podignuta nijedna optužnica protiv učesnika incidenta, FHP, Evropski centar za prava Roma iz Budimpešte i podgorički advokat Dragan Prelević uputili su, u ime 65 lica romske nacionalnosti, zajedničku predstavku Komitetu Ujedinjenih nacija protiv torture. Komitet je 21. novembra 2002. godine državu Crnu Goru proglasio odgovornom za kršenje nekoliko odredaba Konvencije protiv torture i drugih svirepih, nehumanih i ponižavajućih kazni ili postupaka. Takođe je zatražio od vlasti da žrtvama pruži adekvatnu zaštitu – kroz sprovođenje istrage, krivično gonjenje i kažnjavanje odgovornih, kao i nadoknadu nastale štete. Pred Osnovnim sudom u Podgorici, na ročištu od 26. juna 2003. godine, na temelju odluke Vlade od 19. juna iste godine, postignuto je sudsko poravnanje. Njime se Crna Gora obavezala da danilovgradskim Romima, žrtvama protjerivanja, na ime odštete isplati 985.000 eura, zaključno sa 31. martom 2004. godine. Stajalište Vlade je bilo da nije moguće podići optužnice protiv izvršilaca ovog zločina, i to zbog zastarjelosti ili nedovoljnih dokaza. Brojne nevladine organizacije ocijenile su da je "poštovanje ljudskih prava preduslov za moralnu i materijalnu satisfakciju i nastavak dostojanstvenog života žrtava nasilja iz Danilovgrada", a akt Vlade premijera Đukanovića "kao opredijeljenost za poštovanje prava i vladavinu zakona, doprinos sprovođenju međunarodne pravde i adekvatnom zbrinjavanju žrtava, te i kao primjer drugima u regionu".

Slučaj Hajrizi

Jednom od podnosilaca predstavke upućene Komitetu protiv torture, Džemajlu Hajriziju, podgoričke vlasti su, krajem jula 2004. godine, srušile dio kuće sagrađen sredstvima koje je, kao žrtva progona iz Danilovgrada, dobio od države na osnovu nadoknade štete. Rušenje je sprovedeno i pored toga što je Hajrizi uredno podnio zahtjev za legalizaciju objekta. Takođe je

uplatio i 350 eura kako bi nadležna komisija napravila procjenu i odredila konačan iznos sredstava koje treba uplatiti za legalizaciju kuće. Prilikom rušenja, lakše je povrijeđen njegov sin Bino (4), na koga se obrušio dio materijala, što je uslovalo ljekarsku hiruršku intervenciju. Nakon provjere kod nadležnih opštinskih službi, građevinska inspekcija je obustavila rušenje ovog objekta.

Pogrdni nazivi za Rome

U Crnoj Gori još uvijek nije u potpunosti zaživjela upotreba termina Rom, koji je jedini validan i prihvatljiv. Ovaj termin je međunarodno prihvaćen, a crnogorski Romi upotrebu drugih termina doživljavaju kao uvrijedljivu. I pored značajnog napretka u svakodnevnoj komunikaciji i ophođenju, naročito u institucijama sistema, propusta još uvijek ima, a nazivanje Roma Ciganima nije rijetkost. Taj naziv se u javnosti najčešće koristi sa pogrdnom i uvredljivom konotacijom. Tokom 2004. i 2005. godine, nekoliko nevladinih organizacija je reagovalo povodom upotrebe tog naziva za Rome u emisijima Televizije "Pink M", ukrštenici neđeljnika *Monitor*, kao i u lifletu *Stambeni krediti* Montenegrobanke NLB. Centar za građansko obrazovanje (CGO) iz Podgorice registrovao je, tokom 2005. godine, na oko 40 lokacija u glavnom gradu grafite nacionalističkog, šovinističkog i fašističkog sadržaja, među kojima čestu pojavu grafita "Smrt Ciganima". Povodom Dana tolerancije, ova nevladina organizacija je dostavila pregled lokacija i fotografije grafita kabinetu gradonačelnika i medijima, inicirajući, između ostalog, njihovo hitno uklanjanje i donošenje antigrafitnog zakonodavstva.

Diskriminacija pri obrazovanju

U Nikšiću, opštini u kojoj živi značajan broj Roma, prilikom upisa 2001. i 2002. godine, uočeni su brojni propusti i nespремnost školske administracije da uključi Rome u redovno školovanje. Iz grupe od 32 romske dece, raseljene sa Kosova, njih 10 nije upisano u Osnovnu školu "Mileva Lalović-Lalatović", s obrazloženjem da će to biti učinjeno početkom školske godine "jer djeca premašuju starosnu granicu, nemaju potrebnu dokumentaciju, kao i zbog nedovoljnog broja mjesta u školi". Prilikom posjete ovoj školi, naišao sam na nerazumijevanje problema romske populacije. Riječi direktora "da se, prije svega, mora voditi računa o interesima crnogorske djece", kao i jedne nastavnice

da se "ne može raditi ako u odjeljenju ima više od dva Roma", najbolje ilustruju ovu tvrdnju. Poslije pisma podgoričkog FHP-a Ministarstvu prosvjete i nauke, septembra 2002. godine sva đeca su upisana u ovu školu.

Aktivistkinja lokalne nevladine organizacije pričala mi je o odnosu učiteljice u redovnoj nastavi prema djevojčicama Romkinjama iz Ulcinja. "Djevojčice su se žalile da im učiteljica ne posvećuje dovoljno pažnje, da ih ignoriše, da ne kontroliše njihove zadatke. Roditelji su donijeli tortu, želeći da njihovo dijete proslavi rođendan sa svojim vršnjacima, ali ih je učiteljica izvrijeđala i otjerala. Djeca, inače, često nailaze na predrasude i vrijeđanja od strane drugih učenika i okoline."

Problem sa upisom romske djece u prvi razred ispoljen je i u opštini Berane, septembra 2003. Iako je bio predviđen upis 28 Roma i Egipćana, primljeno ih je samo 18. Ostalih desetoro je prošlo mikrobiološke, laboratorijske, fizijatrijske, psihološke i pedijatrijske testove, ali nijesu uspjeli da polože pedagoški test. Proglašeni su nesposobnima za polazak u školu zato što još nijesu intelektualno zreli. Međutim, problem je bio u jezičkoj barijeri, jer je đeci maternji jezik albanski, što organizatori testiranja nijesu prepoznali. Pitanje nastave za učenike koji nedovoljno poznaju srpski, ili crnogorski jezik, kvalitetno je riješeno upravo angažovanjem romskih asistenata i zahvaljujući Pedagoškom centru i FOSI-ju. Podgorički FHP i ovim se povodom obratio ministru prosvjete, nakon čega je, krajem septembra, organizovano ponovno testiranje, uz angažovanje prevodioca. Svi koji su se pojavili na testiranju primljeni su u redovnu školu.

Višestruki su problemi koji romsku decu opterećuju prilikom uključenja u obrazovni sistem: loše ekonomske prilike u porodici, velika nepismenost roditelja, čime su đeca uskraćena za podršku u kući, teškoće oko izrade domaćih zadataka, nerazumijevanje koje prosvjetni radnici pokazuju prema uslovima i prilikama u kojima romska đeca žive, nedostatak udžbenika i školskog pribora. Situacija je ipak za posljednju godinu dana znatno poboljšana, u svakom pogledu, i to zahvaljujući sve intenzivnijoj saradnji nevladinih organizacija i Ministarstva prosvjete i nauke.

Diskriminacija u opštini Nikšić

Septembra 2002. godine, bio sam u ulozi prvog dobrovoljnog ispitivača diskriminacije. I pored dostavljenih rješenja crnogorskog MUP-a i izvršenih

potrebnih uplata, lokalne vlasti u Nikšiću odbile su da građanima romske nacionalnosti izdaju uvjerenja o crnogorskom državljanstvu, neophodna za dobijanje lične karte, a time i za ostvarivanje drugih prava. Istražujući ovaj incident, saznao sam da je uobičajeno da Romi izvode iz matičnih knjiga čekaju i po desetak dana, dok se ostalim građanima izdaju istog trenutka. Šalterska službenica im je saopštila da joj je nadležni sekretar naredio da Romima ne izdaje tražena uvjerenja ukoliko ne dostave na uvid ličnu kartu. Prilikom razgovora sa nadležnima u Opštini, romski predstavnici su tražili da se javno istakne odluka, važeća za sve građane, da je za izdavanje uvjerenja o državljanstvu neophodno posjedovanje lične karte. U svrhu dokazivanja ovog slučaja, organizovao sam testiranje, koje je, mislim, prvo te vrste u Crnoj Gori. Stao sam na začelje kolone formirane u Građanskom birou, kako bih pratio reakciju službenika na svaku stranku ponaosob. Za razliku od ophođenja prema drugim građanima, službenica se Romima iz kolone obraćala kao grupi, ne pojedinačno, podignutim tonom i s očiglednim nestrpljenjem. Nije prihvatila činjenicu da neki od njih nemaju ličnu kartu i da uvjerenje o državljanstvu upravo i traže kako bi kompletirali dokumentaciju za dobijanje lične karte. Organizovali smo grupu tako da je u njoj bilo lica koja su imala lična dokumenta. Ramo Hajruši je pokazao vozačku dozvolu sa ličnom fotografijom, za koju je službenica kazala "da je to ništa i da ne može bez lične karte", a Džemilu Berišu, koja je imala staru ličnu kartu, vratila je da sa dokumentacijom dođe sutra. Na moje pitanje zašto zahtjeve drugih građana rješava odmah, ili u roku od sat vremena, a romske odlaže za naredne dane, službenica se pravdala navođenjem da jedino njen šalter "nije kompjuterizovan, da ima dosta posla, da im je dokumentacija neuredna", kao i time da je instrukcije o neizdavanju dokumenata dobila od svog pretpostavljenog, te ih se mora pridržavati. Nadležni sekretar, Lalatović, pravdao se da nikada nije izdao takvo naređenje, a dok sam bio kod njega u kancelariji, pozvao je šaltersku službu i rekao joj: "Ne stvarajte Romima više bilo kakve probleme." Takođe je iznio mišljenje da bi trebalo da mi bude sumnjivo zašto Romi, uoči parlamentarnih izbora, masovno vade lične karte, ocjenjujući da to rade kako bi glasali za političke opcije suprotne onima koje trenutno vladaju u opštini.

Problem vodosnabdjevanja

U mnogim opštinama u Crnoj Gori, u naseljima gdje žive Romi izražen je problem pristupa pijaćoj vodi – posebno u opštinama Nikšić, Budva i Cetinje. Tokom 2002. i 2003. godine, naselje Zagrablje nadomak Cetinja, u kojem većinski žive Romi, bilo je po nekoliko mjeseci bez vode. Nadležni u vodovodu to su pravdali neizmirenim dugom za potrošenu vodu. Stanovnici naselja su posumnjali u ispravnost računa, s obzirom na to da u naselju nema kupatila i vodomjera. Trebalo je da po članu domaćinstva plate višestruko iznad prosječne potrošnje jedne gradske familije. "Građanska kuća" je pozvala lokalnu samoupravu da doprinese trajnom rješavanju ovog problema, podsjetivši da su prije dvadesetak godina Romi, nasilno i uz do danas neispunjena obećanja, iz centra grada izmješteni u svojevrsni geto, u kojem nema ni elementarnih uslova za stanovanje.

Diskriminacija pri pristupu zdravstvenim ustanovama

Ranije su bili česti primjeri diskriminacije pripadnika zajednica Roma i Egipćana prilikom pružanja zdravstvenih usluga. Nevladine organizacije koje se bore za ljudska prava u nekoliko navrata su od medicinskog osoblja zahtijevale da svim građanima pruže zdravstvenu pomoć i omoguće bolničko liječenje u mjeri u kojoj je to potrebno. Pritom su podsjećale na član 3 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, koji zabranjuje posrednu i neposrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu, uključujući i nacionalnu pripadnost i imovinsko stanje. Šain Zagi (1978) je ostala bez ličnih dokumenata prilikom požara u kojem je stradala i baraka u kojoj su živjeli. Drugo dijete je rodila u kotorskoj bolnici. Ističe da nijesu htjeli da prihvate zdravstvenu knjižicu njenog muža, tražeći joj za porođaj stotinu eura. "Nijesu mi dali da izađem iz bolnice dok ne platim. Pustili su me, ali sam morala u bolnici ostaviti ličnu kartu, kao garanciju da ću se vratiti da platim. Rekli su da ću biti tužena ako to ne učinim. Ne dozvoljavaju mi da upišem dijete u knjige rođenih dok ne platim dug u bolnici."

U medicinskoj dokumentaciji KBC-a Crne Gore ponekad se nađu upisane konstatacije koje su napravljene bez znanja roditelja, a predstavljane kao njihove. U otpusnoj listi malog Ljeutrima Jolaja piše da se dijete pušta kući na insistiranje roditelja, što, prema kazivanju svjedoka, nije odgovoralo istini. Gaši Vetim ima smetnje sa sluhom i govorom; prema mišljenju ljekara, radi se

o jakom oštećenju zbog kojeg mu je potrebna slušna proteza. Međutim, Fond za zdravstvo odbio je ovjeriti recept za nabavku aparata, objašnjavajući "da su raseljena lica stanovnici Srbije i da nemaju drugih prava sem da se o trošku Crne Gore pregledaju". Komesarijat za raseljena lica Vlade RCG skrenuo je pažnju Ministarstvu zdravlja "da raseljena lica imaju jednaka prava kao i drugi građani, i da su se toga dužne pridržavati sve zdravstvene ustanove". Anđelka Babić, savjetnica u Fondu zdravstva Crne Gore, sa kojom sam ovim povodom razgovorao, ističe da raseljenici, dok se nalaze na teritoriji Crne Gore, imaju osnovnu zdravstvenu zaštitu, kao i da "u odluci Vlade ne piše da imaju, ni da nemaju, prava na pomagala. Vlada je prećutno taj problem prebacila na naša leđa, ali to ne spada u domen liječenja. Neka je sam kupi. Mi smo Fond zdravstva naših osiguranika. On je državljanin Srbije i mjerodavno je da se obrati Fondu zdravstva Srbije". Pošto sam, kako mi je rečeno, obratio Ministarstvu zdravlja, pomoćnica ministra Slobodanka Krivokapić mi je kazala da "Fond za zdravstvo treba da se izjasni ima li tog aparata na njegovoj listi ili nema. Potražite Pravilnik o ostvarivanju prava osiguranika u sklopu kojeg se nalazi i lista ortopedskih pomagala, na kojoj se mora naći neki aparat i, u principu, dužni su prihvatiti zahtjev. Po odluci Vlade, građani i raseljeni dovedeni su u ravnopravan položaj i svi smo dužni te se odluke i pridržavati. Vjerovatno znate i sami kakva je situacija sa finansijama, da sve to pada na teret budžeta, i vjerovatno se iz tog razloga u Fondu ponašaju malo birokratski." Fond za zdravstvo je odbio ovjeriti uput konzilijuma i pokriti troškove liječenja u Beogradu Nerdivani Zaimi, raseljenom licu sa Kosova, koja od rođenja ima ogromnu deformaciju kičmenog stuba.

Predstavnici Centra za socijalni rad u Nikšiću, sa kojima sam razgovorao početkom decembra 2005. godine, istakli su da im se Romi, koji dolaze u ovu ustanovu radi ostvarivanja prava po osnovu socijalne potrebe, često žale na odnose i postupanje srednjeg medicinskog osoblja u dispanzeru, dok su odnosom samih ljekara zadovoljni.

Slučaj familije Sahiti u Podgorici

Kuća familije Sahiti nalazi se u blizini gradskog groblja u Podgorici. Gotovo je jedina u okruženju koja posjeduje urednu dokumentaciju. Prilikom proširenja i izgradnje ograde oko groblja, JKP nije uvažilo zahtjev i pravo ove familije da se ograda postavi na pristojnoj razdaljini od stambenog objekta.

Rastojanje između zida i kuća ostalih građana, neromske nacionalnosti, iznosi tri metra ili više, dok se kod Sahitijevih kreće od 3 metra do svega četrdeset centimetara, zbog čega je u kući gotovo nemoguće boraviti jer je, zbog visine zida, u prostorijama uvijek mrak.

Politički pritisci

U romskom naselju na Ćemovskom polju, u Podgorici, u blizini nove benzinske pumpe, ima nešto više od 50 stanovnika koji ne primaju nikakvu pomoć. Vlast ih obilazi, kako kažu, jedino pred izbore. I pored višegodišnjih obećanja, u naselje nije uvedena struja. Krajem januara 2003, nakon neuspjelih predsjedničkih izbora, nepoznata lica su kamenjem, zemljom i pijeskom zakrčila put koji ovo naselje spaja sa magistralnim putem. Nekoliko dana kasnije, na terenu su se pojavili aktivisti DPS-a, nudeći otvaranje i izgradnju puta ukoliko stanovnici naselja ne budu bojkotovali drugi krug predsjedničkih izbora. Istražujući ovaj slučaj, na licu mjesta sam zatekao aktivistu mjesne zajednice, koji je "došao da se sa stanovnicima pogodi oko deblokade puta".

Pritisci na stanovnike naselja Palestina u Budvi

Vlasti na lokalnom i državnom nivou moraju učiniti sve da se konačno riješi problem stanovnika naselja Palestina, koji je posebno izražen u posljednje tri godine otkad se počelo sa vraćanjem zemljišta ranijim vlasnicima. Crnogorske nevladine organizacije već duže zahtijevaju od Vlade Crne Gore, Opštine Budva i Vladinog Komesarijata za izbjegla i raseljena lica, da obezbijede alternativni smještaj žiteljima naselja Palestina u Budvi, koji su pod stalnim pritiskom vlasnika zemljišta. Od oko 140 ljudi, među kojima 58-oro dece, većina ih je došla u Palestinu nakon što je izbjegla s Kosova, 1999. godine. Uglavnom se radi o licima koja se izjašnjavaju kao Egipćani. Od početka 2003. godine, Egipćani u ovom naselju izloženi su stalnim prijetnjama i pritiscima od strane vlasnika zemljišta, a onemogućen im je i pristup putu i pijaćoj vodi.

Početak septembra 2004. godine, u naselju je izbio požar. Bez krova na glavom ostale su familije Ahmetovski, Rifata i Tefika, Edimi Fatmira, Memeti Jašara i Krasnići Afrima i Adema. Ove familije zajedno broje 30 članova, od čega su trećina deca, među kojima i dvije bebe. Obavio sam razgovor sa

nadležnim inspektorom za protivpožarnu zaštitu u Odjeljenju bezbjednosti Budva. Interesovao sam se da li postoji mogućnost da je požar podmetnut, s obzirom na prilike, pritiske i uslove u kojima stanovnici naselja Palestina već godinama žive. Odgovoreno mi je da je takva mogućnost veoma mala, da je požar izbio u toku dana, a ne noću, što bi bilo vjerovatnije u slučaju da je požar podmetnut. Inače, sva ova lica žive u teškim materijalnim i životnim uslovima, pa nijesu u stanju da samostalno obezbijede sebi alternativni smještaj i otklone posljedice požara koji im je nanio ogromnu štetu. Uputio sam pisma predsjedniku Vlade Crne Gore i gradonačelniku Budve, s molbom da što hitnije učine sve što je u njihovoj moći da se posljedice požara što prije saniraju i stvore elementarni uslovi za normalan život ugroženih porodica. Vjerovao sam da državne i lokalne vlasti ni prema ovom slučaju neće imati drugačiji odnos od onog koji su pokazali u brojnim sličnim primjerima, kada je pružena adekvatna materijalna pomoć i podrška, bez obzira na nacionalnost i rasu. Uslijedila je pomoć opštine u građevinskom materijalu, ali su vlasnici zemljišta onemogućili njegovu upotrebu, čime se agonija samo nastavila.

Kada se razmišlja o ovom problemu, treba imati na umu činjenice o nastanku i razvoju ovog naselja, koje u stvari predstavlja proizvod socijalne politike budvanske opštine. Trebalo je da vlasnici zemljišta, nakon požara i vremenskih nepogoda, lokalnim vlastima ukažu na svoj stav prije nego što se počelo sa raspodjelom građevinskog materijala i pristupilo stvaranju minimalnih uslova za život ugroženih familija Egipćana. Na osnovu do sada registrovanih incidenata, stiče se snažan utisak da su Egipćani jednostavno nepoželjni na tom području, o čemu svjedoče primjeri uskraćivanja prava na slobodno kretanje, na pijaću vodu, na higijenske uslove života, kao i česte prijetnje samih vlasnika zemljišta da neće dozvoliti "da u srcu Grblja žive Cigani". Ovaj problem je u stalnom usponu i prilike za život Egipćana na tom području i dalje će se komplikovati. Stoga je neophodan dijalog vlasti, lokalnih i državnih, i vlasnika zemljišta, oko trajnog rješavanja ovog problema, ne bi li se obezbijedila alternativna lokacija ili sa vlasnicima zemljišta postigao dogovor o kupovini, odnosno zakupu parcela.

Popis stanovništva u Crnoj Gori

Na posljednjem opštem popisu stanovništva, Romi i Egipćani nijesu bili angažovani kao instruktori, popisivači ili zamjenici popisivača, iako su nadležne

komisije u Podgorici i Nikšiću najavljuvale da će to biti učinjeno. Nekoliko romskih NVO, među kojima "Romsko srce" i Udruženje Roma "Pod Trebjesom", blagovremeno se obratilo državnim i opštinskim organima nadležnim za sprovođenje popisa stanovništva, dostavljajući im spisak lica koja posjeduju odgovarajuću školsku spremu, iskustvo i dobro vladaju službenim, romskim i albanskim jezikom. Konačno, podgoričke vlasti, nadležne za sprovođenje popisa, uključile su u trening za popisivače četiri lica romske nacionalnosti. Međutim, i pored završene edukacije, niko od Roma nije primio zaduženje popisivača. Opravdanje je bilo "da trenutno za njih nema mjesta", "da će ih staviti u zamjenu", kao i da će "sigurno biti angažovani kada se budu popisivala lica iz romskih naselja". Dok sam istraživao ovaj slučaj, predsjednik nadležne Komisije mi je potvrdio da nijedan Rom i nijedno lice koje poznaje romski jezik ni u kakvom svojstvu nije angažovano na realizaciji popisa u glavnom gradu. Slično se dogodilo i nikšićkim Romima, prema kojima su tadašnje lokalne vlasti imale nekorektan i nedobronamjeran odnos. Pošto ih je potpredsjednik opštine obavijestio da im je odbijen zahtjev da se dva školovana Roma angažuju kao popisivači, uputili su žalbu. Žalba, međutim, nikada nije ni razmatrana.

Odbijanje uključenja Roma i Egipćana i danas daje osnov za ozbiljnu sumnju u rezultate popisa, kada je riječ o konačnom broju pripadnika ove zajednice u Crnoj Gori. Brojne romske i proromske organizacije navode primjere vršenja pritiska na građane da se izjasne kao Srbi ili Crnogorci (zavisno od opštine i vlasti u njoj), a bilo je i grešaka koje su proizveli sami popisivači, samoinicijativno zaključujući da se u slučaju Egipćana zapravo radi o Albancima. Bez obzira na utemeljenost ovih primjedbi, može se zaključiti da crnogorske državne i lokalne vlasti nijesu imali sluha, volje a vjerovatno ni interesa, da uključe pripadnike romske zajednice u poslove sprovođenja popisa. Takvim odnosom države Romi i Egipćani su dovedeni u neravnopravan i nepovoljan položaj u odnosu na druge građane. Time im je nanijeta ozbiljna šteta u pogledu ostvarivanja određenih prava, posebno kolektivnih.

Stradanje Roma u Baru

U ljeto 1999. godine, u crnogorskim vodama, u blizini Luke Bar, potonuo je čamac "Miss Pat". Čamac je ilegalno prevezio Rome, uglavnom s Kosova,

za Italiju. Procjenjuje se da je tada stradalo oko 100 osoba, uglavnom romske nacionalnosti. U crnogorskim teritorijalnim vodama pronađeno je 37 lešava, na koje su nailazili i lokalni ribari, tokom ribarenja. Pred Osnovnim sudom u Baru u toku je postupak protiv više lica (crnogorske, bošnjačke i romske nacionalnosti) okrivljenih za izvršenje krivičnog djela izazivanja opšte opasnosti i nedozvoljenog prijelaza državne granice. Okrivljeni su, prema optužnici državnog tužioca u Osnovnom sudu u Baru, naplaćivali prevoz za Republiku Italiju 2.500 maraka za odrasla lica, odnosno 1.000 maraka za decu. Do potapanja brodice došlo je usljed njenog preopterećenja, budući da je bila registrovana za prevoz najviše šest putnika i tri člana posade. Jedini preživjeli brodolomac, Avduš Murina, pred istražnim sudijom u Baru, 20. septembra 1999. godine, dao je iskaz koji je korišćen u sudskom postupku. Prema ocjeni zastupnika oštećenih lica, ovaj krunski svjedok saslušan je površno, čime je propuštena prilika da se dođe do relevantnih i važnih podataka – opisa lokacije, izgleda ljudi koji su ga primili u čamac i koji su te čamce vozili.

Ovaj je postupak, između ostalog, ukazao na dugogodišnji nedostatak – u Crnoj Gori nema registrovanih sudskih tumača za romski jezik.

Prijetnje iseljenjem trima romskim familijama u Baru

Romske familije Nerda, Sokoli i Marinković suočene su sa zahtjevom vlasti da napušte objekat u kojem stanuju više od dvadeset godina. U kuću kod starog Vračara uselili su se na temelju odobrenja lokalnog komunalnog preduzeća, koje je isti objekat koristilo za odlaganje alata. I pored lošeg imovinskog stanja, uspjeli su samostalno adaptirati prostor i prilagoditi ga stanovanju. Od tridesetak članova ovih familija, 21 ih je maloljetno, među kojima i osmoro dece koja redovno pohađaju osmogodišnju školu. Ima i višegodišnjih srčanih (2) i mentalnih (1) bolesnika, kao i dva dijabetičara. Svega tri lica imaju stalni prihod, u iznosu od 120 eura, što upotpunjuje predstavu o socijalnim i zdravstvenim prilikama ovih ljudi, koji nijesu u mogućnosti da sebi na bilo koji način obezbijede alternativni smještaj.

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima garantuje da pojedinac iseljavanjem ne smije postati beskućnik. U protivnom, to je kršenje njegovih ljudskih prava. Takođe, iseljenje ne smije da se odvija po naročito lošem vremenu. Naša država, kao potpisnica ovog međunarodnog

ugovora, dužna je da prilikom iseljenja preduzme sve odgovarajuće mjere, do maksimuma svih raspoloživih mogućnosti, da bi osigurala adekvatan alternativni smještaj ljudima koji to sami nijesu u mogućnosti da urade.

U pismima koje sam više puta, posebno krajem 2005. godine, upućivao predsjednici barske opštine, lokalnim političkim subjektima i medijima, apelovao sam da se problem ovih romskih familija riješi, odnosno da se ublaže posljedice i nepovoljan položaj u kojem se mogu naći ukoliko se iseljenje zaista izvrši. Posebno se to odnosi na njihov pristup redovnom obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i zapošljavanju.

***O položaju vjerskih manjina
u Crnoj Gori***

I PORED NEPRIJATNIH ISKUŠENJA, OČUVANO ZAJEDNIŠTVO I DOSTOJANSTVO ČOVJEKA

Razgovarao Aleksandar Saša Zeković

- Kako ocjenjujete status i položaj Vaše vjerske zajednice u Crnoj Gori?

Rifat ef. Fejzić: Status vjerskih zajednica je definisan Ustavom Države, ali i odgovarajućim međunarodnim dokumentima. Zadovoljni smo s pravnom regulativom. Na nama je da maksimalno koristimo svoja prava, i trudimo se da svojim djelovanjem to i činimo. U tome ne nailazimo na kršenje tih prava.

- Kako biste ocijenili odnose i saradnju sa drugim vjerskim zajednicama u Vašoj sredini i možete li to potkrijepiti nekim primjerom (konkretnim slučajem)?

Rifat ef. Fejzić: Mislim da su ti odnosi, gledano u cjelini, prošli probu vremena i da su ostali dobri. Vjernici svih konfesija se međusobno pomažu u gradnji vjerskih objekata, posjećuju se prilikom vjerskih praznika i slično.

- Kako sagledavate probleme koji u posljednjih 15 godina postoje u odnosima vjerskih zajednica na ovim prostorima? Kakve su, po Vašem mišljenju, mogućnosti prevazilaženja posljedica tih problema?

Rifat ef. Fejzić: U posljednjih petnaest godina vjerske zajednice su prošle kroz neprijatna iskušenja, u Crnoj Gori takođe. U najteže vrijeme, najviši predstavnici vjerskih zajednica izašli su sa zajedničkim apelom za mir i dostojanstvo čovjeka. Vrijeme je pokazalo da je to imalo svoj pozitivan

* Intervju urađen za Buletin East West Instituta krajem 2004 godine. Objavljen i na veb-portalu www.bosnjaci.net.

odjek. Na sreću, to vrijeme nije ostavilo posljedice po odnose među vjerskim zajednicama kod nas.

- Da li je ima, i kolika je, po Vama, odgovornost vjerskih vođa za postojanje međuetničke distance, netolerancije i, generalno, za zloupotrebu vjere?

Rifat ef. Fejzić: Naravno da za vrijednosti kakve su mir, tolerancija i suživot, snose odgovornost i vjerske vođe u mjeri u kojoj mogu da utiču. Mogu odgovorno tvrditi da je vođstvo Islamske zajednice u Crnoj Gori uvijek bilo na strani očuvanja ovih vrijednosti, a protiv netolerancije i zloupotrebe vjere u političke svrhe na štetu čovjeka.

- Što mislite o primjerima reafirmacije fašizma, kako kod nas tako i cijelom regionu?

Rifat ef. Fejzić: Događaji iz posljednjih petnaest godina trebalo bi da svakome služe kao pouka da se ne treba vratiti zlu i da iz njega ne proizilazi sreća. Hoću da vjerujem da kroz prizmu ove pouke, gradimo budućnost.

- Je li bilo slučajeva diskriminacije pripadnika Vaše vjerske zajednice i možete li nam dati neki primjer?

Rifat ef. Fejzić: Bilo je takvih slučajeva, u vremenu o kojem govorimo, kao što su otmice ljudi zbog vjerske pripadnosti, napadi na muslimane, njihovu imovinu i vjerske objekte.

- Kako ocjenjujete položaj i prava pripadnika muslimanske vjere na području Boke Kotorske?

Rifat ef. Fejzić: Muslimani na području Boke Kotorske nemaju uslova za razvoj vjerskog života, jer ne posjeduju vjerske objekte, niti prostorije u kojima bi organizovano praktikovali vjeru. Za ispunjenje ovih uslova Islamskoj zajednici će biti potrebna i pomoć drugih subjekata na tom području.

- Kako biste opisali odnos države prema Vašoj zajednici, konkretne oblike pomoći i saradnje? Koliko država učestvuje u obnovi ili izgradnji novih vjerskih objekata?

Rifat ef. Fejzić: Odnos države prema Islamskoj zajednici je korektan. Ali, kad je u pitanju učešće u obnovi i izgradnji vjerskih objekata, ono je neznatno, gotovo nikakvo.

- Kako gledate na inicijativu da se islamski vjerski objekat izgradi i na Cetinju? Time bi taj grad, po ocjeni tamošnjih nevladinih organizacija, postao istinska prijestonica Crne Gore i, pored već postojećih pravoslavnih i katoličkih objekata, sa islamskih vjerskim objektom upotpunio svoju baštinu.

Rifat ef. Fejzić: Na Cetinju živi nekoliko desetina porodica islamske vjeroispovjesti. Oni nemaju u svom mjestu vjerski objekat. Čak se i sahranjuju u Podgorici. Naš prilaz inicijativi o kojoj me pitate je iz čisto vjerskih potreba. Polazeći od te činjenice, realno je razmišljati da se u perspektivi sagleda i pristupi realizaciji ovog pitanja.

- Na posljednjem popisu stanovništva značajan broj građana izrazio je pripadništvo muslimanskoj vjeri. Smatrate li da bi to zvanična Crna Gora mogla značajnije uvažiti – širenjem prijateljstva, povezivanja i saradnje sa islamskim zemljama u svijetu? Koliko bi Islamska zajednica mogla pomoći u uspostavljanju tih mostova?

Rifat ef. Fejzić: Sasvim je prirodno da se islamski svijet interesuje za pripadnike islama gdje god oni živjeli. U slučaju Crne Gore, radi se o muslimanima kao dijelu autohtonog stanovništva. Svaka realna politika ovu činjenicu treba da uzima kao most saradnje između država, regiona i civilizacija. Takav korak muslimani bi pozdravili i, kao građani Crne Gore, podržali.

- Kako gledate na mogućnost uspostavljanja regionalnog religijskog dijaloga i kontakata? Da li biste prihvatili učesće na skupu vjerskih vođa, recimo u Dubrovniku?

Rifat ef. Fejzić: Svaki dijalog koji uvažava razlike doprinosi međusobnom upoznavanju, a time i skladnijem suživotu. To je u interesu čovjeka, a vjera služi čovjeku. Moja je dužnost da se stavim na raspolaganje za promovisanje i ostvarivanje ovih ciljeva. U konkretnom slučaju – prisustvovao bih planiranom skupu vjerskih vođa u Dubrovniku.

PRIJESTONICA TREBA DA ODRAŽAVA MULTIKONFESIONALNOST DRŽAVE*

Iako sa potpunom sigurnošću znamo geografske dimenzije evropskog kontinenta, ne uklapamo se svi u savremenu predstavu o Evropi. Srećom, Nova Evropa se širi i sve je više onih koji govore: "Za nas u Evropi, za Evropu kod nas". Najnoviji rezultati istraživanja javnog mnjenja govore da će nacionalni konsenzus u Crnoj Gori biti moguć jedino oko naše evropske budućnosti. To je i više nego odlična stvar.

Do tada, neophodno je evropeizovati Crnu Goru i, koliko god je to moguće, osloboditi je brojnih zabluda i predrasuda. Takođe i balkanskog primitivizma, kojeg, izgleda, po određenim pitanjima, nijesu oslobodene ni druge države, evropske u pravom smislu te riječi.

Neki od analitičara koji razmišljaju o širenju Evrope postavljaju pitanje očuvanja njenog hrišćanskog duha. Neki u tome vide ozbiljne prepreke i probleme za Tursku, a u nekim zemljama, zbog nedozvoljavanja izgradnje vjerskih objekata, kao recimo u Sloveniji, prepreku afirmaciji ljudskih prava, kao temelja evropskog zajedništva.

Možda ovaj uvod i nije najbolji za moju priču, ali on motiviše na razmišljanje da li ima i koliko je onih koji žele "očuvati hrišćanski duh" Crne Gore i hrišćansko-pravoslavnu prepoznatljivost gradova i opština u njoj.

Iako svjestan situacije i prilika u kojima gotovo cijelo desetljeće živi Cetinje, prijestonica Crne Gore, odlučio sam se na jednu inicijativu, smatrajući je, bez pardona, saglasnom višestoljećnom duhu Cetinja, njegovom slobodarstvu i opredijeljenosti generacija njegovih stanovnika da, bez obzira na cijenu i posljedice, i grad i građani budu predvodnici i promoteri novog vremena, napretka i tolerancije.

Početakom novembra prošle godine, obratio sam se mjerodavnim organima Cetinja da ozbiljno razmotre mogućnosti da prijestonica omogući i podrži

* Objavljeno na web-portalu www.bosnjaci.net i u listu *Gradanin*, br. 38, jun 2005, tekst "Izgradnju džamije na Cetinju podržavao je i kralj Nikola", str. 34 i 35.

izgradnju ili otvaranje islamskog vjerskog objekta. Mišljenja sam da bi se time Cetinje još snažnije legitimisalo kao istinska crnogorska prijestonica i, pored već postojećih, pravoslavnih i katoličkih, upotpunilo svoju baštinu sa islamskim vjerskim objektom.

U osnovi, moja inicijativa nije nova. Stara je gotovo više od stoljeća, pa je i treba doživjeti isključivo kao pokušaj reaktiviranja davno započetog posla. Razloge, naravno, treba tražiti u državnom, društvenom i političkom ambijentu u kojem je grad živio. Zapravo – u historiji koja je na našem podneblju bezmalo nestrpljiva.

Cetinje je danas, iako bez istinske težine, zvanična prijestonica Republike Crne Gore, koja je svoju budućnost odabrala kao razvitak otvorenog, građanskog i multikulturnog društva. To pred ovaj grad stavlja obavezu, i potrebu, da upotpuni svoju već davno iskazanu privrženost vrijednostima kao što je tolerancija, suživot i zajedništvo svih građana Crne Gore – bez obzira na njihovu, bilo kakvu, različitost.

Da se prije gotovo jednog stoljeća aktivno razmišljalo o podizanju islamskog vjerskog objekta na Cetinju, potvrđuje i pisanje *Cetinjskog vjesnika*, od 18.12.1910 godine:

"Na Cetinju će se pristupiti podizanju džamije, radi čega će se skupljati naročiti prilozii. Prvi prilog je od Nj.V. Kralja Gospodara, koji je za taj cilj blagoizvolio priložiti hiljadu talira."

Inicijativu ne treba shvatiti samo kao politički i državnički korisnu i mudru, već treba imati na umu i da ona ide u pravcu zadovoljenja potreba samih građana Cetinja, ostvarivanja ljudskih prava i očuvanja njihovog vjerskog identiteta.

Nedavno sam imao priliku da razgovaram o ovoj inicijativi i sa reisom Islamske zajednice u Crnoj Gori Rifatom ef. Fejzićem. Prenosim dio intervjuja, urađenog za regionalni portal i buletin East West Instituta iz Dubrovnika,.

"Na Cetinju živi nekoliko desetina porodica islamske vjeroispovjesti. Oni nemaju u svom mjestu vjerski objekat. Čak se i sahranjuju u Podgorici. Naš prilaz inicijativi o kojoj me pitate je iz čisto vjerskih potreba. Polazeći od te činjenice, realno je razmišljati da se u perspektivi sagleda i pristupi realizaciji ovog pitanja." (Rifat ef. Fejzić)

U razmatranju ovog prijedloga treba imati na umu i zvanične statističke podatke koji su značajni s aspekta potrebe da se preduzmu potrebne mjere

kako bi se pripadnicima manjina obezbijedili povoljni uslovi da izražavaju svoje osobenosti i razvijaju svoju kulturu, jezik, vjeru, tradiciju i običaje.

Zvanično Cetinje i crnogorska država morali bi uvažiti činjenicu da više od jedne petine stanovništva Crne Gore čine građani islamske vjeroispovijesti. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, 382 ili 1,88% stanovnika Cetinja izrazilo je svoju pripadnost islamskoj vjeroispovijesti.

Danas, odnosno prema popisu iz 2003 godine, oko 220 stanovnika Cetinja je islamske vjeroispovijesti, čime čine 1,17% od ukupnog broja stanovnika.

Nemanje vjerskog objekta nije jedini problem cetinjskih muslimana. Kao što je efendija Fejzić istakao, tu je i pitanje sahranjivanja. Prema informacijama iz Javnog komunalnog preduzeća, razvoj i širenje gradskog groblja ne podrazumijeva, za sada, uvažavanje vjerske različitosti i običaja sahranjivanja.

Poznajući ljude koji rade u cetinjskoj administraciji i svijest kojoj pripadaju, ne sumnjam da će ubrzo pristupiti realizaciji ovog posla i rješavanju ovih pitanja.

Selektivno suzbijanje nelegalne gradnje u Baru

Islamska vjeroispovijest jedini kriterijum?

Nadležne vlasti su, sredinom marta 2004. godine, porušile familijarne stambene objekte u naselju Veliki pijesak, opština Bar, vlasništvo Brahima Seferovića (1962) i Muhameda Arabelovića, lica islamske vjeroispovijesti na radu u Sjedinjenim Američkim Državama. Prema iskazu pravnih zastupnika sa kojima sam razgovarao, rušenje je sprovedeno bez pravnog utemeljenja, jer je u toku bilo razmatranje podnijete žalbe. To znači da vlasti u ovom slučaju nijesu omogućile sprovođenje postupka po žalbi, čime su ovi građani dovedeni u neravnopravan položaj. Rušenje je, inače, obavljeno prije izrade i usvajanja detaljnog urbanističkog plana naselja Veliki pijesak, jer je postojala realna mogućnost da se objekti uklope u plan. Na osnovu ugovora, zaključenog sa Opštinom Bar, 23. decembra 2003. godine, nevladino udruženje "Veliki pijesak" preuzelo je finansiranje izrade DUP-a za to područje i prilaganjem iznosa od 11.000 eura potvrdilo snažnu zainteresovanost samih građana za ovu problematiku. S potpunom sigurnošću mogu zaključiti da je, u slučaju Seferović i Arabelović, donošenje rješenja i samo njihovo izvršenje realizovano u najkraćem mogućem roku. Pritom, na području opštine Bar postoji više pravosnažnih rješenja o rušenju objekata u zoni morskog dobra, iz 1996, 1998. i 1999. godine, koja nikada nijesu sprovedena. Na području mjesne zajednice Mrkojevići, kojoj pripada ovaj prostor, ima oko četiri i po hiljade objekata bez građevinske dozvole. Istražujući ovaj slučaj, razgovarao sam sa pravnim zastupnicima oštećenih strana, predstavnicima mjesne zajednice, nevladinih organizacija, samim građanima sa ovog područja, kao i sa lokalnim funkcionerima (iz SDP-a Crne Gore). Svi su jedinstveni u ocjeni da se radilo o selektivnom rušenju nelegalnih objekata i nejednakom tretmanu. Građanska partija Crne Gore vodila je snažnu kampanju da se obustave rušenja, stvore uslovi za legalizaciju objekata te obezbijedi jednaka primjena zakona prema svim građanima, bez obzira na porijeklo. Navedeni događaj obeshrabrujuće je djelovao na crnogorske iseljenike u Americi koji žele da se vrate i investiraju u svoj zavičaj.

NETOLERANCIJA PREMA VJERSKIM MANJINAMA

U Crnoj Gori je registrovano nekoliko primjera otvorene mržnje i netolerancije prema pripadnicima vjerskih manjina, ili takozvanih malih vjerskih zajednica. Neki od tih incidenata dogodili su se u Nikšiću.

Uoči pravoslavnog Božića 2001. godine, u nikšićkom naselju Straševina, nepoznati počinioci zapalili su kuću Jelene Bijelić (1961), profesorku muzičke umjetnosti u srednjoj školi i dirigentkinju crkvenog hora Hrišćanske adventističke crkve u Podgorici.

Gospođa Bijelić, rođena Mijušković, doselila se iz Ukrajine i trajno nastanila u Crnoj Gori 1992. godine. Kuću u Straševini naslijedila je od svog djeda, za koga pretpostavlja da je stradao u Staljinovim čistkama, tridesetih godina prošlog vijeka, dok je studirao u tadašnjem Sovjetskom savezu.

U jednoj od prostorija njene porodične kuće okupljali su se vjernici Hrišćanske adventističke crkve, kako bi se družili, proučavali Bibliju, molili se i pjevali crkvene pjesme. To je posebno smetalo komšijama i aktivistima iz mjesne zajednice, pa su im čak na uvid data dokumenta kojima se potvrđuje da adventisti u Crnoj Gori imaju utemeljeno pravo na okupljanje i djelovanje.

Poslije “naredbe” predsjednika mjesne zajednice, okupljanja u kući su prestala, ali ne i problemi. Samo u novembru 2000. godine, kuća je tri puta kamenovana, a česte su bile i prijetnje, zbog čega se Bijelićeva više puta obraćala policiji.

Pod tim pritiscima, Jelena je napuštila kuću i sa dva sina, tada učenika osnovne škole, prešla da živi u selo Zagorak, kod prijatelja.

Jedan rođak ju je obavijestio, 5.januara 2001. godine, da joj je kuća zapaljena. Vatrogasci, koji je nijesu uspjeli spasti, čudili su se zašto “niko nije ni čašu vode htio dodati da se vatra ugasi”.

Bijelićeva se obraćala predsjedniku Republike, Ministarstvu unutrašnjih poslova i nevladinim organizacijama SOS telefon za žene i decu žrtve nasilja, kao i podgoričkom FHP-u, koji je podnio krivičnu prijavu protiv NN izvršioca.

Policija je privodila na razgovor neka lica, ali do danas slučaj nije sudski procesuiran, niti je Bjelićeva dobila bilo kakvu naknadu štete.

***Važni događaji i društveni procesi
u Crnoj Gori***

POPIS KAO IZBORI

Crna Gora konačno ulazi u potreban i dugo odlagan popis stanovništva. Ostaje samo pitanje da li je vlast učinila sve potrebno da popis protekne u civilizovanoj atmosferi, da bude korektno obavljen, i da li su sva potencijalno sporna pitanja vezana za popis raščišćena. Nije dobro što će se brojna, veoma važna, pitanja otvoriti neposredno ili za vrijeme popisa; vjerujem da neće biti mali broj onih koji će govoriti o kršenju Ustava, procedure, pritiscima... Čini se da je propust vlasti, i društva u cjelini, što debata o tim važnim temama nije ranije pokrenuta. U situaciji očite parlamentarne i reformske krize, političke dezorijentacije i zasićenja u odnosu na vlast, čini se da mnogi popis stanovništva doživljavaju kao alternativne izbore, priliku konačnog uništenja "komunističkih tvorevina", nacionalnu renesansu, temeljnu potvrdu nacionalnog identiteta. Popis će možda predstavljati ispit crnogorskog pluralizma. Da li su, nakon izbornih, na pomolu i snažnije "popisne" podjele? Svakako, popis donosi puno korisnog. Posebno što bi, između ostalog, trebalo da podupre konačnu primjenu relevantnih dokumenata u oblasti ljudskih i manjinskih prava, individualnih i kolektivnih. Sigurno je da će u ovom domenu biti čestih pozivanja na rezultate popisa.

Kažu, sporno je postojanje rubrike za crnogorski jezik. Pritom se poziva na Ustav, koji je trebalo da već bude usklađen sa standardima, sa Ustavnom poveljom. Prilikom popisa stanovništva u Srbiji, jedno od spornih pitanja bilo je pitanje tretmana Muslimana. I Koštuničina i Đinđićeva administracija prihvatila je inicijativu da se, umjesto dotadašnje Musliman, u popisne kategorije uvrsti odrednica Bošnjak, iako su mnogi isticali da se time krši stav kojim se ne priznaju Bošnjaci. Popis je prilika da se isprave raniji propusti i uvaži činjenično stanje na terenu. Uz to, on predstavlja

* Objavljeno u listu *Građanin*, br. 26, oktobar 2003. godine, rubrika "Aktuelno", str. 8; Izvodi iz teksta, posredstvom agencija MINA, objavljeni u dnevnoj novini *Pobjeda*, 3.septembar 2003, rubrika "Hronika", str. 6; Istim povodom, obavljen i kraći razgovor za beogradski dnevnik *Večernje novosti*, 4. septembar 2003, kao i za nedeljnik *Monitor*.

mogućnost da se u svim oblastima svako izjasni onako kako se sam osjeća. U pitanju je, dakle, koliko se sve to respektuje, kao i politička volja, a izgleda da je ovaj popis za mnoge i pitanje političko-nacionalnog rizika i hrabrosti. Treba posebno imati na umu ono što je Evropa odavno prepoznala – zaštitu istorijskih, regionalnih i manjinskih jezika, od kojih su neki u opasnosti od mogućeg nestanka, a to je nešto što doprinosi održanju i razvoju kulturnog bogatstva i tradicije, ne samo Crne Gore nego i Evrope. Standard je, prema međunarodnim dokumentima, da se građaninu prizna pravo na slobodno izražavanje uvjerenja i na korišćenje, slobodno i bez ometanja, njegovog jezika. Neophodno je svim građanima obezbijediti ravnopravne popisne uslove – u svakom pogledu.

Nastupi partija i vjerskih institucija već se prepoznaju i najavljuju kao kampanje. Za sada, u tome ne treba vidjeti ništa loše, jer se svima mora omogućiti pravo na slobodu mirnog okupljanja, slobodu udruživanja i izražavanja. Čini se da će naš popis biti praćen i sa nekoliko snažnih antikampanja. Imamo li u vidu tok dosadašnjih izbornih kampanja, to ovdje i nije novina, a ni na Balkanu uopšte. Popis stanovništva u Makedoniji praćen je antimakedonskom kampanjom u Bugarskoj i situacija je, bar po etničkom i jezičkom pitanju, bila jako slična našoj.

Crnogorski popis, očigledno je, neće biti puka tehnička operacija, kako se on ranije prepoznao i kako se doživljava svugdje u svijetu. Obaveza je vlasti, partija, NVO, medija i samih građana, da doprinesu očuvanju tolerancije, dijaloga, poštovanja, razumijevanja i saradnje među svim ljudima, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili vjerski identitet.

Ovo što sam rekao sasvim je saglasno sa načelima Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i u duhu Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda Savjeta Evrope.

Biće interesantno pratiti popis. FHP će posebno voditi računa o pritužbama, pritiscima i govoru mržnje.

JASNO RAZLIKOVATI TERMINE MATERNJI I SLUŽBENI JEZIK

Kao istraživač povreda ljudskih prava i u ime Grupe za ljudska prava, koja okuplja nevladine organizacije iz oblasti zaštite ljudskih i manjinskih prava, koristim priliku upoznati Vas sa našim stavom povodom najave da će se predmet izučavanja službenog jezika zvati "Maternji jezik i književnost".

Prije svega, želim reći da uživate našu punu podršku kada je u pitanju reforma obrazovanja i nastavnih planova, konačno zaustavljanje politikantstva i ideološkog djelovanja u institucijama obrazovnog sistema, ali i sprečavanje manipulisanja sa mladima osnovnog i srednjoškolskog uzrasta.

Pozivamo Vas da preispitate svoju odluku, kojom će ubuduće, prema novom obrazovnom programu, predmet "srpski jezik i književnost" zvati "Maternji jezik i književnost" – posebno s aspekta jezika svih manjinskih naroda koji tradicionalno žive u Crnoj Gori.

Srbija i Crna Gora su se, činom ratifikacije Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, obavezale da preduzmu odgovarajuće mjere s ciljem promocije pune i efektivne ravnopravnosti manjina u svim oblastima života. Pod pravom slobodnog izražavanja Okvirna konvencija podrazumijeva slobodu primanja i širenja informacija na maternjem jeziku. Prema članu 14 Konvencije, ugovornice se obavezuju da priznaju pravo svakog pripadnika nacionalne manjine da uči svoj maternji jezik, odnosno da im obezbijede, u okviru svojih obrazovnih sistema, mogućnost nastave na maternjem jeziku, ili dobijanja časova iz tih jezika. Ovo pravo primjenjuje se bez štete po izučavanje zvaničnog jezika ili nastave na tom jeziku.

Svi manjinski narodi, prema Zakonu o ostvarivanju sloboda i prava nacionalnih manjina RCG, čija je radna verzija nedavno prošla ekspertizu

* Objavljeno u dnevnim listovima: *Publika*, 27.mart 2004, rubrika "Društvo", str. 8; *Dan*, 27.mart 2004, rubrika "Povodi", str. 1, i *Pobjeda*, 2.april 2004, rubrika "Hronika", str. 8. Ovim povodom data je izjava radio stanici *Antena M*, koja je 26.marta 2004. postavljena i na veb-sajt ovog medija; FHP dokumentacija.

Venecijanske komisije, imaće pravo na školovanje na svom jeziku i na odgovarajuću zastupljenost svog jezika u opštem i stručnom obrazovanju. Isti član predviđa da se, kada se nastava izvodi na jeziku nacionalne manjine, obavezno uči i službeni jezik i pismo.

Dalje se predviđa mogućnost osnivanja odjeljenja sa nastavom na jeziku i pismu nacionalne manjine – u situaciji kada je broj učenika manji od broja utvrđenog za rad te ustanove.

Isti ćemo da jasno treba razdvojiti termine zvanični ili službeni jezik, bez obzira kako će se on zvati, od termina maternji jezik. Naime, osim obaveze da uče zvanični jezik, crnogorske manjine će imati mogućnost da pohađaju nastavu na svom maternjem jeziku. Tako postoji mogućnost da Albanci, Bošnjaci i Hrvati pohađaju nastavu na svom maternjem jeziku, odnosno na albanskom, bosanskom/bošnjačkom i hrvatskom jeziku.

Država Crna Gora treba da razvija očuvanje i izražavanje etničkog, kulturnog, vjerskog i jezičkog identiteta svakog pripadnika nacionalne manjine. Stoga zvaničnici treba da očekuju da ono što predviđaju međunarodni i domaći standardi iz oblasti ljudskih prava neće koristiti samo jedna nacionalna manjina, zbog svoje posebno izražene jezičke karakteristike.

Uz srdačan pozdrav, ostajemo otvoreni za dalju komunikaciju i saradnju

Aleksandar Saša Zeković

ČIN PODIZANJA DRŽAVNE ZASTAVE TREBALO JE DA ODRAŽAVA MULTIKULTURALNU CRNU GORU*

Podgorica, 15.jul 2004. godine

Predsjedniku Skupštine Republike Crne Gore,
gospodinu Ranku Krivokapiću

Poštovani gospodine predsjedniče,

Želim Vam, prije svega, uputiti čestitke povodom konačnog donošenja državnih znamenja Republike Crne Gore.

Kao pripadniku generacije koja je stasavala i podizala se na prijestonom Cetinju, pod istinskom crnogorskom zastavom, i koja više od deceniju čeka na državotvorno buđenje, bilo mi je zadovoljstvo, i čast, prisustvovati podizanju državne zastave na jربول ispred državnog parlamenta. Suze u očima prisutnih ohrabruju i daju nadu da će Crna Gora krenuti onim putem na kojem je već odavno trebalo da bude.

Ipak, smatram da je Skupština RCG, kao organizator događaja, morala povesti više računa o protokolu i sadržaju ovog svečanog i istorijskog događaja.

Kako je Crna Gora građanska država, čiji su podanici građani različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti, mislim da je tu činjenicu trebalo snažno inkorporirati u program svečanosti. Tako je trebalo da se uz folklor koji reprezentuje crnogorski narod nađe i onaj koji baštine pripadnici albanskog,

* Pismo upućeno predsjedniku crnogorskog parlamenta integralno su objavili dnevnici: *Pobjeda*, 16.jul 2004, rubrika "Politika", str. 4; *Publika*, 16.jul 2004, rubrika "Politika", str. 3, i beogradski *Danas*, 19.jul 2004, rubrika "Dijalog", str. 8. Sadržina pisma dostupna je i na internet stranicama www.regional-portal.net (jul 2004) i www.bosnjaci.net (januar 2005).

hrvatskog, bošnjačkog i muslimanskog naroda, koji su, pored Crnogoraca i Srba, takođe autohtone i ravnopravne nacionalne zajednice.

Čast podizanja državne zastave mogla je pripasti i najstarijem građaninu ili građanki Crne Gore, odnosno licu koje kroz sport, umjetnost, kulturu ili nauku reprezentuje našu domovinu, ili Vama, kao domaćinu kuće koja je građanstvu širom otvorila vrata.

Pismo Vam upućujem s nadom da ćete učiniti sve što je u Vašoj moći da se prilikom budućih svečanosti povede više računa o njihovoj organizaciji i sadržaju, kao i o prirodi, tj. karakteru crnogorske države.

Aleksandar Saša Zeković,
istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori

PISMO CRNOGORSKOM PREMIJERU POVODOM ŠIRENJA LAŽNIH INFORMACIJA U JAVNOSTI*

Poštovani gospodine predsjedniče Vlade,

Posljednjih dana, u našoj javnosti se pojavila informacija da đeci rođenoj u Crnoj Gori 1999. godine NATO savez isplaćuje novčano obeštećenje, i to zbog bombardovanja teritorije tadašnje SRJ za vrijeme svoje intervencije povodom ozbiljnih kršenja ljudskih prava na Kosovu.

Tu informaciju objavili su i pojedini domaći mediji, što je izazvalo veliko interesovanje roditelja u gotovo svim crnogorskim opštinama.

Informišući se u pojedinim matičarskim uredima, saznao sam da je interesovanje roditelja zaista veliko i da se dnevno izdaje po nekoliko stotina izvoda, iz knjiga rođenih i knjiga državljana. Trošak pribavljanja kompletne dokumentacije, uključujući i poštarinu, iznosi oko 20 eura po djetetu što, u postojećim socijalnim prilikama crnogorskih familija, predstavlja ozbiljan i, možda, sasvim nepotreban izdatak. Naravno, takav trošak posebno pogađa nezapošljena lica, socijalne slučajeve i marginalizovane grupe, poput Roma. Neki roditelji su imali i veće troškove, s obzirom na to da su im đeca rođena u opštinama van stalnog mjesta boravka.

Iz navedenih razloga, molim Vas da se založite da se mjerodavni državni organi oglase sa potpunijim informacijama o (ne)postojanju mogućnosti dobijanja naknade od strane NATO saveza, kako se naši građani ne bi i dalje izlagali nepotrebnim troškovima.

Postoje indicije da se radi o širenju lažnih informacija, koje prouzrokuju značajnu štetu velikom broju građana. Koristeći internet pretraživače, zaključio sam da se na ovom najznačajnijem izvoru informacija ne nalazi gotovo ništa o postojanju i radu agencija koje, navodno, posreduju u isplati obeštećenja. Takođe, saznao sam da navedene adrese tih agencija u Ženevi nijesu postojeće.

* Izvode iz pisma objavile podgoričke *Vijesti*, 1. jul 2005; Grupa za ljudska prava – dokumentacija.

Možda je propust i samih medija što građanima nijesu detaljnije i konkretnije ukazali na moguću opasnost, neistinitost i finansijske posljedice ove informacije. Ipak, državni organi su dužni da utvrde vjerodostojnost ove informacije i javnosti saopšte istinu.

Molim Vas da nadležni organi Vlade – Ministarstvo inostranih poslova, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo rada i socijalnog staranja – pribave odgovarajuće informacije i što prije ih učine dostupnim široj javnosti.

Podgorica, 30. jun 2005.

S poštovanjem,

Aleksandar Saša Zeković,
istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori

Sa učešća na OEBS-ovom sastanku u Beču posvećenom reformi zatvora

O reformi zatvora u Crnoj Gori*

Značajno aktivističko i profesionalno iskustvo nosim iz nekoliko nevladinih organizacija za ljudska prava, u okviru kojih sam redovno pratio zatvorsku problematiku – posredstvom medija, kroz učešće na raznim seminarima i konferencijama posvećenim zatvorskoj reformi, kao i putem neposrednih kontakata sa sadašnjim i bivšim osuđennicima i zatvorskim službenicima. Opšti je utisak da navedene grupe sagovornika imaju i prilično različita stajališta.

Već je nekoliko godina otkad je Crna Gora pokrenula reformu zatvorskog sistema i proces njegove humanizacije. U posljednje tri godine, u obnovu, rekonstrukciju i adaptaciju zatvora u Crnoj Gori uloženo je više sredstava nego u proteklom desetljeću. To su dobri i ohrabrujući podaci. Pored konkretnog činjenja Vlade, doprinos poboljšanju položaja lica na izvršenju krivičnih sankcija, kao i afirmisanju njihovih ljudskih prava, dali su mediji, nevladine organizacije i međunarodna zajednica.

Iskoristiću priliku da govorim o onim situacijama i prilikama sa čijim unapređivanjem treba nastaviti. Vjerujem da će kolege iz crnogorske delegacije, inače zvaničnici Vlade, više govoriti o dasadašnjim rezultatima reforme i njenim izazovima.

Bračni život

Licima na izdržavanju kazne omogućeno je vođenje bračnog života jednom mjesečno, u trajanju od četiri sata, u za to posebno pripremljenim prostorijama. Čuvari i sami korisnici pohvalno govore o ovoj mogućnosti, predlažući da se u budućnosti ona realizuje na diskretniji način. Sa prijedlogom se slažu i aktivistkinje iz ženskih nevladinih organizacija, ocjenjujući

* Izlaganje u svojstvu predstavnika crnogorskog civilnog društva na OEBS-ovom “Supplementing Human Dimension Meeting on Prison Reform”, održanom u palati Hofburg, u Beču 8. jula 2002.

da je trenutna praksa "nehumana, ponižavajuća i bez prava na diskreciju". Smatraju da ovu mogućnost treba drugačije regulisati "jer je i sam položaj žene čiji je suprug u zatvoru, dovoljno težak".

Ženska ljudska prava

Uprava Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija uspostavila je dobre kontakte sa organizacijama za promociju i zaštitu ženskih ljudskih prava. Razvijena saradnja doprinijela je boljem i humanijem položaju žene u zatvoru, očuvanju dostojanstva i integriteta ličnosti, te njenoj pripremi za socijalizaciju i društvenu integraciju po okončanju izdržavanja sankcije. Ženske NVO preporučuju osnaživanje obrazovnih i socijalnih procesa u samom zatvoru, kao i organizovanje konkretne podrške ženama, koje su nakon izdržavanja kazne uglavnom odbačene od porodice i zajednice. Važno je da se osoblje zatvora više osposobi u vještinama komuniciranja, savjetovanja i pregovaranja. Izbor osoblja se mora pažljivo vršiti. U proces selekcije i edukacije osoblja potrebno je snažnije uključiti relevantne NVO. Od ukupnog zatvorskog osoblja, žene čine 15,3%. Nadajmo se da će procenat žena zapošljenih u zatvorima u budućnosti rasti, kao i pripadnika manjinskih naroda, čiji je broj, u upravi i osoblju, gotovo zanemarljiv.

Društveni, vjerski i sportski život

Prema riječima odgovornih iz ZIKS-a, sa kojima sam razgovarao, knjižni fond zatvorske biblioteke redovno se upotpunjava, kako putem donacija, tako i opredjeljivanjem sopstvenih sredstava. Zatvorenicima se redovno distribuiraju štampa. Prema riječima visokog zatvorskog službenika koji me je primio u posjetu, dvije dnevne novine se ne distribuiraju jer su prepoznate kao "antidržavne". Ipak, uprava zatvora ističe da je svim zatvorenicima omogućeno da, o svom trošku i u svojoj režiji, nabavljaju dnevnu i periodičnu štampu koju sami žele. Ne postoji ograničavanje dopisivanja zatvorenika sa bližnjima a, uz dozvolu nadležnih, moguće je dopisivanje i sa drugim licima. Preporuka je da se ukinu ograničenja u ovom pogledu.

Licu na izdržavanju zatvorske kazne zakon garantuje pravo da vodi religiozni život. Predstavnici ZIKS-a su naveli dosta pozitivnih primjera uživanja ovog prava, ali isključivo kod zatvorenika pravoslavne vjeroispovijesti. Ovo pravo, prije svega, znači mogućnost posjete sveštenika i posebnog režima

ishrane. Uprava ističe da nije bilo sličnih zahtjeva od strane zatvorenika nepravoslavaca. Mišljenja sam da se ne radi o nepostojanju interesovanja, već o drugim razlozima. Prije svega, postojanje distance, netolerancije i, konačno, strah samih osuđenika da se izdvajaju od većine. Zvanične podatke o broju osuđenika koji pripadaju manjinskim narodima nije bilo moguće dobiti. Prema podacima koje sam dobio od pripadnika službe obezbjeđenja, nešto više od 15% zatvorenika nijesu pripadnici dominantne vjeroispovijesti u Crnoj Gori. Uprava zatvora, trenutno, ne može da udovolji zahtjevima za drugačiju ishranu, zasnovanim na vjerskim i drugim razlozima, obrazlažući to "objektivnim, tehničkim razlozima".

O sportskom životu u zatvoru treba se pohvalno izraziti. Osuđenima je na raspolaganju teretana, kao i sportski tereni.

Možda bi valjalo razmišljati da se u narednom periodu osnaži komunikacija između zajednice, javnosti, uprave zatvora i samih osuđenika – kroz razvijanje novih programa i posjeta. To bi moglo doprinijeti afirmisanju novog imidža zatvora i kasnijoj boljoj integraciji osuđenika, pa time i smanjenju mogućnosti za ponovno vršenje krivičnih djela. Preporuka je da se omogući veća prisutnost i veći broj posjeta predstavnika medija i NVO sektora zatvorima.

Politizacija zatvorskog života

Kao i u drugim institucijama i ustanovama, neophodna je depolitizacija i deideologizacija crnogorskih zatvora. Za očekivati je da istinska tranzicija, reforma i transformacija dovede i do poboljšanja crnogorske zatvorske politike. Neki primjeri iz skorije prošlosti ozbiljno upozoravaju na zloupotrebu samih osuđenih lica, i zatvora kao institucije, u dnevno-političke svrhe.

Pripadnici službe obezbjeđenja Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija, sa kojima sam razgovarao istražujući ovu temu, ističu da je službeno osoblje, organizovano, autobusom Zavoda, odvoženo na mitinge vladajuće stranke, održane u Podgorici, Bijelom Polju, Herceg Novom. Prema istim saznanjima, jednom prilikom, šest pripadnika redovne dnevne smjene otišlo je na predizborni miting u Zetu. Tada je, zbog oslabljenog sistema obezbjeđenja, jedan osuđenik nestao iz zatvora "i za istim nije mogla biti organizovana potjera".

Na radna mjesta u Zavodu, što i nije karakteristika samo ove institucije, i dalje se lica raspoređuju prema političkoj podobnosti, pri čemu je snažan

uticaj vladajuće partije. Između samih civilnih lica, vaspitača i službenika obezbjeđenja registrovani su i fizički obračuni, često motivisani političkim, nacionalnim ili vjerskim razlozima.

Prema iskazu sagovornika, određena zatvorska službena lica udaljavana su s posla zbog čitanja štampe koja se u javnosti prepoznaje kao opoziciona, a na posao vraćana tek nakon intervencije ministra.

Uprava zatvora ne poriče mogućnost zloupotrebe položaja "jer", kako kažu, "vjerovatno toga ima u svim institucijama". Ističu da, kada dođu do takvih saznanja, reaguju brzo, efikasno i energično.

Preporuka je da se uprava i osoblje istinski profesionalizuju i da im stručna osposobljenost bude snažnija referenca od stranačke ili političke pripadnosti.

Korupcija

Postoje primjeri razvijanja poslovnih odnosa i veza između osoblja i zatvorenika, primanja mita, snažnog uticaja privatnih veza i poznanstava. Neke prijave govore o podvođenju prostitutki osuđenim licima, uz novčanu i druge nadoknade. Načelno, može se odgovorno iznijeti ocjena da u zatvorima postoji nejednak tretman osuđenih lica.

Uprava zatvora ističe da nema prijavljenih, registrovanih i dokazanih primjera korupcije.

Institucionalni nedostaci u zatvorskoj politici s aspekta međunarodnih standarda

Ne postoji posebna zdravstvena ustanova za realizaciju mjere bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja. Postojeće psihijatrijske zdravstvene ustanove u Crnoj Gori nijesu kompetentne, osposobljene, niti imaju kapacitet za ove poslove. U toku je izgradnja specijalne zatvorske bolnice, koja će sigurno poboljšati ovu i druge potrebe.

U Crnoj Gori ne postoji mogućnost izdržavanja "maloljetničkog zatvora", već su maloljetna lica upućivana na izdržavanje kazne u Republiku Srbiju. Posljednjih godina se zadržavaju u Crnoj Gori, ali u sasvim neadekvatnim uslovima, jer ne postoji poseban objekat/prostor za maloljetnike.

Za lica koja su krivična djela počinila pod uticajem alkohola, ili droga, ne postoji mogućnost odgovarajućeg stručnog tretmana.

Kršenje zatvorskih pravila sankcionira poseban disciplinski sud, sastavljen od načelnika kaznene jedinice, pravnika, pedagoga i predstavnika službe obezbjeđenja. Po odluci ovog suda, lice se može žaliti direktoru Zavoda, kao drugostepenom organu. Preporuka je da se drugostepeni organ izdvoji iz djelokruga ZIKS-a, kako bi se obezbijedila veća objektivnost i nezavisnost, odnosno nepristrasnost. Sa ovom preporukom slaže se i uprava zatvora.

Uslovi u zatvorima

Ranije sam naveo da su u adaptaciju i modernizaciju zatvora uložena znatna sredstva, čime su uslovi za život, smještaj i rad zatvorenika značajno poboljšani.

Ljeti je čest nedostatak vode. Veoma je izražen problem neadekvatnog smještaja, odnosno prenatrpanosti – kapaciteti su premašeni i za 100%. Uprava zatvora ističe neuslovnost objekata i njihovu starost. Rekonstrukcija i izgradnja novih objekata je neophodna, ali to iziskuje velika finansijska sredstva.

Zatvorenici s kojima sam imao mogućnost da razgovaram pohvalno se izražavaju o službi obezbjeđenja i upravi, ističući da se, za razliku od ranijih godina, prema njima pokazuje korektniji i humaniji odnos. U posljednje tri godine, uprava je registrovala tri slučaja prekoračenja službenih ovlašćenja od strane zatvorskih čuvara. Uslijedile su kazne, na osnovu kojih je tim licima onemogućeno da se vrate na prethodna radna mjesta.

*Povodom posjete ambasadora zemalja Evropske unije u Beogradu Crnoj Gori**

KRATAK OSVRT NA POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA U CRNOJ GORI

Nacionalne manjine

Zakon o ostvarivanju prava nacionalnih manjina

Vlada je pristupila izradi radne verzije zakona, uključila je sve relevantne subjekte, među kojima i predstavnike manjinskih organizacija (nevladinih i političkih).

Valjalo bi podstaći Vladu da se u finalizaciji ovoga posla ne odustane od kvalitetnih rješenja, kao i da zakon bude primjenljiv i koristan za sve nacionalne manjine, a ne samo za one koje karakteriše jezička posebnost.

Primjena ovog zakona mogla bi naići na opstrukciju i otpor, te će i u tom pogledu od posebnog značaja biti podrška Vladi i NVO sektoru, kao promoterima novih standarda.

Obrazovanje

Kroz reformu nastavnih planova i udžbenika učinjeni su značajni pomaci u obrazovanju. Međutim, učešće predstavnika nacionalnih manjina u radnim tijelima koja se bave reformom obrazovanja, pisanjem nastavnih planova i novih udžbenika još uvijek je nedovoljno. Istraživanja govore da je zastupljenost istorije i kulture nacionalnih manjina u zvaničnim udžbenicima za osnovnu i srednju školu i dalje veoma niska.

* Autorovo izlaganje na susretu sa ambasadorima EU u SiCG, u Podgorici, 24. mart 2004, u EAR-u. Objavljeno je na stranicama EWI Regionalnog portala, aprila 2004.

Informisanje na jezicima nacionalnih manjina

Pitanje informisanja albanske manjine u okviru programa javnog servisa riješeno je, mada se često postavlja pitanje koliko je to kvalitetno urađeno. Ostale manjine čekaju donošenje novih zakona, i to nedopustivo dugo. Istraživanja govore da se svega 2% produkcije Radija i Televizije Crne Gore odnosi na nacionalne manjine, ili je na jezicima nacionalnih manjina. Zastupljenost manjina i priloga koji se bave pitanjima njihovog identiteta je loša, posebno u lokalnim medijima.

Potrebno je da se mediji senzibiliju, razviju svijest o posebnoj odgovornosti, kao i da se obuču za pisanje o statusu i pravima nacionalnih manjina, jer određeni broj objavljenih tekstova ili priloga ne doprinose razvijanju skladnih etničkih odnosa i međusobnog povjerenja.

Transformacija javnog servisa i izbor članova Savjeta RTVCG i Agencije za radio-difuziju ukazuju na nedovoljnu transparentnost i neophodnu izmjenu regulative.

Učešće u javnim i kulturnim poslovima

Već godinama NVO i političke partije manjina ukazuju na neodgovarajuću zastupljenost nacionalnih manjina u zakonodavnoj, izvršnoj i sudskoj vlasti, kao i u lokalnim administracijama. U izbornom zakonodavstvu riješeno je samo pitanje predstavljanja albanske nacionalne manjine u parlamentu, dok ostali manjinski narodi čekaju na istu mogućnost.

Daljom reformom zakonske regulative treba obezbijediti djelotvorne mehanizme za srazmjernu zastupljenost manjina u organima vlasti, a do tada promijeniti praksu neohrabrivanja učešća manjina u državnim institucijama koje su od kulturnog i naučnog značaja. U glavnoj državnoj biblioteci nema zapošljenih Albanaca, kao ni lica koja poznaju albanski jezik, iako ova ustanova prikuplja građu na ovom jeziku. U pojedinim opštinama, u lokalnim institucijama iz oblasti kulture i medija gotovo da nema zapošljenih pripadnika manjinskih naroda.

Funkcionisanje institucija za zaštitu ljudskih prava

Odbor Skupštine RCG za ljudska i manjinska prava, i pored jasno predviđene uloge, ne funkcioniše na očekivano djelotvoran način. Brojne predstavke, koje mu upućuju građani, manjinske grupe i NVO, ostaju bez

odgovora, a do sada nije održano nijedno zasjedanje posvećeno nekoj od ugroženih grupa u Crnoj Gori, ili temi koja je od interesa za unapređenje ljudskih prava. Potrebno je osnažiti ulogu ovog parlamentarnog odbora i omogućiti učešće predstavnika NVO na nekim od njegovih zasjedanja.

Zaštitnik ljudskih prava počeo je sa radom, ali se stiče utisak da je njegova djelatnost još uvijek netransparentna i nepoznata široj javnosti. Ne poštuje se Zakonom predviđen rok i procedura u dobijanju odgovarajućeg odgovora po pitanju podnesene pritužbe. Neophodno je da institucija bude prisutnija u javnosti i da se češće oglašava po pitanju određenih incidenata. Do sada, javnosti nije poznato da je Zaštitnik iskoristio zakonsko pravo na pokretanje sopstvene inicijative.

Položaj Roma u Crnoj Gori

Prilikom nedavnog popisa stanovništva, istraživači ljudskih prava zabilježili su primjer diskriminacije – gotovo nijedan popisivač u Crnoj Gori nije bio romske nacionalnosti. (Pro)Romske grupe otvoreno iznose sumnju u rezultate popisa, koji je pokazao mnogo manji broj pripadnika ove zajednice nego što je bilo očekivano. Takođe tvrde da su žrtva asimilacije između dvije dominantne etničke zajednice.

Prema ovoj grupi posebno je izražena etnička distanca, tako da se njihovi problemi (stanovanje, zakup stanova, obrazovanje, tortura, zapošljavanje, pristup zdravstvenom sistemu) rješavaju sporije nego u drugim slučajevima.

Izbjeglice i raseljena lica

Položaj izbjeglica i raseljenih lica

Međunarodna zajednica ne izdvaja dovoljno sredstava i podrške za ostvarenje integracije ove brojne populacije u Crnoj Gori. Mnogi strahuju da će procesom integracije biti bitno promijenjena demografska struktura čitave Crne Gore, lokalna etnička struktura, kao i ekonomsko-socijalna, pa i politička budućnost Crne Gore. Ovo uvjerenje znatno otežava konačno rješavanje statusa izbjeglica.

Nerješavanje brojnih problema izbjeglica i raseljenika crnogorska vlast

pravda nedostatkom finansija. U suštini, nema dovoljno političke volje, pogotovo za rješavanje pitanja kao što su stanovanje, problemi sa obezbjeđenjem alternativnog smještaja, pružanjem usluga zdravstvene zaštite, zapošljavanjem. U tom pogledu, među izbjeglicama su posebno ugroženi Romi i Egipćani, koje gotovo svi doživljavaju kao građane drugog reda.

Uredbu Vlade je prevazišlo vrijeme; ona trenutno ne odgovara duhu vremena i prilika. Neophodno je njeno inoviranje – do konačnog rješenja statusa ovih lica, posebno u pravcu snažnijeg garantovanja i zaštite njihovih prava.

Organizacije raseljenika pozdravljaju najavu izrade Nacionalne strategije za trajno rješavanje problema izbjeglica i raseljenih lica u Crnoj Gori. Propust je, međutim, što se u Komisiji koja će se baviti ovim pitanjem nijesu našli njihovi, a posebno romski, predstavnici.

Saradnja države i NVO sektora

Odnos države prema nevladinim organizacijama

Vlada i Skupština RCG već više od tri godine odlažu da prihvate prijedlog Deklaracije o principima i prioritetima saradnje države i nevladinih organizacija, kao i Memorandum o saradnji. Takođe, kasne, ili se uopšte ne isplaćuju, ionako skromna sredstva koja država zvanično opredjeljuje za nevladine organizacije.

U mnogim zakonima (Zakon o RTVCG, Zakon o Agenciji za radio-difuziju) i prijedlozima zakona (Zakon o policiji), iako se NVO-ima daje pravo učešća u pojedinim važnim tijelima, procedura izbora je zakonski tako definisana da ostavlja značajan prostor za manipulacije i zloupotrebe, prvenstveno na štetu reformi, kojima se tim zakonskim rješenjima i teži, kao i civilnog društva.

Crna Gora pred usvajanjem zakona o ostvarivanju sloboda i prava nacionalnih manjina*

ZAKON ZA SVE KOJI ŽIVE U CRNOJ GORI

Rješavanje prava pripadnika nacionalnih manjina, poput procesa evropskih integracija, treba da bude crnogorski nacionalni prioritet i obezbijedi konsenzus svih subjekata društva.

Sredinom 2003. godine, Ministarstvo za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa formiralo je Komisiju za izradu zakona o pravima manjina, koja je radila na temelju smjernica uže radne grupe. Učešće na izradi radnog teksta omogućeno je predstavnicima svih parlamentarnih stranaka, strankama koje okupljaju nacionalne manjine i NVO-ima. Crnogorska opozicija nije učestvovala u radu Komisije, ali treba istaći da su njeni predstavnici, prilikom održavanja okruglih stolova posvećenih ovoj temi, u više navrata imali konstruktivan nastup.

Prvobitna zamisao je bila donošenje ustavnog zakona o nacionalnim manjinama, ali se nametnulo pitanje objektivne mogućnosti njegovog usvajanja u parlamentu. Mišljenja su bila gotovo jedinstvena – da ne treba više čekati sa usvajanjem zakona. To je istovremeno bila i preporuka međunarodne zajednice, jer bi se odlaganje značajno odrazilo na dalji status manjina. Ohrabrujuće je što su gotovo svi politički predstavnici iznijeli stav da je, poslije osnovnog, ovo najvažniji zakon za Crnu Goru, koji bi ovu državu trebalo demokratski da legitimiše i učini prepoznatljivom po poštovanju manjinskih prava. Trenutno se radi na izradi kataloga svih propisa koji će se morati da se promijene po usvajanju ovog zakona. Prilagođavanje drugih akata zakonu o manjinama, u slučaju da on ima ustavni karakter, ne bi se smjelo dovoditi u pitanje. I predstavnici vladajućih struktura često iznose uvjerenja da u to ne treba sumnjati i da su sami svjesni da bez toga brojna

* Objavljeno kao autorski tekst u dnevnom listu *Pobjeda*, nedeljno izdanje, 6.jun 2004, rubrika "Zakonodavstvo", str. 6. Publikovano i u: listu *Gradanin*, br. 31, jul 2004, rubrika "Zakoni", str. 10 i 11; *Hrvatskom glasniku*, glasilu Hrvata Crne Gore, br. 12, studeni-prosinac 2004, str. 6 i 7; na veb-sajtu www.bosnjaci.net, januara 2005, i na Regionalnom portalu, maja 2004. Objavljeno i u subotičkoj *Hrvatskoj riječi*, 2004.

kvalitetna rješenja iz zakona ne bi postala operativna. Učešće međunarodnih organizacija dodatni je garant obezbjeđenja odgovornog odnosa u donošenju i promovisanju kvalitetnog, primjenjivog zakona.

Komisija je imala dilemu oko upotrebe termina nacionalna manjina, manjinski narod ili nacionalna zajednica. Strani eksperti su predložili da se postigne konsenzus oko termina prisutnog u međunarodnim dokumentima.

Bili smo jedinstveni u opredjeljenju da u zakonu ne treba nabrajati koje to manjine žive u Crnoj Gori, smatrajući da svaki građanin ima pravo da slobodno iskaže svoju pripadnost i odluči o svom tretiranju kao pripadniku manjine. Zakon će ostvariti primjenjivost i na lokalnom nivou, što znači da će gotovo sve etničke grupe koje žive u Crnoj Gori, uključujući Crnogorce i Srbe, biti u mogućnosti da sebe, zavisno od sredine, samoidentifikuju kao nacionalnu manjinu. Zbog toga treba jasno reći da ovo nije zakon za nacionalne manjine, već za sve koji žive u Crnoj Gori.

Zakonsko tretiranje grupa kao nacionalnih ili etničkih manjina (zbog činjenice da nemaju svoju maticu) moglo bi proizvesti osjećaj diskriminacije i drugorazrednosti. Strani eksperti imali su sličan komentar, tim prije što nema razlika u ostvarivanju sloboda i prava između nacionalnih i etničkih manjina, ocijenivši da naziv zakona treba da bude jedinstven i nedvosmislen.

Data definicija manjine uglavnom je odgovarala političkim predstavnicima. "Nacionalna manjina je svaka grupa državljana RCG koja je brojčano manja od ostalog preovlađujućeg stanovništva, odnosno koja ima zajedničke etničke, vjerske ili jezičke karakteristike različite od ostalog stanovništva, motivisana je željom za iskazivanjem i očuvanjem nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta i istorijski je vezana za Republiku." Predstavnici NVO i manjina zalagali su se da se pojam "državljanin" zamijeni pojmom "građanin", imajući u vidu brojne probleme koje pripadnici manjina već godinama imaju sa dobijanjem državljanstva. Sa tim, kao i sa stajalištem da u primjeni zakona ne treba izuzeti izbjeglice, korespondirala su i mišljenja međunarodnih eksperata. Oni su smatrali da bi bilo nerazumno spriječiti izbjeglice, koje sa domicilnim stanovništvom dijele etničku pripadnost, jezik ili vjeroispovijest, da ostvare ona prava koja ne zavise od državljanstva i tradicionalnog prebivališta..

Zakon će pripadnicima manjina garantovati pravo na slobodan izbor i korišćenje svog kolektivnog, ličnog i porodičnog imena, kao i pravo na

upisivanje tih i imena svojih udruženja u javne knjige i lična dokumenta na svom maternjem jeziku.

Posebna novina zakona jeste omogućavanje službene upotrebe jezika nacionalne manjine u opštinama u kojima manjine čine najmanje 5% ukupne strukture lokalnog stanovništva.

Nacionalnu manjinu predstavljajuće i Vijeće nacionalne manjine, koje, između ostalog, daje prijedloge, mišljenja i saglasnost kojima se uređuju područja od životnog interesa za manjine. Zamisao uže radne grupe jeste da Vijeće većinski čine poslanici i odbornici izabrani sa tzv. manjinske liste, a ostatak predstavnici nevladinih i drugih organizacija. Pritom je, i pored insistiranja, izbjegnuto preciziranje jasnih kriterijuma i procedura njihovog imenovanja. Lično sam za neposredan izbora članova Vijeća, i to zbog mogućih manipulacija, kao i za to da se zakonom utvrdi jedinstvena procedura izbora za sva vijeća.

Država će na RTCG-u obezbijediti odgovarajući broj časova za emitovanje raznovrsnog programa na jezicima nacionalnih manjina. Na prijedlog NVO-a, u zakonu bi trebalo da se nađe odredba koja obavezuje da djela i dobra, sačinjena na jezicima različitih etničkih grupa, podsticanjem razvoja prevođenja, nadsinhronizacije i titlovanih prijevoda, postanu dostupna svima.

Pripadnici manjina imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje na svom maternjem jeziku i na odgovarajuću zastupljenost svog jezika u obrazovanju. Predviđeno je da se nastava izvodi na jeziku nacionalne manjine, pri čemu je službeni jezik obavezan nastavni predmet. Posebnim članom zakona predviđeno je da se odjeljenje sa nastavom na jeziku i pismu manjine može osnovati i kada je broj učenika manji nego što je to utvrđeno u radu te ustanove. Neophodno je zakon doraditi u pogledu stvaranja održivog obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina. Pri tome, treba precizno definisati obavezu države da obezbijedi kadar, bilo osnivanjem ustanova, ili kroz obezbjeđivanje školovanja u inostranstvu, dodjelom državnih stipendija.

Zakon predviđa da obrazovni i vaspitni rad u ustanovi, ili odjeljenju sa nastavom na manjinskom jeziku mogu obavljati lica koja vladaju jezikom i pismom te manjine. Za direktora javne školske ustanove sa nastavom na jeziku i pismu manjine može biti izabrano lice koje vlada njenim jezikom, a uz saglasnost vijeća te nacionalne manjine.

Država će posebnim izbornim zakonom utvrditi dodatan broj poslanika

i odbornika za pripadnike manjina. Prilikom glasanja, oni će birati između dviju lista, redovne i manjinske, pri čemu će druga biti rezervisana za nastup manjinskih stranaka.

U opštinskim parlamentima u kojima nema pripadnika manjine koja u lokalnom stanovništvu učestvuje sa manje od 5%, broj odbornika povećaće se za jednog predstavnika manjine. Ova odredba, razrađena kroz opštinske statute, podstaci će učešće u javnim poslovima onih grupa koje se u pojedinim opštinama prepoznaju kao brojno male manjine.

O odgovarajućoj zastupljenosti manjina u javnim poslovima brinuće predsjednici Vlade i Vrhovnog suda, u saradnji i na prijedlog vijeća nacionalne manjine.

Zakon poznaje i uvođenje veta, koji mogu uložiti poslanici i odbornici izabrani sa manjinske liste, ukoliko smatraju da neka predložena odluka bitno zadire u interese te manjine (promjena etničke strukture stanovništva protivno volji lokalnog stanovništva, usvajanje nastavnih planova i programa bez saglasnosti vijeća nacionalnih manjina, pitanja koja se tiču očuvanja jezičkog i kulturnog identiteta). Nakon toga, na snazi je proces usaglašavanja stavova, a odluka se smatra usvojenom samo ako je za nju glasala većina poslanika/odbornika sa manjinske liste. Ako se usaglašavanje stavova ne okonča uspjehom, prijedlog se povlači i ne može se postaviti na dnevni red do isteka trogodišnjeg roka.

Komisija bi, nakon dobijene zvanične ekspertize Savjeta Evrope, trebalo da učini pravičnijim i djelotvornijim određene odredbe. Vladu već sada treba podstaci da u finalizaciji zakona ne odustane od kvalitetnih rješenja. Javna diskusija će sigurno doprinijeti unapređenju sadržaja. Primjena zakona mogla bi naići na otpor, pa je i u tom pogledu neophodno angažovanje civilnog društva, posebno medija, u promovisanju novih standarda.

AUTOR

Aleksandar Saša Zeković (1974), diplomirani ekonomista, završava magistarske studije na Ekonomskom fakultetu u Podgorici, smjer „Evropske ekonomske integracije”.

Ljudska i manjinska prava je specijalizirao u Mađarskoj, Poljskoj, Finskoj, Švedskoj, Norveškoj, Austriji, Slovačkoj i Francuskoj.

Član je Savjeta za građansku kontrolu rada policije.

Usavršavao se kroz niz programa alternativnog obrazovanja u oblasti razvoja organizacijskih kapaciteta i demokratskog rukovođenja. Aktivan je i kao trener/konsultant u CRNVO-u i u Međunarodnoj grupi za manjinska prava iz Londona. U svojstvu eksperta bio je angažovan na nizu programa OEBS-a i UNDP-ija. Kao konsultant bio je angažovan na izgradnji kapaciteta vladinih kancelarija za rodnu ravnopravnost i održivi razvoj kao i Ministarstva za zaštitu prava pripadnika manjina.

Ranije je bio direktor Studentskog kulturnog centra Crne Gore, izvršni direktor Građanske kuće, šef kancelarije Fonda za humanitarno pravo u Crnoj Gori, programski direktor Centra za građansko obrazovanje i izvršni direktor Fondacije za stipendiranje Roma.

Bio je član Vladine Komisije za izradu Zakona o zaštiti manjina, Tima za izradu alternativnog izvještaja o primjeni Okvirne konvencije Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina, Radne grupe za izradu Nacrta zakona o Prijestonici, Fokus-grupe Instituta za strateške studije i prognoze za studiju Antikorupcijski stubovi Crne Gore, Grupe za regionalni i ruralni razvoj za izradu Razvojne strategije Crne Gore i voditelj Škole za ljudska i manjinska prava (CGO) trenutno jedinog sveobuhvatnog programa obrazovanja o ljudskim pravima u Crnoj Gori. Godine 1993. pokrenuo je i bio urednik ilegalne radio stanice “Zeleni radio”.

Član je Projektnog odbora UNDP i Vlade RCG za rodnu ravnopravnost i nezavisni istraživač kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori.

Stalni je predavač na nekoliko alternativnih obrazovnih programa – Škola evropskih integracija, Škola društvene promjene, Škole demokratije i Škole ljudskih i manjinskih prava.

Član je redakcije magazina „Građanin”, saradnik „Hrvatskog glasnika”, „Almanah”», web portala www.bosnjaci.net i East West Instituta, kancelarija u Dubrovniku.

Dobitnik je Nagrade Oslobođenja Cetinja i Plakete Nacionalne koalicije romskih nevladinih organizacija „Romski krug”.

(Ko)autor je ili priređivač više od stotinu publikovanih tekstova iz oblasti ekonomije, lokalne uprave, ljudskih i manjinskih prava i razvoja civilnog društva kao i, između ostalih, i sljedećih publikacija: „*Prigovor savjesti i civilna služba u Crnoj Gori*”, „*Manjinska prava*”, „*Građanska čitanka*”, „*21 priča o demokratiji*”, „*Priručnika za obrazovanje o ljudskim pravima*” i „*Upoznaj Evropsku uniju*”.

SUMMARY

This book is a compilation of certain already published statements, comments and articles. As a cross-selection of researches, challenges, experiences and recommendations all regarding human rights, perhaps it has a future in becoming a valuable research document about the state of human, and especially minority rights in Montenegro in this particular period. As a document, it could also be of use as an indicator of the state and development of human rights in the future.

It aims to give an overview of the domestic and international standards relevant to this issue, but also to describe some of the most representative examples of human rights violations, in other words, to present a general picture of such incidents, which occur with regard to almost all national minorities in Montenegro. It comprises some 200 incidents involving the respect of human rights – whether individually or on the level of the community - of Albanians, Bosnians-Muslims, Croatians and Roma in Montenegro.

The collected material emphasises the lack of appropriate regulation, but also a discrepancy existing between the existing norms and the reality which shows that that Montenegro is still a society where culture of human rights has not been sufficiently developed.

This publications also confirms the belief that Montenegro has abundant forces and opportunities, that there are individuals who, beyond all official programmes and financial aid trends remain committed to their principles, who react, voice their concerns, emphasising the consequences of this approach and calling for the appropriate treatment of the issues of the protection of human rights and basic freedoms.

The book should be of use to the decision-makers, not only as a source of information, but also as a reminder whence they may find counsel and reference in order to build conclusions relevant for the future planning and implementation of political strategies and decisions.

Finally, the intention of the publishers was to contribute to strengthening of the critical attitude and dedication to the improvement of the state of human rights in Montenegro, inciting further education, discussion and debate on the state and perspective of human and minority rights, both regarding the present situation as well as the upcoming challenges Montenegro is facing, namely the consolidation of its status and the future European integration.

REVIEWS

The book before you is a study by Aleksandar Saša Zeković, which focuses on certain important aspects of the implementation of human and minority rights in Montenegro over the last few years. It represents a precious contribution to understanding and comprehension of this exceptionally sensitive and delicate issue, encompassing legal, political, social and cultural dimensions. Its value resides both in the very nature of the question, as well as in the specific approach of the author.

The subject of analysis is the socio-political environment in Montenegro in the last years, within the context of dissolution of the former SFRY, as well as certain cases of grave violations of human rights, and minority rights in particular, regarding a significant number of citizens of the republic of Montenegro. In that sense, Mr. Zeković takes up the task of analysing a number of questions, such as the role of Montenegrin authorities, especially police, in these processes; the necessity of facing the recent past, de-nazification and lustration, cooperation with the Hague tribunal; the role of the media, the general problem of individual and collective responsibility for the abuse of power and frequent human rights violations in this period. Mr. Zeković has given special attention to the problems of minorities in this context, highlighting the concrete cases of minority rights violations, discrimination and unequal treatment of a majority of members of the national minorities in Montenegro in this period. In that sense, this study is an important political and historical testimony to such events, events that must not be forgotten so that they can never happen again.

Analysing various concrete examples of human and minority rights violations in Montenegro, Zeković outlines the causes and consequences of these events, managing in this way to arrive at some very useful conclusions and suggestions concerning the policies of regulation and protection of certain important issues relevant to the realization of human and minority rights,

especially the use of language, presence of minorities in the newly reformed educational programmes, education in minority languages, freedom of religious practice and the prevention of its potential abuse for political purposes. In any case, this study will certainly enrich the body of literature dedicated to this area of concern, which, in Montenegro, is regrettably meagre at this moment. In that sense it will represent an obligatory reading for all those acting within this humanitarian and emancipative concept, both on the practical and theoretical level.

Prof. dr Nebojša Vučinić

DRAMATURGY OF THE REAL

Always is built, ever, the same house of Being
Nietzsche

Enlightenment, to quote Immanuel Kant, is to exit the state of self-sheltering immaturity, immaturity that arises not as a consequence of the lack of reason, but of the lack of decisiveness and courage to employ it free of the influence of others. This is why, again according to Kant, one must have the courage to use one's own reason - *Saper aude*.

The limits of law are set by human conscience and reason, where the idea of rights becomes the idea of freedom, says Hegel. In that sense, one Montenegrin thinker, Sula Radov, emphasises the ontology of natural rights derived from reason: "Rights exist, they are to be discovered. Rights are not to be granted, they are to be protected". What, then is the foundation of human freedom, as the *ultima ratio* of the human being? – is the question which was answered already by Pericles: The secret of freedom lies in courage. It is essential, as both a moral value and a civic virtue – courage to raise onto a throne, through dialogue, spirit of tolerance and respect of the human dignity, in unity of love and mind, the emotional and the rational, the immanent value of men – personality (*persona*) as the highest stadium of an individual, which is only possessed by those who consider others as equal to themselves. This is why, in the words of Leibnitz, the last stage of law is the *ius caritas*. Cold reason does not sprout deep roots. Wings are given to it by passion and emotion, for emotions hold more reason than reason emotions. (S. Kierkegaard).

Young, gifted, intellectually strong, both a responsible citizen and a philanthropist, a passionate and courageous activist and researcher in the area of knowledge and practice of human and minority rights, Aleksandar Saša Zeković, in his chrestomathy "Human and Minority Rights in Practice" reveals their ontology – from their source to the consequence: the moral nature of man, axiology that diversity is the cultural treasure and the beauty of civilisation. His pursuit is aided by his passion for research and his epistemological curiosity regarding teleology and nature of human and minority rights, which is governed by his sharp awareness of the need to seek, within the dynamics of the social life, those causes, as well as concrete manifestations of the

violation of those rights, their negation; unravelling the dramaturgy of life events which is shaped by a wondrous interplay of affirming and restraining of the human instincts.

This is why I consider this study by Zeković to be a precious synthesis of theory and practice, doctrine and research, normative and real, rational and emotional, and as such to represent most valuable contribution to the fulfilment, protection, and improvement of human and minority rights, to the strengthening of the awareness about them and affirmation of their moral nature, all this through an expertly organised structure as well as methodologically founded research method, which is sure to lead to the final goal - revealing clear syllogistic elements of logical evaluation and value judgement, under the auspices of international standards established by the civilised humanity. Zeković's study "Human and Minority Rights in Practice" demonstrates and confirms the research motto of the great Montenegrin teacher dr. V. Bogišić: You must understand an issue well, in order to express it well".

Dr Čedomir Bogićević
Justice of the Supreme Court of Montenegro

Author

Mr Aleksandar Sasa Zekovic (1974), graduated economics. Currently, he is preparing his MA thesis at the European Economic Integrations Department within Faculty of Economics, University of Montenegro.

He specialized human rights and minority rights in Hungary, Poland, Finland, Sweden, Norway, Austria, Slovakia and France.

He is a member of the Council for Civic Control of the Police.

Additionally, he did specialisations through a number of alternative education programmes in the field of organisational capacity building and democratic leadership. He is active as a trainer / consultant within the Centre for development of NGOs and in the Minority Rights Group International from London. As expert he was engaged in various UNDP and OSCE programmes. Also, he was working as consultant in the capacity building of the governmental offices for gender equality and sustainable development, as well as of the Ministry for protection of minority rights.

Previously, he used to be Director of Student Cultural Centre of Montenegro, Executive Director of Civic House, Head of Office of Humanitarian Law Fund in Montenegro, Programme Director of the Centre for Civic Education and Executive Director of Roma Scholarship Foundation.

He used to be a member of the Governmental Commission entitled for drafting of the Law on freedoms and rights of national minorities, as well as of the Team for development of alternative report on implementation of Council of Europe Framework Convention for protection of national minorities, Working group for drafting Law on Capital, Institute for Strategic Studies and Prognosis Focus group for the study on Anticorruption pillars of Montenegro, Group for Regional and Rural Development for creation of Development Strategy of Montenegro and moderator of Human Rights and Minority Rights School (CCE) which is so far the only comprehensive education programme on human rights in Montenegro.

He is member of the Project board of UNDP and Government of the Republic of Montenegro for Gender Equality and independent researcher of human rights violation in Montenegro.

Mr Zeković is regular lecturer at several alternative education programmes – European Integration School, Social Change School, Democracy School

and Human Rights and Minority Rights School.

He is a member of the redaction of magazine Citizen, associate of Croatian Messenger, Almanah, web portal www.bosnjaci.net and East West Institute, office in Dubrovnik.

He received the „Freedom prize of city of Cetinje“ and award of National Coalition of Roma NGOs „Roma Circle“.

He is (co)author or editor of over 100 articles from the field of economy, local government, human rights and minority rights and development of civil society. The most important publications: „*Consciosness Objection and Civil service in Montenegro*“, „*Minority rights*“, „*Civic Textbook*“, „*21 Story on Democarcy*“, „*Manual on education on human right*“ and „*Learn about the European Union*”

CIP – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека ЦрнеГоре, Цетиње

342.7 (497.16)

341.234 (497.16)

ЗЕКОВИЋ, Александар

Ljudska i manjinska prava u praksi: zbirka
izjava, komentara i autorskih tekstova /
Aleksandar Saša Zeković ; [prijevod: Vera
Šćepanović]. – 1. izd. – Podgorica : Centar za
građansko obrazovanje : Centar za razvoj
nevladinih organizacija, 2006 (Podgorica : Studio Mouse). -
216 str. : faks. ; 21 cm. – (Biblioteka
Izveštaji o ljudskim pravima)

Tiraž 500. – Bilješka o autoru: str. 207 – 208. –
Summary.

ISBN 86 – 85591 – 06 – 6

а) Права човјека – Црна Гора б) Права мањина –
Црна Гора
COBISS.CG – ID 11032080

ISBN 86-85591-06-6

9 788685 591068